

Тоҳир
МАЛИК

кишанлари

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2011

УДК: 821
1(575.1)
ББК: 84(5Ў36)7
М–22

Малик Тоҳир. Нафс кишанлари. Фалсафий ўйлар. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2011 – 340 б.

ISBN 978-9943-08-731-6

Бу китобга жамланган фалсафий фикрларнинг айримлари билан азиз мухлисларимиз аввалроқ нашр этилган “Меҳмон туйғулар”, “Иймонлашиш умиди”, “Тош қалбларга зинҳор назар солинмас” тўпamlари орқали танишган бўлишлари мумкии. Муҳтарам мухлисларимиз диққатига ҳавола этилаётган бу китоб олдингиларининг қайта нашри эмас. Ёзувчи ҳаёт фалсафасига доир кузатишлари, фикрларини тўлдирган бу тўпaml ҳам китобхонларни бефарқ қолдирмайди, деб умид қиламиз.

УДК: 821
1(575.1)
ББК: 84(5Ў36)7
М–22

ISBN 978-9943-08-731-6

© Тоҳир Малик. Нафс кишанлари. “Янги аср авлоди”. 2011 йил.

МУАЛЛИФ ЭҲТИРОМИ

Ассалому алайкум, ардоқли китобхон!

“Меҳмон туйғулар”нинг дастлабки нашрида сиз – азизмонларга мурожаат қилиб эдим. Аллоҳга шукурларким, китоб сиз азизларнинг қўлларингизга етиб боргач, ниятга етишгандек бўлдим. Ўқиган биродарларимиздан таҳсин ҳам эшитдим, баъзан танқиддан ҳам баҳраманд бўлдимким, оқибатда рисола ни тўлдириш ишини давом эттиришга уриндим. Янги нашрда бу эътирозларни инobatга олишга, камчиликларга барҳам беришга интилдим. «Иймонлашиш умиди» деб номланган китоб нашрдан чиққанидан кейин ҳам мазкур йўналишдаги ижодий ишларни давом эттирдим. “Тош қалбларга назар солинмас” деб номлаган китобни янги эшитган ҳикматлар ва ҳаёлимни ёритган айрим фикрлар билан бойитишга уриндимким, берган баҳоларингиздан кўнглим тоғдек кўтарилди.

Шу ўринда айтиб ўтишим жоизки, мазкур ҳикматларни бирон китобда ўқиган ёинки кимдандир эшитган бўлишим мумкин. Аммо манбани ёзиб қўймаганлигим боис китобдаги ҳикматлар ким томонидан айтилгани кўрсатилмади. Нашриёт ходимлари китобни қайта нашр этиш хоҳишлари борлигини айтишгач, рисола ни яна тўлдириш ҳаракатини бошлаб, охирига етказгандай бўлдим. Мазкур тўпламдаги фикрлар маълум мавзулар атрофида жамланмаган. Бир мавзуда сўз юритилгач, кейинроқ шу мавзуга яна қайтилади. Аммо фикр айнан такрорланмай, масалага бошқа томондан ёндашилади. Азиз мухлисларимизнинг бу хусусдаги фикрларини инobatга олиб, аниқ бир йўналишлар асосида тартиб бермоқни ҳам ўйлаган эдик. Лекин “Кундалик дафтар”даги баёнлар турли вақт-

да ёзилгани инобатга олиниб, жойни ўзгартирмадик. Китоб ўқиётганимизда, нимадандир чалғибми ё чарчаш оқибатидами, айрим сатрларга эътибор бермай ўтамиз. Бир неча саҳифадан кейин ўша мавзу такрорланса, диққатимизни жамлаймиз. Китобхонликдаги бу ҳолат ҳам инобатга олинди.

Аввалги китобларга кирмаган “учлик”ларни ҳам диққатингизга ҳавола этмоққа журъат қилдим. Изоҳ жоизки, бу “учлик”лар шеър эмас. Япон адабиётида мавжуд услубга бўлган ҳаваснинг натижаси. Мен фикрларни қисқа тарзда баён этишнинг шу услубини маъқул кўриб, уларни “Шудринг томчилари” деб атадим. “Шудринг томчилари” шунчаки фикрлар баёни эмас, таъбир жоиз бўлса, сизларни ҳаётда учраб турувчи муаммолар ҳақида фикрлашга даъват этишдир. Пуктадон назм билимдонлари талабларига жавоб бермаса, айбонмайсиз, деган умиддаман.

Азизлар, кўлингиздаги бу китобни сизларни севувчи, сизлар билан ғойибона бўлса-да, суҳбатлашишга интилувчи адибнинг эҳтироми сифатида қабул қилгайсиз.

Яратган барчаларимизнинг ишларимизни хайрли айласин. Сиз – талабчан китобхонларнинг хонадонларига қут-баракотлар бериб, кулли бало ва офатлардан Ўзи асрасин.

Муаллиф

ШУДРИНГ ТОМЧИЛАРИ

1

Менга бир милтиқ беринг – тафаккурдан,
Иймондан бўлсин ўқлари
ва нафсимни нишонга олайин.

2

Киприklar – қорачиқнинг соқчилари,
Ҳақиқат нурларин тўссангиз агар.
Юлиб ташлагумдир битта қолдирмай.

3

Сенга бир гап айтайми ёмғир?
Кибр-ла осмонда сузганинда сен
тупроққа қоришмоғинг ўйлаб қўй бир оз...

4

Мен соқовман, сен эса гунг
Дардимни айтаман сенга.
Сен эса... тинглайсан мириқиб.

5

Тун кечди
Мангулик ўйқусин эшигин очиб...
Саодат қопқаси балки шу эрур.

6

Сулув келинчак каби тотли эди
нафс кўрсатган наҳс.
Бағрига чорлар эди тотез аланга.

7

Ширин дунёнинг ширин тиллари
ақлсиз ақлимнинг ақлини олди.
Ва... кула-кула лаҳадга кузатиб қолди.

8

Дўзах ўтларига ташланди нечун?
Борми эди ёнмоқлик бу ёзуғида
Кимнинг қўлида эди нафсинг жилови?

9

“Шайтон йўлдан оздирди”,
дейишдилар
шайтонни эгарсиз миниб олганлар.

10

Севасанми сен УНИ,
У-чи. сева олармикин
нафсга ошиқ қулларин.

11

Оппоқ дастурхон эрур Каъба –
кимдир кирадир кирланган кирларин тўкмоқлик учун
сўнг... яна бемалол кирланиш учун.

12

Ёлғон сўзламоққа яралмиш суяксиз тили
кўчади ростига тугагач ёлғон
унга ҳам қийин...

13

Мушукни боқяпман,
мамнун мўралайди сичқон тирқишдан –
бугун унинг байрами – тириклик куни.

14

Мушкул топишмоқ: ейди. ичади ухлайди...
Ғунажин кўз сузмаса ҳам узади арқон –
наҳот бу ҳўкиз?

15

Ақлга жон керак яшамоқ учун,
Жон эса ақлга эмасдир муштоқ.
Ақлдан айрилган жон тутгайми мотам?

16

Карвон ўтиб бўлди –
акиллашни бошлади кўппак.
Кимларнидир эслатади у.

17

Қор ёғиб бўлди. ёғиб бўлди аёвсиз дўл ҳам.
Ёғиб адо бўлди эринчоқ ёмғир –
Бўшаб қолди кўнгил бўш осмон каби.

18

“На ҳожат бордир менга?” – демиш
дунёдан зериккан
лаънати шайтон.

19

“Халқим” дейди биров.
яна бири деярмиш “халқум”,
тили чучуклар озми дунёда?

20

Мартабангни айтмай қўя қол,
мен ҳам айтмагайман кимлигинг
...иблис.

21

Арралайди арра арраланмиш ўтинни,
тил эса арралар
умрни...умрни...

22

Ватан надир?
Бир боғки, ҳаётин олмишдир
ўғлонларнинг юрак қонидан.

23

“Қазисан, қартасан,
ўз аслинга тортасан”,
Аслинг ўзи ким?

24

Кўнгил истаб эди тонгги насимни,
Шамол ҳадя этилди –
тўзонли хуржуни билан.

25

Бошпана сўрадинг – сарой берилди,
Дунё мулки, моли берилди.
Жаҳаннам кулбасига розимисан сен?

26

Ҳалолликдан сўзлар маъруза
бургаларни
тақалаган зот.

27

Кўзгудан ўпкалайвер, гарчи
башаранг тўғри бўлса ҳам –
барибир алдаб қўяди кўзгу.

28

Ҳидоятга бошлайди оёқ,
оёқлар бошлайдир зулму кулфатга.
Ақли бўлса экан бу оёқларнинг.

29

Ўлик чиройли бўлса,
хунук бўлса ҳам –
борар жойи тайин.

30

Одамни шаҳтин стаклаб юрмас,
ўз ихтиёри ила бораверади
“сақар” деб аталмиш манзили томон.

31

Маишатда юра-юра толдинг сен,
еб-ичиб тўя қолмадинг –
гуноҳлар базмида сира толмадинг...

32

Тушимда тишларим тушибди, таъбири надир?
Қариндошлардан узоқ яшамоқ
жазосига лойиқманми мен?

33

Булбул сайради-ю.
ҳаловати бузилди
эшакнинг.

34

Тулпор минганни дерлар чавандоз.
Не деб аталур
шайтонни миниб юрганлар.

35

Отани хорлади. онанн солди қайғуга.
юз ўгирди қариндошдан ҳам.
Тамумга сафари муборак бўлсин.

36

Заҳарли тил билан чақдинг сен мени,
сени у чақажак албат.
Чақар экан уни ким энди?

37

Савлат тўкиб турибди бир дарахт мағрур,
минг йил яшармиш
нимани қутиб яшаркин, мевасиз оғоч?

38

Мармартош юзлари бунчалар силлиқ,
Жонсиз бу тош чиройли бунча?
Фамли гузларини нечун бигмишдир.

39

Ҳайдаб келаётир беозор шамол.
Кузакнинг пинҳона совуқ нафасин –
чумоли билади бунн.

40

Туш кўрибман, даҳшатли бир туш.
Иблис ёлворармиш Яратганига:
“Инсоннинг макридан асрагин мени!”

41

Мучалинг ит экан,
мушук эмасдир меники –
нсчун ёвмиз бир-биримизга?

42

Заъфарон куз –
шоҳларни тарк этар барглар,
ўлим даракчиси кабидир гўё.

43

Биров сўкди уни “ит эмган!” деб
адашди сўкғувчи нодон –
вафодор эмас-ку, у ахир?

44

“Чарчадим”, дейди юрак,
чарчаганмиш ақл ҳам –
сафардан дарак йўқ ҳануз.

45

Думни ликиллатиб олға кетмоқлик
фалсафаси эмиш балиқнинг,
Инсон фалсафаси не ўлур алҳол?

46

Чироққа урилиб
ўлди парвона
синдирдилар уриб чироқни.

47

Лаънати шайтоннинг шарридан
сўради паноҳ шайтонни
тақалаб минволган кимса.

48

“Маза”дан “м” олиб ташласак –
бўлади – “аза”.

Азада кимга маза?

49

Ўглининг йўлига кўз тика-тика
интизор она ҳам ўтди зорланиб,
сўнг ўгил шеър ёзди: “Улуғ зот!” дея.

50

Руҳ ўла бошлар
гар узоқлашсанг
Раббинг илмидан.

51

Занглаган мияни кўрганмисан ҳеч?
Кўрмоқ истасанг –
илмсиз одамларга боқ.

52

“Хотин жафо, ит вафо” эмиш,
Ҳатто Ойда ҳам йўқ эмиш вафо.
Шундай деб ёзибди... бсвафо шоир.

53

Ҳарфлар жамланса, бир сўз бўлади.
сўзлар бирлашганда англатар маъно –
қачон жумла бўлажакмиз биз?

54

Пул тўла чўнтак,
бўм-бўш юрак...
қизиқ масала.

55

Инглизча номани ўқитмоқ учун
изладинг тилмоч.
Аллоҳ мактубларин ўқийсан қачон?

56

Огдан тушса ҳам
тушмаганмиш эгардан.
Барибир эгарсиз кирар лаҳадга.

57

Демишкн: “Дуо олма, доллар ол –
доллар олтин эмасму?”
Қиёматда асқотарми бу кейингиси.

58

“Айтган сўзим – хожам.
айтмаганим – қулим”.
Қулдор бўлмоқ афзалдир, афзал.

59

Аждаҳога айланиб қолар бўлсанг сен
кувона кўрма...
эрта-индин бошинг янчарлар.

60

Абри найсон тупроққа берди ҳаётни.
кузнинг совуқ ёмғири бермишдир мамот.
Бундай бўлмоқликдан асрасин Худо!

61

Қирқ туяга юк бўлар эмиш
хотиннинг макри
Эрда юз туянинг кучи-сабри бор.

62

Чок-чокидан сўкилди булут,
қудратидан қолмади асар.
Аҳилсизлик жабрин чеккан халқ каби.

63

Чап қўшнингда мол кўп, дунё кўп,
ўнг қўшнингда илм зиёда.
Ким бўладир Қиёматда сенга ҳамсоя.

64

Бугун уни снгмакчисан.
эртага буни.
Ўзингни снгсанг-чи аввал!

65

Ҳаққа бўлган ишончни дилга нақшлаб,
хизматини қилавер холис равишда.
Мукофот бўлур сенга ужмоҳларнинг кавсари.

66

Аёзда қақшаган гуноҳкор банда
озгина чидаса бас. сўнг...
исиниб олажак дўзах ўтида.

67

Эриб битди сариқ сумалак.
Қашшоқ бўлиб қолди қорли булутлар.
Қайларда изғийдир тартибсиз баҳор.

68

Виждонсиз юракни юлиб олгин-да,
Рентген нурларига сол ва ажабланма –
иблис кўзларини кўрганингда сен.

69

Ой ёритди туннинг бағрини
сўнг... булутга ем бўлди-ку у.
Вафосизга ишониб, алданиб қолди.

70

Қилич нола тортар,
қон тўкишни истамас зинҳор.
Уни эса чархларлар тинмай.

71

Бўрига айланиб қолар бўлсанг сен
сира ғам чекма.
Демак... чин мард экансан.

72

Ўлимдан нега қўрқасан, тентак?
Ўлим йўқлик эмасдир асло.
Дебочаси эрур боқий ҳаётнинг.

73

Иймон бўлмаса юракда.
юракда бўлмаса инсофу виждон...
Юрак демагил, бир парча гўшт у.

74

Мансаб талашди, талашди обрў,
талаша-талаша топди буларни:
икки қулоч сурп, лаҳаддаги битта гувала.

75

Иймонсиз юракни
итга ташласанг,
ермикин ит бечора?

76

Чиройдан қисмади Худо, бойлик ҳам берди.
Унда ҳамма нарса бор...
ақлдан бошқа.

77

Ҳақ жамолин кўрмоқлик Қиёматдадир.
Шундай бўлгани нақадар яхши!
Бузуқ назарлар тушмас пок узорига.

78

Эй кўзойнакли илон!
Заҳрингга ишониб кериласанми, лунжинг шишириб?
Сеникидан кучлироқдир дўстимнинг заҳри.

79

Отлар топганини
ер эмиш эшшак.
Заҳмат ила топган маъқулроқ.

80

Кўнгилсиз хаста кўнгилга не бўлар малҳам?
Озгина инсоф-у, озгина виждон,
қисқаси – иймон!

81

Жигар нола чекар эмиш...
Ажаб, нимадан?
Ҳаром луқмадан.

82

“Яшасин!!!” – дедик,
яшаса яшайверсин, майлига. Лекин...
адолатни юрмасин янчиб.

83

Севгини унутди аввал,
сўнг Тангрини унутди.
Оқибат унутди ўзин.

84

Сурати – шамсу қамар,
тил эса заҳар.
Не ажабдур ундан қочса бахт.

85

“Бозор”га “М” қўйсақ, бўлади “Мозор”,
биттагина ҳарфдадир икки сўз фарқи.
Масофаси ундан-да яқин.

86

Кеча кечди маишат билан.
Дўзахда тикладн бу кеч ўзига
оловли бир кўшк.

87

Афсусланма, ялангоёқ кўмилдим, дея.
Пойабзалларингни Қиёматда кўрарсан яна:
босган ҳаром йўлларингга гувоҳдир улар.

88

Ҳаммаси ортда қолди:
мансаб, мулк ва санам.
Энди умид нимадан?

89

Сен ўлдинг.
Нафсинг йиғлар зору зор:
“Вафоли қулимдан айрилдим”, дея.

90

Нур берса ҳамки Аллоҳ кўзингга
кўрмадинг ҳидоят қайда-ю, разолат қайда.
Оловларда қамашарми кўзларинг энди?

91

Аввал “Улуғ” дедилар.
сўнг эса:
“Супраси қуруқ”.

92

Озга чидамадинг. қилмадинг сабр.
Кўпга қилмадинг шукур, совуравердини
Оқибатни тамумдан изларсан энди.

93

Оғзин очганда сизди бир олам
Юлдузларга етди, узатганда қўл
фақат... жайнатга ета олмади...

94

Тасаввур эт:
Осмонда булут йўқ, қуёш ҳам йўқдур.
Иймонсиз қалбингга ўхшаб қолди у.

95

Ўлим фожами? Йўқ.
Фожадир
иймон тарк этса сени.

96

Масжидга бошлайди бу қадам,
фаҳш саройига бошлар бошқаси.
Танлаш ҳукми сенга берилган.

97

Ука масжидда-ю. фисқ ботқоғида эмиш акаси.
Жаннат боғига сиғмайди, наҳот,
бир қоринга сиққанлар.

98

Сиғиб кетажакдир баҳайбат тоғ ҳам
миттигина бу қорачиққа.
Аъмол номасига сиғармикин гуноҳлар?

99

Ҳаққа сажда қилмоқликдан
уялмагин сен.
Дўзах қопқасидан ўтишдан уял.

100

Тун файзи – чириллайди чигиртка
Зикр этиб Тангри номини ва...
ҳимоя этмоқдадир биз – мардумларни.

101

Бузуқликдан баҳра олдинг,
яйраб кулдинг-у...
шайтонга ибодат қилиб қўйдинг сен.

102

Тонг отарда уфқ титрайди,
Кун ботишида титрайди уфқ
Икки титроқ орасидамиз.

103

Арслон ўтирди ўрмон тахтига
ва саройга тўплади...
илон, тулки ва ҳангиларни.

104

Ёруғлик кўрганда қувон бинафша,
сўнг чекмагил дарду аламлар –
мол туёқлари янчиб ўтганда.

105

“Ватанни севмоқ – иймондандир”.
У ҳолда нима деб аталар
иймонсиз севги?

106

Машина сотиб олди,
сотиб олди ҳатто самолёт.
Сотиб ололмади муҳаббатни.

107

Бахт надир – бойликмикин, айт,
Бойлик надир – вафоли бахтми,
синов жарлигидан ўта оларми?

108

Пул надир –
қулми ё хожа?
ози – қул, кўпи хожадир.

109

Чақармикин илон илонни?
Буниси мавҳумдир бизга. Аммо...
Дўстни дўст чақмоғи аниқ.

110

Тўла бошлагач чўнтагинг пулга
Иблис эга чиқа бошлар
юраккинангга.

111

Замин уйқуда.
Тўфонлар босилди, тинди бўронлар.
ВАҚТ зийрак фақат.

112

Ечмоқ мушкул учта жумбоқни:
Бири – ўлим, яна бири само сирлари.
Аёл муҳаббати энг оғир жумбоқ.

113

Ақл билан юрак
дўст бўлган ондан
шайтон азобланиб, дод сола бошлар.

114

Тўсди булут осмон юзини,
эритиб юборди қорларни
қуёш, кўринмаса ҳам.

115

Даво йўқдур сира ҳам унга:
тупуриб қониқмай кичик ҳовузга,
сўнг бориб тупурди Оби замзамга.

116

Ойда доғ бор, юракларда кир.
Ой доғини мумкинди ювмоқ.
Юракни покламоқ осон эмасдир.

117

Ҳаққа бўлган муҳаббат ўлар қай замон?
Ўлади...
ўлгач, қалбдаги иймон.

118

Бир олим қарармиш энди тарихга
бошқача кўзлари билан.
Нечта кўзи бор экан унинг?

119

Ибодат қилгани борар масжидга.
чоїҳона ғийбатидан олади лаззат.
Тарози палласининг қай бири оғир?

120

Ақлга сиғар ишми –
ит ила одамнинг дўст бўлмоқлиги?
Йўқ, вафосиздир уларнинг бири.

121

“Дехқон бўлсанг – шудгор қил”,
Одам бўлсанг – бўлгин иймонли
ва охират уруғин экин қалбингга.

122

У одамми ўзи,
билмайсан.
Ҳайвоний ҳисларга йўғрилган.

123

Фалончи қаср қурса, ёнма ҳасаддан,
Сен охират қасрин қуравер
ва сенга қилсинлар ҳавас.

124

Давр ўзгарганин ҳисобга олиб,
кенгроқ фикрлашга аҳд қилган эмиш.
Тор ўзанга сиғарми уммоннинг суви?

125

Жаннатга кирилмас тахтиравонда
“Лимузин” ҳам асқотмас сира.
Амаллар қанотида кирилар унга.

126

Бугун кимга тўй, кимгадир аза?
Қиёматда ҳам бўлажак шундай:
кимга аза, кимга эса тўй!

127

Нималари ила фарқ этар Одам
Эшак деб аталмиш анов маҳлуқдан?
Ҳанграб юборар бири ўйлаб ўтирмай.

128

Улуғламоқ жоиз бу аёлингни.
Сен елкангда кўтариб юргин
Бошинга чиқиб олади ўзи.

129

Аста-секин ўлмоқликни
бу дунёда дейдилар –
ҳаёт!

130

У асли ёмон эмас.
чин эрур бу гап.
Ухлаганда бировга ёмонлик қилмас.

131

Хотира бир тўловдир,
Инсондан тортиб олинган
қимматбаҳо нарсалар учун.

132

Сониянинг мингдан бир улушида
онг хиралашганда
қўрқоқлик туғилар бешак.

133

Аблаҳлик қилувчи кимдир?
У кар эрур,
қалб хитобин эшитмайдиган.

134

Қулликда сақламоқ қийинми уни?
Осондир жуда... чунки
эрк қадрига етолмайди у.

135

Бош кўтарди тўлқин ҳайқириб,
ямлаб-ютмоқ қасди бор эди.
Қирғоққача етди унинг кучи-қудрати.

136

Қуёш ботди...

Бойўғли қувонди, туним туғди, деб.
Фалак айланажагин билмас у нодон.

137

Ёқсанг – ёқиб бўлмас,
чопсанг – чопиб бўлмас,
тилдан учган сўзларни.

138

Аршга кўтаражак
сени бу фикринг.
Ҳам қаро тупроққа қорибла ташлар.

139

Қуш учиб кетди.
ўтирибди, мушук бечора
тақдирига лаънатлар айтиб.

140

Емоқ-ичмоқ, ётмоқ ва турмоқ –
яшамоқ эмасдир бемақсад яшаш –
ўлмоқликдир асли асталик ила.

141

Ҳазаб оти элтажак қайга? Гўрга...
Топиларми унинг давоси? Ҳа –
сукут эрур ягона шифо.

142

Ватанни севмоқнинг шартлари бордир:
Аввали – севмоқ керак Парвардигорни,
сўнг ота-она, дўсту ёронни.

143

Киши онасини сотарми ҳеч вақт?
Сотади...
уялмаса Ҳақдан.

144

Ханжарнинг заҳми ҳам битиб кетажак.
Ҳаргиз битмагайдир
тирналган виждон яраси.

145

Олим – ҳаёт демак.
Мамот эса
золимга хосдир.

146

“Виждонлиман”, дейди у.
Ажаб, қандай бўлар экан
иймонсизнинг виждони?

147

Ҳақни севмаган,
Халқни севмаганнинг маҳбуби –
самумдир, самум!

148

Тулпор эрур нафосат рамзи,
қассобнинг қонли назари
кўрар унда тотли бир қази.

149

Олий мартабага кўнгил қўйди-ю,
фаввора томчиси отилди кўкка. Сўнг...
йиғлай-йиғлай қайтди аслига.

150

“Ҳайвон!” дсб лаънат айтдилар.
Янглишдилар...
билмадилар ҳайвоннинг ранжиб қолишини.

151

Мушукни эркалаяпман...
Ерга қўнолмаётган кабутар
ҳайрон қарайди менга.

152

Жон ва ақл
Эгизакми бу?
Кошки эди...

153

Зорланиб маъраган қўйнинг кўзлари
қассоб пичоғига қадалди, сўнди.
Қўйнинг қуйруғида қассоб кўзлари.

154

Пастга ошиқади булоқнинг суви
пастда кутаётир интиқ ва интиқ
лойқа дарё тўлғониб, тошиб.

155

Қовоқ ва калла: муштараклик бор гўё бунда,
Аммо бир мазза бордир қовоқда
Қовоқ каллада-чи?

156

Бир дарёдан сув ичар, бир ҳаводан нафас олади
мол ҳам, инсон ҳам.
Қай тоифадансан сен?

157

Назарга илмаймиз юракни,
ҳолбуки унда
куч тўплар қудратли вулқон.

158

Сариқ кўз, кўк кўз, ғар кўз
ҳаммаси ўз ҳолича кўрар
ранго-ранг ажиб дунёни.

159

На учун қувилди жаннатдан шайтон,
Биласанми сен? Фақат демагилки:
“Инсондан малака ўрганмоқ учун”.

160

“Баҳорнинг баҳорий чиройи қани?”
деб сўрадим ёздан ва куздан.
Менга жавоб берди ҚИШ.

161

Юрагига қулоқ солдим: дук-дук...
қулоқ солдим эшигига:
дўқ-дўқ...

162

Ақл кўзи юмуқлар
адашарлар
иймон йўлидан.

163

Сенга бўла олармикин
дўст
иблисга қўл берган инсон?

164

Бўлмаса ихтиёринг
ибрат олмоққа,
ўқимай қўя қол китобни.

165

Оч одам тўйгунича
сйди таомни,
Очкўз эса... ўлгунича.

166

Зўрларнинг зўрини билурмисан сен:
филдан балки арслон зўрроқ?
Энг зўри – одамдаги олтинчи бармоқ!

167

Орзу қанотида учмоқ истасанг
қанотларни ясамоқ керак –
ақлдан.

168

Беданани эркдан этдилар маҳрум,
Айби бор-да, бечоранинг – қафасда ҳам
хуш қилаверар инсон кўнглини.

169

Иштаҳаси бирам яхши бу хўра қўйнинг.
хожасидан мамнун бўлиб семираверади.
Кавшана боради қассоб қўлига.

170

Ақл ҳолсизланар
сўна бошлаганда
илмга рағбат.

171

Қалб занглай бошлайди
кетса қувват
ақлдан.

172

Қаерда ўлмоқликнинг фарқи йўқ сира,
Тошу тупроқ бирдир ҳар ерда. Бироқ...
аъло эрур Ватанда ётмоқ.

173

Лаҳза.
Туғилади кимдир, кимдир берар жон.
Демак, ҳаёт шу лаҳзада этади давом.

174

Тонг надир?
Эрларнинг
палов илинжида ўрмалашлари.

175

Дерларким, қўрққин яраланган йўлбарсдан,
яна илон думини босиб олмоқдан.
Асли қўрқмоқ лозим ҳасадгўй дўстдан.

176

Қойил қолмоқ ксрак юракка,
муштдеккина бўлса-да ўзи,
кўтаради қоядек дардни.

177

Тантана бошланар
ғанним уйида.
Дўстим хиёнат қилган бу онда.

178

Жаннат боғларига элтажак намоз.
Бепул йўлланмадир дўзахга
ғийбатлар битилмиш қоғоз.

179

Гўзалнинг ишвасими
зинога чорлаган.
Ё шайтоннинг макри?

180

Қизитилган ҳолда турар қўшноғораси.
Тешилиб қолса гар қўшни тоғораси –
Қувонч ила чала бошлар қилиб овоза.

181

Яхши эшитаман
нафс шивирини. Аммо...
эшитилмас азобдаги руҳнинг фарёди.

182

Ғийбат қила-қила
чиқдик хумордан. Ва...
дўзах эшигини ўзимиз очдик.

183

Нафаси келмай туриб
Қиёматнинг.
Ўлимтик қалбингни уйғота қол тез.

184

Қиш. Далалар ҳансирар қорсиз
илмга ташна
онг каби.

185

Тақдирланди чиройли тўти
олтин қафас билан –
тўти бўлгани учун.

186

Тун қирови билан сийлар заминни
Тонг –
қуёши билан.

187

Ёмғир ювиб ташлади замин чангини.
қандай ювилар экан
қалбдаги ғубор?

188

Анҳор суви оқаётир лойқаларни чўктириб тубга,
аъмол номасига тўкилаётган
гуноҳлар каби.

189

Уйларни безаймиз
сунъий гуллар билан –
тош қалбдаги меҳр ҳам шундай.

190

Жонимиз фидо эрур
ота-онага, ўғилу қизга.
Ҳаққа-чи?

191

Соатга ўхшайди у жуда –
буралса чиқиллайди.
Буралмаса –жим.

192

Осмонга ҳукмронман, деб ўйлар булут.
Унинг эғалиги –
шамол тургунча.

193

Тутиб, боғлаб бўлмас қуёш нурини
Тутиб, боғлаш мумкин қалбга
иймон нурини.

194

Бу дунёга
келгандирмиз биз –
охиратни изламоқ учун.

195

Сартарош бахтли экан ҳар қалай:
охири топибди-ку, қудуқни –
“Искандарнинг шоҳи бор”. дегали.

196

Эй кўнглим, дўст бўлсанг менга,
хушламайсан иймонни, нега
нафс ила қурарсан базм?

197

Битта-битта томчилар ёмғир
иймонга қувват бергувчи
солиҳ амаллар каби.

198

Пулни фарқлай олувчи бу кўз басир эмасдир.
Сўқир деб саналур
Ҳақ сўзни ўқнмоққа ярамаган кўз.

199

Фисқу фасодлардан яйраган қулоқ
оят ўқилганда келса қоматга
билки у қардир...

200

Иғволарга суяксиз бу тил
калимани айта олмаса –
демак, у соқовдир...

201

Зулмларга чаққон бу оёқ
бошлаб боролмагач Тангри уйига –
шол эканин англамоқ даркор.

202

Шом кирди. Булутли осмондан ёғиб тун
борлиқ ботди зулматга –
худди иймонсиз тош юрак каби.

203

Мисли қорачиқдир бу покиза қалб,
қорачиққа киприкдир посбон –
қалб посбони – иймондир, иймон!

204

Денгиз – мўъжиза, дала-тош ҳам мўъжиза.
мўъжизани англамас
ақл – фожиа.

205

Кетаверасан. кетаверасан, гўё йўл узоқ.
Аслида манзилга қолган бир қадам.
Буни фаҳмловчи – бахтиёр одам!

206

Мўъминнинг қалбини нишонга олиб,
фосиқ отмиш ғийбатдан ўқлар. Ва...
дўзахга олмиш “йўлланма”.

207

Бировлар мурдадан қўрқарлар. ажаб!
Қўрқмоқ керак.
ўлик қалблардан.

208

Ишонмайди Қиёматда тирилишига.
Аmmo чин кўнгилдан инонади
вайсақи хотиннинг миш-мишларига.

209

Агар сен бўлсанг қўғирчоқ,
шуҳратинг боғлиқдир
қўғирчоқбоз акаларинг маҳоратига.

210

Бунчалар ширин бу шуҳрат!
Бунчалар маккордир бу шуҳрат –
дўзах эшигига етаклаб борган.

211

Тангрига хос бўлган кибрни
Иблис инъом этар ғофил бандага –
Кавсар сувлари эвазига.

212

Тонг... Чумчуқлар чириллар шодланиб.
Қуёшни кутар-у, кузата олмас,
мушукка ем бўлар, пешин чоғида.

213

Чанг кўтарилди-ю,
босилди.
Худди инсон умрига ўхшаб.

214

Тошқалъада яшайсанми,
ёки чайлада –
Азроилга фарқи йўқ мутлақ.

215

Тилла-заринг йўқми, ачинма сира.
Лаҳадда қўйилажак ўша гувала
бойга ҳам, сенга ҳам етиб ортади.

216

Истаганча бақир. истаганча сўк,
Зулм қилавергин хоҳлаганингча –
агар ҳайвонларга ўхшагинг келса.

217

Азон товушидан безган юраклар
виждон хусусда
битик битарлар.

218

Нафси бузуқ ўлар эмиш ҳайитда.
Яхши ҳамки, ийд-байрам
йилда фақат икки марта.

219

Осмон эрур тўтига маскан.
йиллар ўтаётир патидай тўзиб.
Илмсиз ўтаётган умрлар каби.

220

Инсонни ўлдирмоқ гуноҳдир, бешак.
Маҳлуқни ҳавасга ўлдирмоқлик ҳам.
Ўз вақтини ўлдирганинг йўқми жазоси?

221

Зорланиш аравасини ёқтирибсан-а.
нечун кўрмай қолдинг
шукроналик тахтиравонин.

222

Юз йил яшагин. дўстим.
менга тўқсон тўққизи ҳам кифоя.
Мени ўзинг кузатиб қўйсанг бас.

223

Ҳожилардан кулиб Каъбада
шоир ҳажв тифига илди уларни.
Ундан охиратда ким кулар экан?

224

Симёгочни ея олармикин у?

Ер эди, агар

ҳазм қила олса.

225

Биродарининг уйи ёнганда

йўқламади, сўрамади ҳол.

Иймонига ўзи ўт қўйди.

226

Тупроқ ташналиги лол қолдирар ақлни.

Хуш ёқиб қолганмикин Ҳобилнинг қони?

Ичаверар ўшандан бери, тўймас ҳеч қонга...

227

Ҳеч нима ўғирламади тулки бозорда.

Одамларни қилиб томоша –

уялиб кетди тулкилигидан.

228

Ярим тунда отар эмиш тонг,

ялдо туни гуллар шафтоли.

Хуш кўрамиз эртакни жуда.

229

Издиҳомда

эллик йиллик фоҳиша

сўзлар дoston ҳаё ҳақида.

230

Ўзини осибди илон

дўстини чаққан “дўст”дан

андиша қилиб.

231

“Мозористонда ким ҳам эшитар,

“Ҳаййа алал фалаҳни” деган

Отабекнинг армони ўтмишми энди?

232

Ўзбек ойим киярмиди эгнига қора
фарзандлар бир-бирларин
заҳарламасалар.

233

Иймон қайиғида турар бир оёқ
бири тортар куфрга томон –
ҳалок бўлмоғингни билмайсанми сен?

234

“Заҳар солмоқ эмиш касби илоннинг”.
Гар чақса ранжима ундан,
ўз анқовлигинга ёғдир лаънатни.

235

Дайос бўлса айғир,
уюрнинг куни
қолар экан ханги эшакка.

236

Иймон йўли бошқа, ўзгадир куфр йўли ҳам,
иккови учрашмагай ҳеч бир нуқтада,
кеча ва кундуз қоришмагандай.

237

Мушук даъво қилар
валиаҳд тахтига,
арслон каби бормиш мўйлови.

238

Маккага борди шоир
қўлда қалам ва...
пуч юрак билан.

239

Ҳайвонот боғига пул тўлаб кириб,
Томоша қиламиз махлуқларни биз.
Бизларни текинга томоша қилишар улар.

240

Булутни кўзгатар шамол,
пул – кибр тўфонини
ва ёғдирар гуноҳдан жала.

241

Чўкаётган одам тирмашаркан ожиз бир хасга.
Кўнгил, чўкар бўлсанг нафс гирдобига,
Тангридан сўра-ю мадад, тирмашмагил куфр чўпига.

242

Ҳар йили Ҳажга боради у,
тўкиб келар эмиш гуноҳларини.
Ҳаммом деб ўйларми Маккатиллони.

243

Муз тоғлари совуқ уфуриб,
муз уммонида турибди мағрур –
бемеҳр одамнинг юраги каби.

244

Ғийбатларни ёқтирувчи бу қулоқларни
шарт кесгин-у, ташла оч итга.
Ит ҳам ҳазар қилиб емайди уни.

245

“Пул бўлса – чангалда шўрва”.
Ҳақдан уялмас бўлсанг –
шўрвангни ичавергин ҳовучлаб.

246

Ё зарники бу фоний дунё
ёки зўрники, дединг.
Ҳидоятни кўрмадингми сен?

247

Умр бўйи иғволардан бўшамаган тил
жон чиқарди қолди толиқиб –
иймон қалимасин айта олмади.

248

Агар кирсаки сут билан иймон
унга бас кела олмас
ҳеч қандай шайтон.

249

Кесакдан олов чиқса
ишонинг
қурбақадан булбул чиққан онларда.

250

Ер бир сесканиб олармиш,
бағрига олганида
мунофиқни.

251

Фосиқлик уммонин сипқориб обдон
Кавсар сувларига
қолдирмадик жой.

252

Тахт тикланяпти бахтдан
кимгадир.
Бичилмоқда кимгадир кафан.

253

Ақлинг дейди: “дуо ол!”
Нафсинг эса буюрар:
“пулни ол фақат!”

254

Ўлмоғи аниқдир қутурган итнинг
Чораси не бўлар-ки,
одамни пул қутуртирса.

255

Ўлим – айрилиқ эмас.
Айрилиқдир оға-инини ажратувчи
қалбдаги девор.

256

Дўлона топа олмади тоққа чиқмасдан
тополмади ҳидоят –
уза олмай нафсин кишанларини.

257

Тандир тўла зоғора, том бошида тешик тоғора.
Фосиқни иймонга чорлай-чорлай
бутун олам овора.

258

Ёлғон дунё рақсга тушар
нафс оҳангларига.
Дўзах саҳнасида чарх урган каби.

259

Осмон элаётир покиза қорни.
Биродари Ернинг
гуноҳларин яширмоқ учун.

260

Узатилмас бўлса
адолатга қўлларинг
аросатга бошлар оёғинг.

261

Бўлмаса устингда тақводан либос,
жаннат дарвозаси очилармикин
очиқ авратларингга.

262

Ўн саккиз минг олам
айтганда тасбеҳ
нечун қотиб қолди сенинг тилларинг?

263

Тиллардан учаётган бу ғийбат сўзлар
Қисматда айланиб олов тошларга
ёғилар ақлсиз бошларга.

264

Куфр чанғисида нафс қорлари узра
учавергин мазза қилиб.
олов узра ялангоёқ юрмоққа чидасанг агар.

265

Кўнгил, юз йил умр кўрганингда сен,
юз кунгина излаганингда
топар эдинг ҳидоят йўлин.

266

Дунёни англамоққа етмади умр.
Кифоя қилди биргина нафас
ташлаб кетмоққа фоний дунёни.

267

Қутулдингми кўнгил ҳукмидан –
эришибсан
Тангрининг муҳаббатига.

268

Қанотим бўлсайди, учардим узоқларга...
Қанотим бор, учолмасман мен,
қочолмасман ўзимдан-ўзим.

269

Бекинмачоқ ўйнаймиз биз
ўзимиз билан ўзимиз –
ҳақиқатни яширмоқ учун.

270

Кўшнинг ити кўриқлайди кўшнингни
алақимлардан.
Сени ким кўриқлар кўшни ёмонлигидан.

271

Бунчалар бегуноҳ бу...
бунчалар маъсума –
ҳали туғилмаган гўдак.

272

Қўлимизни иситмоқ учун
аввал ўлдирамиз, сўнг...
ёқамиз ожиз дарахтни.

273

Дедиким: “Туғмасайди онагинам
кўрмас эдим бунчалар хорлик”,
Хўрликларга онами сабаб?

274

Қувончлар чексиздир, чексиз!
Шодмиз... чунки
чўкаяпмиз шўх қўшиқ айтиб.

275

Ҳар куни йиғлайсан
ёлғондан. кўзларда ёш йўқ.
Олажак ажринг ҳам шунга яраша.

276

Баҳордан сўнг
ёз келар ким учундир.
Ким учундир – куз.

277

“Дунё, дунё!” деб сиғиниб
дунёга
охири ташлаб кетди дунёни.

278

Тенгсиз нимадир борми
фанода?
Бор – ишқи илоҳий!

279

Ким шоҳ эрур
ўз умрига –
иймонли одам.

280

Дерларким, заҳар ют,
азиз дўстинг учун.
Яратган Тангри учун-чи?

281

“Пешонам шўр” дся нолима зинҳор.
Мўьмин бўлиб туғилмоқликнинг ўзи
улуғ бир саодат эрур.

282

Қиёматни кутиб бўлмагин сарсон.
Дилингда ишқ ўти сўнгудай бўлса –
сен учун бошланмиш зўр бир қиёмат.

283

Тангрини танимай ўтажак бўлсам,
дунёни босажак
кўзимдан оқғувчи қонли ёшларим.

284

Ўлик барглар эмасдир тўкилаётганлар.
Даракчилари эрур қаттол ўлимнинг –
кимларнинг қопқасин қоқар хазонлар.

285

Ажаб тоифадандир у –
“хўп” дейди дили, тили эса – “йўқ!”
Дардингиз айтасиз кимга?

286

Курсини эгалламиш
қўрқоғу хоин.
Унут бўлмиш мардлар, ботирлар.

287

Ўлли-ю, кетди аблаҳ.
Аммо сен қувонавсрма,
аблаҳ бўлур аблаҳнинг арвоҳи ҳам.

288

Қуёш ботяпти.
кечган кунни
дафн этмоқ учун.

289

Кутяпти интиқ,
кимнидир
жаҳаннамнинг олов гуллари.

290

Хотира – ўлимнинг қилмиши учун
тирикларга берилган
аянчли инъом.

291

Аблаҳлик қилмас сира
юрагин хитобин
тинглаган инсон.

292

Гўзал қизлар бунчалар кўп.
Аmmo... қайдан бўлади пайдо –
вайсақи хотинлар?

293

Қалб яраланса
даво бўлолмас
донолик ҳам.

294

Яшамоқ мумкинми
агар сени
яхши кўрмаса ҳеч ким?

295

Фарёд чекар шоирнинг руҳи
зада бўлиб
лардин англамаган ҳиссиз қалблардан.

296

Дардли кунни
ямлади
азобли тун.

297

Хорлик тўзонига бурканар,
гуноҳ шамолларин
чақирган кимса.

298

Вақтнинг қўлида шамшир.
Башарни шоширади у.
Бақо гулшани томон.

299

Баҳорга ишонгин. аммо...
унутмагин
аямажузни.

300

Дошқозондан ошқозонга
йўлни кенг очармиз –
ҳалолу ҳаромнинг фарқига бормай.

301

“Виждонсиз!” деб ранжиймиз ундан.
Қизиқ,
ўзимизда бормикин виждон?

302

Эплосанг, ўлдиргин ҲАСАДни
гўдаклик чоғида.
Йўқса, сени ўлдиради у.

303

Тилда суяк бўлсами эди,
тийилардик
ғийбат гаплардан.

304

Яхши от чопармиш кейинроқ.
Ёмон от стиб олар маррага
ундан олдинроқ.

305

Самони забт этган момогулдирак.
бермоқда дарак –
умр баҳорининг ўтажагидан.

306

Тонг отди.
гарчи
хўроз қичиқирмаса ҳам.

307

Ҳалолликдан
достон тўқийди
ҳаромнинг маҳбуби.

308

“Ҳақиқат!” деб қичқирди у
ҳақиқатни
бўғизлаб бўлгач.

309

Меҳр билан ясади ханжар.
Дастасига тақди инжулар
меҳрли бир жонга қасд қилмоқ учун.

310

Лахтак булут аро эрка интилиб,
Шамолга бўй бермай шох ташлар варрак.
Ипининг бир учи бола қўлида.

311

Чақирилмаган меҳмон – қор
қўнди-ю қийғос гуллар лабига
ва қуритди бир ўпич билан.

312

Ёмғир эмиш осмоннинг хасрати.
Ер бечора
хасратини қаерга тўксин?

313

Ўлдирган эмиш у душманим дўстини,
Менга садоқатин кўрсатмоқ учун.
Душманим эса тирик...

314

Чархларлар,
фарёд уради қилич:
“Бошни кессам менми айбдор?”

315

Эмишки, дунё бевафо.
Садоқатда собитмиз биз
дунё бойликларига.

316

Сукут – олтин.
Сабр халтасида
тўпланди қанча?

317

Ўлим – фақат жон чиқиши эмас,
Энг аввало тарк этар бизни
вазифасин адо этган нафс.

318

Золимдан истаяпман адолат,
ёз чилласида қор кутган
бир нодон каби.

319

Фикрлашдан тўхтар экан,
ўқишдан тўхтаб,
жаҳолатга қул бўлган инсон.

320

Бойлик севгисига жой берса юрак
чўкиб кетажакмиз дунёга
ва... қалбларни босар пўпанак.

321

Ўлим манзили сари учиб борамиз,
Туғилганимиздан бери.
Тўппончадан отилган ўқдек.

322

Фитна надир?
Ўзимиз учун топганимиз –
дунё моллари.

323

Бир кун кўп яшаганидан кўра
бир кун кам яшагани маъқул
зулмкорнинг.

324

Ҳеч нарсадан ажабланма сен
аравалар
отлар олдида юрган замонда.

325

Йўлбарс – йўлбарсдир.
бўлмас кўзичоқ.
Қўй терисига ўраб қўйсанг ҳам.

326

Нима кутмоқ мумкин бу одамдан?
Томирида оқар бўлса
иблиснинг қони.

327

Овораю сарсон бечора.
Сув ичмоқчи бўлган булоғи...
қуриб кетгандир.

328

Кўлмак юзига урилиб,
ноғора чалади томчилар:
“Ҳокимдирман мен бунга!” – дея.

329

“Ерда не гап. қарайин-чи”, деб
Заминга боқмиш бу Қуёш. ва...
исноддан юзлари кетмиш ловуллаб.

330

Тонг нафаси уйғотажак
уйқудаги кўзларни.
Уйқудаги қалбини-чи?

331

“Бегона” деб юламиз алафни.
Аслида...
шу срининг эгасидир у.

332

Нодон барг –
узилди-ю, ёмғирда лойга қорилди.
Қачон узилмакни билмак ҳам керак.

333

Фалсафа китобидир табиат.
Қарай-қарай
туғилар фикр.

334

У ортиқча одам эмиш,
бу дунёда.
Ўзинг-чи?

335

Ари чақади, чақади чивин.
чақади чақимчи ҳам
часндан ёмон.

336

Ғам ила бошланиб дунё, тугар эмиш яна ғам билан.
Ғалат гапдир бу!
Бошлангандир ва тугайди мўъжиза билан.

337

Ҳақиқат йўлида кўп бўлар хато.
Нодонликдир ҳақиқат истаб
тўсмоқ ҳақиқат йўлин.

338

Нусха кўчирмоқ эмас,
фарз эрур ўрганмоқлик
донолардан.

339

Икки аҳил дарвеш
аълороқ экан,
икки урушқоқ шоҳдан.

340

Ватан учун хизматда
билинади
инсоннинг тириклиги.

341

Алҳол нонга эмас,
ҳидоят бергувчи Тангри
севгисига муҳтождирмиз биз.

342

Вужуд садаф эрур,
Виждон эса монанддир
садаф ичндаги дурга.

343

Бир тарзда айланмас осмон.
Гоҳ ранжитади,
бағишлар баъзан шодлик.

344

Ёнармиш ҳўлу қуруқ ўрмонга кетганида ўт.
Фақат ёнмас иймон эгаси,
Иброҳим алайҳиссалом сингари.

345

Фалакнинг айланмоғи
бўлғай эмиш
туз ҳақин адо этган фарзанд истагича.

346

Кеча қоронғиси беркитар айбни,
одамлар кўзидан фақат.
Аллоҳ назаридан яшириб бўлмас.

347

Ҳожатмандлар учун лозимдир
очиб қўймоқлик
инсоф ва адолат эшикларини.

348

Илм сенга ҳеч нима бермас
бағишлай олмасанг
илмга ўзни.

349

Муҳтождирман
дили субҳи содиқдек пок
бир дўстга.

350

Қўрқяпсанми
бахтиёрлик ичра сен
бахтсизликка учраб қолишдан.

351

Оламни ўзингдан
паст билурмисан
сен – пасткаш.

352

Тун.
Умр парвонасининг
шами эрий бошлади.

353

Бир мартагина саждага
қўйса эди бош.
ажал шабадаси эсгунга қадар.

354

Тошларни юмалатган сел
тўхтаб қолди
денгизга стгач.

355

Ҳукмрондир
Ой осмонга
Қуёш бўлмаган чоғда.

356

Инсон фарқ қилар
махлуқдан,
илмга чанқоқлиги билан.

357

Сўз – ўлик сояси эмиш буюмларнинг
шу ўлик соя билан ўлдирамиз биз
дўстларимизни.

358

Она изларини ўпамиз
кўз ёшларимиз билан.
Охират саройига кузатиб қўйгач.

359

Қўрқув ва соғинч ила
бошланар муҳаббат
ва у билан ўтади бирга.

360

Бахтни ўйламас
инсон,
бахтга чўмган ониди.

361

Жонлантирди умид ҳаётни.
Тирик мурда кабидир
умидсиз инсон.

362

Йиғларсан фанодан зорланиб.
Бақо умидида тўксанг эдинг ёш,
очар эдинг саодат эшикларини.

363

Иймон қалқонини
қўлдан қўйма ҳеч.
Ғам ҳужум қилганда сенга.

364

Ҳар ким ҳам ўлавермас,
ажал тиғи қўзғолса.
Ўлади ажали етган.

365

Тунда дам олади мириқиб,
кундузи мириқиб
давом эттирмоқ учун фосиқликларни.

366

Кофир – нафсдир.
Бунча қийин экан.
мусулмон бўлмоғи.

367

Одам ўлдирган қотил
ўлдиролса эди
ўзининг нафсини.

368

Аллоҳдандир юзнинг чиройи
Қалбинг чиройи –
ўзингдан фақат.

369

Ғийбат ботқоғига бота-бота
чиқажакмиз
дўзахнинг нақ ўтхонасидан.

370

Жиринглаб уйғотди соат
барчани. Сўнг...
ўзи тўхтаб қолди.

371

Гавҳар бозорида мунчоқнинг йўқтур қиймати
Қуёш ҳузурида қийматсиз эрур
чироқнинг нури.

372

Шиддат-ла жанг қилса-да хўроз
тенг кела олмас
бургутга зинҳор.

373

Ўзни шер фаҳмлади
мушук
сичқон тутган онда.

374

Кимсасиз эмасдир бу ўрмон,
бута ортида
оч қоплон ётар.

376

Ўтни ўчириб.
чўғни қолдирди.
Аланга олди дунёни.

377

Нияти намозга кирмоқ эртага.
Бугун
лаб урди ўлимнинг муздск лабига.

378

Бу одам ўзгармас сира.
Фақат уринаверар
тақдирдан қочиб қолишга.

379

Сиз мендан кулманг азизим,
мен ҳам сиздан кулмасман зинҳор.
Қисматда кулмаслар аҳволимиздан.

380

Турли қарашлардан нборат дунё,
фалсафа, динлар ҳам ҳар хил.
Ҳақиқат битта!

381

Бу одамдан қўрқасанми сен?
Демак, қўрқмас экансан,
раббинг Аллоҳдан!

382

Каъбатуллоҳ –
дунёнинг бедор юраги.
Тинмай уриб турар Қиёматгача.

383

“Оналарни шарафланг!”
деб хитоб қилди у.
“Қариялар уйи”дан қайтгач.

384

Қўлда оғир юк билан
қайтар ҳожилар.
Қалбда-чи?

385

“Фасадул олимни –
фасадул оламни”.
Оламни бузуб қўймадикми биз?

386

Ёмон сўзларни сочдинг-у,
оғзинг айланиб қолди
дўзах оғзига.

387

Жонсиз тана экан
тавбасиз одам.
Танага жон киради қачон?

388

Биздан ҳам олдин бор эди дунё,
биздан кейин ҳам шундай қолажак.
Нимани талашяпмиз биз?

389

Талаб қилиб олинмайдиги
хурмат –
эришлар унга зўр заҳмат ила.

390

Вужудларни эскиртди,
кўзларни қамаштириб аллади
дунё.

392

Инсон ҳисларининг гўзали эмниш
ширин муҳаббат. Аммо...
аёвсиз нафратга ҳамсоядир у.

393

Тонг...
Шарқ осмонининг нақ тепасида
тиғ урар Қуёш.

394

Қалб исёни ҳайқириғи билан
ҳайдар шайтонни
иймонли одам.

395

Балиқчи эмасдир у одам. Лекин...
балиқчига дарс бсрар ҳануз.
Балиқ эса илинмас тўрга.

396

Номуссиз яшамакдан
афзалроқдир
номус ила ўлмак.

397

Ахлоқсизлик
қувват олади
аждодларни менсимасликдан.

398

Иғво калити билан
очилди
душманлик эшиклари.

399

Дуо қилдилар:
“Бошинг тошдан бўлсин”.
Қалбинг тош бўлмаса бас.

400

Шундай яшамоқ жоизки,
сўнг айтмасинлар:
ўлди-ю, кетди изсиз.

“Дўстлар дўстлар вафосини асрагайлар”.

Алишер Навоий.

“Насойи.мул-муҳаббат”дан.

Қалб – Аллоҳнинг омонати. Уни Эгасига қай ҳолда қайтарамиз? Қўшнидан омонатга бир коса олсак, ишла-тиб бўлгач, ювиб, покиза ҳолда қайтарамиз. Қалб вази-фасини ўтаб бўлгач, уни покизалашга имконимиз бўлмай-ди. Ортимизда қолаётган яқинларимиз ҳам тозалаб бера олишмайди. Уни поклашни олдинроқ ўйлашимиз керак. Уни турли иллатлар билан булғамаслик чорасини кўрсак, янада афзалроқ. Эски бир жомга тўпланган ахлатни би-ров бошқа бировга ҳадя этмайди. Агар қалбни ғазаб, риё, ҳирс, очкўзлик, ҳасад, ғийбат... каби иллатлардан муҳо-фаза қилмасак, у ўша ахлат тўла жомга ўхшаб қолади. Одамнинг жисмоний ўлимига турли хасталиклар ёки фалокатлар сабаб бўлади. Одамлар орасида тиригида ўлик кимсалар ҳам мавжудким, улар жисмонан бақувват бўлсалар-да, руҳан мурдадирлар. Қалбнинг ўлими ҳам икки кўринишда: бири – жисмоний ўлим. Иккинчиси – руҳан ҳалок бўлиш. Иймонга зид барча иллатлар қалб-ни ўлдиради. Ғазаб жировини бўш қўйган кимса, қилмга хиёнат қилиб, биродарини ҳақорат қилаётганида қалби фарёд чека-чека ўлади. Бировнинг ҳақиқа хиёнат қила-ётганида қалби нолаю афғонлар билан жон таслим эта-ди. Мунофиқлик қилаётганида қалбни тилка-тилка бўла-ди... У эса ўлик қалбни кўтариб юраверади. Оқибат – кимса неча-неча марта азоблар билан ўзи ўлдирган ўз қалбини, омонатни Эгасига қайтармоқликдан уялмайди-ми? Фоний дунёда одам қотилининг жазоси бор. Боқий дунёда ўз қалби қотилини қандай жазо кутмоқда экан?

Юрак зарбаларини соатнинг чиқиллашига ҳам ўхша-тадилар. Инсон қалб соатини Ҳақ учун созласа, унинг зарбалари ҳар сонияда “Ҳақ!” деб турса, инсон Ҳақ йўли-

да умр кечирган бўлади. Агар одам кўнглини азон товушига боғласа, субҳи содиқда қалби билан бирга уйғонади. Агар азон чақирғи уни чорламаса, қалб уйғонмайди. У умрини ғафлат боғган қалб билан ўтказади. Қалб ўлик бўлса, кулоқлар қар, кўзлар кўр бўлади. Ҳақиқатни кўра олмайди ва эшига олмайди.

***

Шаҳар сайрига чиққан подшоҳ рўбарўсида гадо пайдо бўлиб тиланди. Подшоҳ унга битта олтин танга бериб, ўзининг сахийлигидан ўзи мамнун ҳолда жилмайди. Гадо эса, норози оҳангда:

– Эй подшоҳим, ҳисобсиз хазинанг бўзгани ҳолда ўз укамга биттагина танга бернидан уялмадингми? – деди.

Бу гапдан подшоҳ ажабланди:

– Ис, қачондан бери сен менинг укам бўлиб қолдинг?

– Нечун ҳайрону долсан подшоҳим, ахир сенинг насабинг Одам Ато билан Момо Ҳавводан бошланмайдими? – деди гадо.

– Ори-ори, сўзларинг рост, – деди подшоҳ.

– Менинг насабим ҳам шундай: икковимизнинг ота-онамиз Одам Ато билан Момо Ҳавво бўлгач, оға-ини ҳисобланмаймизми?

Баён қилганим тиланчининг гани латифанамо ривоятга ўхшагани билан небот талаб этилмайдиган ҳақиқатдир. Буни нлм тилида «аксиома» дейдилар.

Ҳазрат Билол розиёллоҳу анҳудан «Сенинг отанг ким?» деб сўрашганида у зот «Менинг отамга малюнкалар сажда қилишган», деб жавоб қайтарган эканлар.

Алқисса, дунёда яшаб турган одам болалари ватанлари, миллатлари, прқларидан қатъи назар, оға-инидурлар. Бу ҳақиқатни барча идрок қилар, деб ўйлайман. Мени ажаблантирган нарсас: асли насаблари бир эканини билганлари ҳолда одамлар ўзаро ёвлашадилар. Катта-кичик урушларни бошлашдан чарчамайдилар. Ажабланарлиси шунки, жанг майдонининг у томонида-

гиси ҳам, бу томонидагиси ҳам Худога бир хилда муножот этади: ўзига омонлик, рўпарасидагиларга эса ўлим тилайди. У душман деб ҳисоблаб, ўлим тилаётган одамнинг ким эканлигини билмайди. Унинг ҳам оиласи, фарзанди тақдирини ўйлаб, руҳан азоб чекаётгани ҳам номаълум. Уруш қайси бир томон учун ғалаба билан якун топади, аммо жонини гаровга тиккан, муҳораба азобларини тотган жангчи учун ҳеч қандай манфаат йўқ. У қиёмат жанглардан омон чиққанига шукур қилади, холос.

Аллоҳ «урушманглар, бир-бирларингга зулм қилманглар», деб буюргани билан урушаверадилар, уруша туриб Яратгандан паноҳ сўрайдилар, қирадилар, қирилдилар.

Маккаи мукаррамада, Байтуллоҳда, ҳажарул-асвад қаршисида икки ҳожи ёнма-ён ибодат қилишарди. Уларнинг бирлари эронлик, иккинчиси Ироқдан эди. Бир дин, ҳатто бир мазҳабдаги бу икки одам неча йил аввал ўз мамлакатлари манфаатлари учун қўлга қурол олган эдилар. Жанг майдонининг икки томонидан туриб олиб бир-бирларини ўлдирмоқ қасдида ўқ узган эдилар. Улуғ марҳаматли Аллоҳ уларнинг жонини сақлаб қолиб, бу муқалдас уйда уларни учраштирди. Ибодатдан сўнг улар бир-бирларига салом бериб, туғишган биродарлар каби кучоқлашиб кўришдилар.

Одам болалари ҳаминша шундай яшасалар бўлмасми экан?

Донишмандлардан бири «биз бу дунёга бир парча кафанлик ишлаб топиш учун келганмиз», деган экан. Топганимиз, оқибат бизга насиб этувчи шу нарса экан. талашмоқдан, зулм қилмоқдан, зулм кўрмоқдан қандай наф бор?

Демоқчиманки, тарихга ёки қиёмат кунисидаги вақт ўлчовига нисбат қилиб олганда бир неча сонияга тенг келадиган умримизда меҳр-муҳаббат билан яшамоқлик саодатига стишмоқлик барчамизга насиб этсин. Қиёмат-

да, ҳисоб-китоб купида бир-биримизга кўрсатган шу меҳр-оқибат ўзимизга шафоат бўлар!

Дўст меҳрининг ўликни тирилтириши, дўст хиёнатининг эса тирик қалбни вайрон этиши ҳақидаги ўнлаб, ҳатто юзлаб ҳнқоялар боболардан бизларга мерос бўлиб қолган.

Бир ажиб қушни кўз олдингизга келтирингким, унинг қалби Аллоҳга ишқ бўлса, қанотларидан бири ота-онага, иккинчиси дўстга муҳаббат ва вафодир. Дўстлик ҳақида, дўстликдаги вафо ва хиёнатлар ҳақида шу қадар кўп ривоятлар тўқилган, ҳикматлар битилганким, барчасини тўплаб, нашр этилса, дунёнинг қоғозлари етмас эҳтимол. Кишининг ҳаётнда тиш ўтмас муаммолар кўп. Шулардан бири айнан дўст топиш, дўст танлаш муаммосидир. Киши умри давомида адаш йўлларда кўп қоқилади. Энг кўп қоқилиш дўст кўчасида бўлади. Киши ўлгунига қадар кўп дўст топмайди, аммо кўп дўст йўқотади. Нега шундай? Бунга ким айбдор? Кишининг ўзими ё дўстми?

Кўнглимиз ҳамиша вафоли дўст тилайди. Айни дамда кимдир бизнинг дўстлигимизга, садоқатли дўстлигимизга муҳтож. Бирорта дўсти бўлмаган одам дунёда яшамаса ҳам бўлади. Биз дўст деб юрганимиз душманлик чопонига бурканиб олса, азиятлар чекамиз, аммо ўзимиз баъзан билиб, баъзан билмай бошқа бир одамга душманлик қилиб юрганимизни англаймизми? «У ёмон одам, шунинг учун менга душман», деймиз. Эҳтимол ўзимиз ёмондирмиз, эҳтимол дўстлик бурчи нима эканини яхши англамагандирмиз, эҳтимол яхши дўст тарбиясини четлаб улфайгандирмиз?

Шу ёшимизга етгунча топган ва йўқотган дўстларимизни бу онда бир-бир кўз олдимизга келтирайлик. Уларнинг фазилат ва иллатларини эслайлик-да, сўнг ўзимизга савол берайлик: «шу фазилат менда борми?» ёки «бу иллатдан қутула олганманми?» Дўстларнинг яхшироғи ҳамдамларини ўз шафқатин соясида тутуди ва карам эши-

гини улар юзига очиб қўяди, тилакларини ва ҳожатларини юзага чиқаради. Биз шундаймизми? Ёки чойхонадаги ошхўрлик билан чекланамизми?

Саволлар кўп... Жавоб ўйлаш баробаринда ҳикматлардан қувват олайлик-чи...

Дўстликнинг аввали – танишмоқликдир. Таъбир жоиз бўлса, танишиш – дўстлик манзилига олиб борувчи бир йўлдир. Агар бу йўлдан тўғри бормай, пойинтар-сойинтар, эгри-бугри қадам ташланса, ғийбат, ифво, ҳасад ариқларидан сув ичиб турилса, ўртада душманлик пайдо бўлиши шубҳасиздир. Бир киши билан танишиб, уни дўстликка қабул қилишда ғоят эҳтиёткорона ҳаракат қилиш керак.

Дўст йўлидаги боғлардан бири – яхшиликни эътироф этишдир. Яъни дўстнинг дўстга қилган яхшилигини тан олишдир. Агар бу йўлда миннат дарахти соясида роҳат қилинса, дўст манзилидаги кўшкка умид қилмай ортга қайтаверган маъқул.

Йўл бериш – табиийки, ҳар қандай аҳил дўст орасида тортишув бўлади. Шундай ҳолларда майда-чуйда нарсаларга ўралашиб, киши дўстдан ажраб қолиши ҳеч гапмас. Демак, икковдан бири йўл бериши шарт. Дўстлик оламида кибр қўшидан баҳра олиш мукофоти – юлдузсиз тундир.

Хушмуомала – дўстлик боғидаги дарахтларга ҳаёт суви берувчи бир чашмадир. Ширинсўзлик, очиқ юзлик, гўзал ифода, тавозе, мулойимлик, тилни маъносиз бсҳуда сўзлардан тийишлик каби гўзал хулқлардан хушмуомала ҳосил бўладиким, бу душманлик саҳросидан ёпирилажак офатлар йўлини тўсмоқликка қодир бўлади.

Дўстга муҳаббатнинг ҳақиқий таржимони ихлос саналади. Дўстга хайрихоҳ бўлиш, керакли вақтда унинг манфаати йўлида хизмат қилиш буни исбот этади. Муҳаббат ихлосга тескари эмас, аксинча, уни қувватлайди, чунки икки дўст орасидаги муҳаббатдан мақсад – бир-бирларига манфаат етказиб, ёрдамлашишдир. Агар

икки дўстдан бирисининг қўнглидан бу чиқиб кетса, унинг муҳаббати фақат мунофиқлик, риёкорликдан иборат бўлиб қолади.

***

Бир одамнинг қадрдон уч дўсти тақдир тақозоси билан уч шаҳарда яшар эди. У дўстларининг садоқатини синамоқни ҳаёл қилди. Аввал бирига хизматкорини жўнатди. Хизматкор хожасининг иши юришмай, қарзга ботганини айтди. Дўст уни юпатиб, у айтган қарзни тўлашга етгулик миқдордаги пулни бериб, изига қайтарди. Синовчи дўст биродарининг бу карамидан қувониб, хизматкорини иккинчи шаҳарга жўнатди. Иккинчи шаҳардаги киши ҳам дўстининг қарзга ботганини эшитиб гоят қайғурди. Эртасига хизматкорнинг қўлига қарзни қоплайдиган ва яна ўн йил давомида тирикчиликка асқотадиган маблағ бериб жўнатди. Синовчи дўст бундан ҳам қувонди, шундай дўстларни берганига Аллоҳга шукурлар қилди. Учинчи шаҳарга жўнатишдан олдин хизматкорига қаттиқ тайинлади:

– Бу дўстим бадавлат эмас, ўзи олим одам. Унда илмдан бошқа нарса йўқ. Шу сабабли «хўжайинимнинг аҳволи хароб, катта қарзга ботган», деб ваҳима қилма. «Ишлари ёмон эмас, фақат беш тангагина қарзлари бор, Худо хоҳласа яқин кунларда қарздан қутилиб, ишлари авж олиб кетади», – дегин.

Хизматкор олим дўст ҳузурига бориб хожасининг буюрганини билдирди. Олим дўст бу хабарни эшитиб, бошини эгди. Сўнг ўрнидан туриб, ташқарига чиқди. Хизматкор ўтирган уйига назар солди: йиртиқ палосу эски кўрпачадан бошқа ҳеч вақо йўқ экан. «Ҳеч бўлмаса беш тангаси бордир», деб ўтирганида уйга нотаниш одам кирди-да:

– Хожаси беш танга қарз бўлиб қолган хизматкор сенмисан? – деб сўради.

– Ҳа, – деб жавоб берди хизматкор.

– Мана сенга беш танга, буни шу уй эгаси бсриб юборди.

– Ўзлари қанилар?

– Ўзи меникида. У қул бозорида ўзини менга беш тангага сотди.

Бу гапдан хизматкор ҳам ажабланди. ҳам даҳшатга тушди. Қулдорга эргашиб унинг уйига борди ва олим дўст қаршисида тиз чўкиб:

– Ундай қилманг, пулни қайтариб берайлик. – деб ялинди.

– Мен бу одам билан шартлашиб, беш танга эвазига беш йил ишлаб беришга ваъда берганман. Ваъдамга хилоф қила олмайман. Дўстимни муҳтожликдан қутқариш учун беш йил ишлаб бериш мен учун ҳеч гап эмас, – деган экан олим дўст.

***

Бу дунёнинг одамлари бир-бирларига маҳрам бўлишни истасалар, дўстлик йўлида ўз азиз жонларини ҳам аямайдилар. Бундай одамлар садоқатли асл дўстлардирлар. Лекин бу дунёда шундай тоифа одамлар ҳам борки, улар ёлғиз ўз вазифаларини яхшиламоқ, қўлга бир нарса киритмоқ, яхши кун кечирмоқ учун дўст бўладилар. Бундай одамлар мол-давлат дўстларидир. Улар қушларни тўйдириш учун эмас, тутиш учун дон сепадиган овчига ўхшайдилар. Дўсти учун жонини фидо этадиган одамларнинг қадр-қиммати молини фидо этувчидан жуда ва жуда юксакдир. Ривоятдаги олим дўстни ана шу юксак мартабада кўрамиз.

Дўстлар икки хил бўладилар: биринчилари – ўз ихтиёрлари билан самимий дўст бўлганлар. Иккинчилари – мажбурият ва зарурият юзасидан аҳду паймон боғлаганлар. Буларнинг мақсади фойда кўрмоқ ва зарардан қочмоқдир. Лекин самимият ва садоқатга асосланган дўстлик ҳамиша, ҳар ерда ва ҳар шароитда ишончли бўлади. Зарурият ва мажбурият натижасида пайдо бўлган дўстлик

эса ундай бўлмайди. У дарё каби гоҳ тошиб, атрофни босади, гоҳ қуриб. суви озайиб қолади. Зарурият юзасидан пайдо бўлган дўстликка ишониш дуруст эмас. Зарурият ўртадан кўтарилиши замон дўстлик адоватга айланиши эҳтимол. Демокчимизким, олим агар зарурият туйфайли дўст бўлганида ўзини беш тангага сотмас эди.

***

Қарға, оҳу, сичқон ва тошбақа дўст эдилар. Иттифоқо оҳу йўқолиб қолди. Қарға осмонга учиб, уни қидирди. Қарасаки, оҳу овчининг тўрига ўралиб, азоб чекиб нолалар қилипти. Қарға сичқонни фожиа ерига бошлади. Сичқон тўр арқонларини қирқди, оҳу озод бўлди. Шунда оҳу дўсти тошбақага қараб, ажабланиб сўради:

– Сен нега келдинг? Овчи бу ерга қайтса, сичқон, тешикка кириб беркинади, қарға осмонга кўтарилади. Тўрдан қутулдим, энди мен ҳам қочиб қутула оламан. Сен-чи?

Тошбақа бу гапни эшитиб бошини чайқаганича дебди-ки:

– Биродар, қандай қилиб келмайин? Дўстлардан узоқда, фиरोқ ва ҳижронда кечган ҳаётнинг нима лаззати бор? Қандай ақлли одам айрилмоқни афзал кўради? Бахтсизлик юз берганида одамга тасалли берадиган, оғир кунларингда дардингни енгил қиладиган дўстлар билан бирга бўлиш лозим. Ҳижрон ўтида ёнган, дўстлардан узоққа тушган одамнинг дили ҳамиша ғам ва алам билан тўла, сиҳатлик унинг вужудидан йироқ бўлади. Сабр ва қаноат уни тарк этади. Ақл ва камолот ўз кучини йўқотиб, фойдасиз бўлиб қолади... Дўстдан ажралишдан ҳам оғирроқ мусибат борми дунёда? Фиरोқ алангаси етти дарёни қуритади...

***

Ривоятдан олинажак фикр шуки, шижоатли ва кучли ботирлар урушда, хотин ва фарзандлар камбағалликда, дўстлар бошга кулфат тушганда билинади.

Ҳайвонлар дунёсини гарк этиб, ўзимизнинг ҳаётга назар ташлайлик-чи, нималарни кўрар эканмиз:

Бир йигитнинг бошига иш тушиб, бойлигидан ажралди, ўзи эса қамалди. Шунда унинг хотини ҳар ҳафтада ошхўрлик қилувчи улфат-дўстлардан ёрдам кутди. Дўст қамоқда, ошхўрлик ўша-ўша давом этарди. Ошхўр улфатлар болаликдан бирга катта бўлган ўртоқларини эслаб қўйиш билан дўстлик бурчларини адо этардилар гўё. Тўғри, улар сичқон каби тўр арқонларини қирқиб, дўстларини тутқунликдан қутқара олмайдилар. Аммо фақат одам боласига хос фазилат – тутқунликдаги дўстнинг ота-онаси, онасидан хабар олиб туриш-чи? Қамоқдаги дўстнинг хотини эрини қутқариб олиш умидида слиб-югурарди. Иттифоқо автомашинаси бузилиб қолиб, эрининг энг яқин дўсти ҳисобланган одамникига бориб илтимос қилди:

– Кунда беш-ўн идорага учрашишга тўғри келяпти, машинасииз улгура олмайдиганга ўхшайман. Темирни қизиғида босмаса, армонда қоламиз шекилли. Машинангизни икки-уч кунга бериб турсангиз.

Дўст хотинининг илтижосига жавобан шундай деди:

– Биров менинг хотинимни сўраса бериб туришим мумкин, аммо машинани бериб тура олмайман.

Тўғри, машинани бировга бериш қонунга зид, дерсиз. Лекин кўнгли тоза бўлса, шу машинани «ишонч қоғози» билан ҳам бериб туриш мумкин-ку? Ёки агар у чин дўст бўлса «бир-икки кун эмас, қанча лозим бўлса ўзим машинам билан хизматингизда бўламан», демасмиди? «Улфат», «ошна» деган тушунчалар бор. Чойхонадаги ошга ёки уйдаги «гап»га келмаганлардан гина қиламиз, бундай улфатга қўшилмаганлардан ҳатто нафратлансиз. Аммо қўполроқ бўлса ҳам бир ҳақиқат бор: от ва эшак бир оҳурда хашак есалар ҳам дўст бўлмайдилар.

***

Қадим замонда Хоразмга сафар қилган тужжорга бир киши йўлдош бўлди. Уни едириб-ичириб юрди. У эса тужжорга нисбатан бўлган муҳаббатини, самимий дўстлигини тинмай сўзларди. Йўлда уларга бир ит ҳам ҳамроҳ эди. Овқат қолдиқларини итга бериб турарди.

Йўлда икки ўғри уларга ҳужум қилди. Самимий дўстлигини изҳор қилиб келаётган йўлдош ўғриларни кўрибоқ, тужжорни ёлғиз ташлаб қочиб кетди. Ит эса уни ҳимоя қилди. Бир ўғрининг оёғидан тишлаб йиқитди, талади, оқибатда ўғри аранг қочиб қолди. Иккинчи ўғрини тужжорнинг ўзи мағлуб этди. Йўлдош ўғриларнинг қочганини кўриб, тужжорнинг ёнига қайтди, риёкорлик қилиб, ҳолини сўради. Тужжор «Сен каби дўстдан шу вафоли ит яхшироқ», деб уни ёнидан нари қувиб тўғри қилди. Чунки иймонга суянмаган биродарликда яхшилик йўқдир.

***

Одамнинг ҳаётда дўстлари кўпдай туюлади. Аммо ўзини дўст деб юрганларнинг юздан саксони манфаат дўстлари, десак фикримизга қўшиласизми? Биласиз, қоғоз пулларнинг, ҳатто дуру жавҳарларнинг сунъийлари, қалбакилари учраб туради. Уларни махсус мосламаларда саралаб беришади. Ҳаётда сохта дўстларни саралайдиган мослама йўқ, ҳар ким ўз зеҳни, ҳаётий тажрибасига қараб ажратиб олади, аммо ажратиб олгунича кўп азиятлар чекиши ҳам мумкин. Ҳаётда учраб турадиган таҳликали ва мусибатли кунларнинг фойдали томони шундаки, бир-бирларини танимаган одамларнинг танишиб, дўст бўлишларига йўл очиб беради. Айни чоқда дўстнинг садоқатини синайди. Дўстларга манфаат етказмасдан улардан манфаат кутиш ерга уруғ сепмасдан туриб, дон олишни тама қилиш каби маъносиздир. Машойиҳлар «Киши ёндирмайин суҳбатда шамни, ёруғликнинг нишонин кўролмас», деб бежиз айтмаганлар. Саъдий Шеро-

зийдан бир ҳикмат бор: «Бир азиздин ихвони сафо сийра-тидин сўрдим. яъни қариндош ва ақрабо ва ошнолар ҳақида на тариқа равиш ва на янглиғ иш қилмоқ муносибдур?» Ул азиз деди: «Адноси улким, ёрларнинг хотири муродни ўз муродидан муқаддам тутғайларким, ҳақимлар ва донишмандлар дебдурлар: «Ҳар биродарким, ўз ишининг бандиладур, биродар эмастур». Дейилмоқчиким, дўстларнинг муроду манфаатларини ўз манфаатингдан устунроқ қўй, агар киши фақат ўз мақсадлари ва ишлари билан банд экан, ундан дўстлик кутма.

Ўз нафсини ўйлаб қилинган дўстликка жуда тез соя тушади. Дейдиларким, дўстни фойда-зарар ичида синамоқ керак. Яъни, сен дўстнинг учун оёқ қўйсанг, ўзининг маҳкам тут. Дўстнинг ҳақиқий дилини билмоқчи бўлсанг, синаш учун унга тилингда ғазаб қилиб ёки қовоғининг солиб кўр. Дўстнинг сенга қанчалик муҳаббати борлигини билмоқчи бўлсанг, унинг энг яхши кўрган нарсасини сўра. Шу иккаласидан сўнг ҳам у қовоғини солмаса, бундай дўстни бошга кўтариш, ширин жон билан баробар туттиш керак. Бир кун тасаввуф илмининг улуғларидан бўлмиш Шиблий ҳазратлари ҳузурларига бир жамоат келди. Сўрадиларким: «Сизлар кимсизлар?» Улар дедиларким: «Бизлар сизнинг дўстларингизмиз!» Бу жавобни эшитган Шиблий ҳазратлари ўгирилдилар ва уларга қаратиб тош отдилар. Улар қоча бошладилар. Шунда ҳазрат дедиларким: «Нега қочяпсизлар? Агар сизлар ҳақиқий дўстлар бўлсайдингизлар, мендан келган балодан қочмас эдингизлар!»

Бир донишманддан «Қанча дўстингиз бор?» деб сўрадилар. Жавобан дедик:

– Буни билмайман. Ҳозир туриш-турмушм яхши. Умрим фаровонлик билан кечиб турибди. Шунинг учун ҳамма менга хушомад қилиб, ўзларининг дўст эканликларини билдириб турибдилар. Мабодо давлатим қўлимдан кетса, у чоқда қанча самимий дўстим борлигини биллиб оламан.

Ҳорун ар-Рашид Баҳлулдан «Энг яқин дўстинг ким?»
– деб сўрадилар.

– Қорнимни тўйдирган киши, – деб жавоб берди Баҳлул.

– Қорнингни тўйдирсам, мени ҳам дўст деб биласанми? – деб сўрадилар Ҳорун ар-Рашид.

– Дўстлик ҳам насия бўладими? – деди Баҳлул.

***

Ҳазрати Алишер Навоий ёзадиларким:

“Ҳар ким биров билан дўст-ёр бўлса, дўст-ёрлик даъвосини қилса, ўзига раво кўрмаганни унга ҳам раво кўрмаслиги керак. Баъзи нарсаларни ўзига раво кўрса ҳамки, ёрига раво кўрмаслиги лозим. Кўп машаққатлардан киши руҳига алам етади. Жисму жони бунга тоқат қилади. Аммо бундай машаққат дўсти бошига тушишини хаёлига ҳам келтира олмайди. Мабодо хаёлига келтиргудек бўлса, даҳшатдан ҳаёти сўнади.

*Ёр улдурки, ҳар неким ўзига
Истамас, ёрига ҳам истамагай.
Ўзи истарки, ёр учун ўлгай,
Ани мундоқ шарик айламагай”.*

(Дейилмоқчиким: ўзи дўсти-ёри учун ўлмоққа тайёр, аммо бу ишга дўстини шерик қилмайди.)

Сўфи Оллоҳёр ҳазратларининг таъбири билан айтилса, сен Аллоҳ таоло учун биров билан дўст тутинсанг, уни сут устидаги қаймоқдек кўргин. Уни азиз жонингча, балки ундан ҳам ортиқроқ кўргин:

*Тут ул дўстингни сут устинда қаймоқ,
Азиз жонингча кўргил, балки беҳроқ.*

Ҳаётда энг қадрдон дўст орасида ҳам келишмовчилик, тушунмовчилик ва бунинг оқибати ўлароқ аразлаш ҳам учраб туради. Банда хато ва камчиликлардан холи эмас. Аммо йўл қўйилган хато Аллоҳ учун биродарлашган икки кишини бир-биридан ажратиб юбормаслиги керак. Ҳақиқий дўст биродарининг айбини дарров кечира олиши шарт. Бир оғиз хато гап учун ёки ноўрин ҳаракат учун ажралиб кетадиган дўстнинг дўстлиги ҳақиқий эмас экан. Аразлашиб юрган одамлар унутмасинларки, бир-бирлари билан оға-инидек бўлиш Аллоҳ томонидан фарз қилинган. Бир-бирларига тескари қарадиларми, бас, фарз тарк этилди. Абу Ансорийдан (р.а.) қилинган ривоятга кўра Расулulloҳ (с.а.в.) шундай марҳамат қилганлар: «Ҳеч бир киши ўз биродаридан уч кечадан ортиқ аразлаб юрмоғи ҳалол эмас. Иккаласи тўқнашиб, бири у ёққа, иккинчиси бу ёққа юз ўгириб кетмасин. Уларнинг яхшироғи аввал салом берганидир».

Биродарларнинг уч кундан ошиқ аразлаб юришлари мумкин эмаслиги ҳақида яна бошқа ҳадисларда ҳам қайта-қайта таъкид этилади. Ҳатто Абу Харрош Суламийдан ривоят қилинган ҳадисда ўз биродари билан бир йилгача аразлашиб юрса, гўё унинг қонини тўккан бўлади.

Маҳаллада икки дўст яшардилар. Икковларининг ёшлари стмишдан ошган. Агар йнгирма яшар дўстлар аразлашса, тушуниш мумкин: уларнинг ҳаёт тажрибалари кам, қизиққонлар. Бугун бир дўст йўқотсалар, эртасига бошқасини топишлари мумкин. Аммо етмиш ёшда дўстни йўқотиш?! Аразлаш учун биттагина ҳазил кифоя қилган. Атрофдагилар уларни яраштириш учун кўп ҳаракатлар қилишди. Сўфи Оллоҳёр ёзадиларким:

*Худонинг буйругидан тойса ногоҳ,
Биродарлик ўшалдир қилсанг огоҳ...*

Демоқчиларким, Аллоҳ таоло учун тутинган дўстинг беҳосдан Аллоҳнинг буюрганидан қайтиб, йўлдан чиқса, уни бу бузуқ ишдан огоҳлантириб, тўғри йўлга қайтаргин. Ҳақиқий биродарлик ана шундай бўлади, деган ҳикматга амал қилиб, улардан бири уйида маҳсус зиёфат уюштирди. Масжид имомини ҳам таклиф қилди. Имом бу икки аразчи қариянинг аҳволидан беҳабар, қавмининг илтимоси билан икки мусулмоннинг аразлашуви дуруст эмаслиги ҳақнда маъруза қилди. Зиёфат якуни топгач, аразчи қариялардан бири соҳиби эҳсонга «Сен менга ақл ўргатиш учун чақирдингми?» – деб дағдаға қила кетди. Хуллас, улар ярашишмади. Кимки аччиқ бўлса ҳам ўз дўстлари насиҳатига қулоқ солмас экан, ишнинг оқибати пушаймонлик бўлади. Бу – табиб буюрган дориларни ишлатмай, парҳез қилмай, ўзининг кўнгли тилаган таомларни еган, истаган ичимликларини ичган беморнинг ҳар дақиқа дарди оғирлашиб кетгани кабилар. Орадан шу зайлда икки-уч йил ўтиб, олдинма кейин вафот этишди. Биринчи дўст вафот этганида ярашишни хоҳламаган киши жанозага келди. Шунда биродарлар дедиларки: «Барибир келар экансиз, аввалроқ келиб рози-ризолик тилаб қолсангиз бўлмасмиди?» У киши эса шунда ҳам паст келмай: «У «менинг ўғлим сеникидан бойроқ» деб керилган, шунини кечира олмадим», – деб изох берди. Унинг бу изоҳи тўпланганларга шу даражада бемаъни туюлдики, айримлар ундан юзларини ўгирдилар ҳам. Аразлашишга сабаб бўлган баҳона биродарларига ҳам эриш туюлган бўлса, уларнинг қисматдаги аҳволлари қандай бўларкин?

Мана шу каби воқсаларни эшитганимизда ёки... йўқотганимизда (астағфируллаҳ!) фикр қилайлик:

– Эй гофил банда, Аллоҳнинг марҳамати билан топган дўстингни йўқотиб қўйдинг-а! Энди уни қисматда қайда ва қай ҳолда топгайсан? Дўстини йўқотган ҳар бир одам кўнпроқ айбни унга юклайди. Сен ундай қилма,

кўпроқ айбони ўзингдан қидир. Сўнгги нафасиңг чиқуниги қадар дўстлигиңни қайта тирилтиришига улуғриб қол! Бир оғиз ноҳуш гап учун аразлаб юриш эвазига дўзах оташини сотиб олиш наҳот сен учун лаззатлироқ бўлса?! Олий ҳимматли, мард одам бир лаҳзада дўст орттиради, насткаш эса неча йиллик оиналигини бир лаҳзада барбод қилади. Сен насткашлардан бўлма. Фаровонлики истасанг, бахтли онларингда ҳам дўст-ёр орттириб ол. Биласанки, денгиз тўлиб тоғса ҳам дарё сувига муҳтождир. Дўстлар қанча кўп бўлса, кишига бало шунча кам ётишади.

Донодан сўрабдилар: «Дўстларингдан қай бири барчадан кўра сенга кўпроқ ёқади? Қайси бирини чин биродарлик даражасига етган, деб ўйлайсан? Қайси бирига сенинг муҳаббатинг кучлироқ?» Донишманд жавоб бердиким: «Айб қилсам яширадиган ва узр сўрасам кечирадигани менга ёқиб тушади...»

Баёи қилганимиз икки қария узоқ йиллар ўзларини бир-бирларига дўст деб билганлар, аммо қалбларида дўст меҳри йўқ эканидан бсхабар яшаганлар. Ҳатто муборак ҳаж ибодатига борганларида ҳам Аллоҳ уларнинг қалбларига дўст муҳаббатини солмаган экан, на илож? Дўстнинг васли кўрар кўзларга роҳат беради. Уларнинг кўзлари бу роҳатдан бенасиб экан. «Емайсан, аммо тўясан, бу дўст меҳридир». Улар дўст меҳрига оч яшадиларми? Ҳар ким айбсиз дўст қидираверса, дўсти камайиб бораверади, дўстларини ранжитаверса, душманлари кўпаяверади. Бу қариялар умрлари давомида қанча дўст йўқотиб, қанча топдилар экан? Ҳар бир гулнинг тикони бўлгани каби, ҳар бир дўстнинг ҳам нуқсони бўлиши табиий. Ўз дўстларининг хатоларини кечирмасликнинг, уларга стказган зарарни унутмасликнинг одам учун нима фойдаси бор? У қандай инсонки, ўз дўстининг тавба ва узрини қабул этмасин ва уни севинч билан қарши олмасин!? Олижаноб ва мард одам оғир кунларда ҳам ўз дўстини ташлаб кетмайди. Ҳар қандай шубҳа ва гумонга асос-

ланиб. ўртоқлик алоқаларини узмайди, бориш-келиш, салом-алиқни қанда қилмайди.

Араб фозилларидан Асмаий ёзадилар: «Бир кишини зиёрат қилиб кирдим. У зот кичик бўйра устида ўтирар эдилар. Сурилиб, ёнларидан жой кўрсатдилар. Мен бу илтифот учун раҳмат айтиб дедимки: «Бўйрангиз тор, мен ҳам ўтирсам сиз роҳатсизланасиз». У зот дедиларким: «Бир-бирига гапи тўғри келмаган икки кишига бутун жаҳон ҳам танглик қилади. Аммо дўстлар учун бир қарич ер ҳам бемалол етади». Аразлаган ҳолларида бу дунёни тарк этган икки қарияга жаҳон торлик қилдимикан?..

***

Одамлар бир-бирларига муҳтождирлар. Ўзаро муносабат пайдо қилмасалар, ишлари нотамо қолади. Одамларга аралашмасдан ёлғизликни севиш, жамиятдан қочиб юриш ақлга мувофиқ нш эмас. Шунинг учун ҳам янги бир одам билан дўст бўлган мусулмоннинг даражасини Аллоҳ жаннатда бир даража юқори кўтаражаги ҳадисларда таъкид этилган. Ёлғизликни севиш ножоиздир. Аммо ҳаётда яна бир ҳақиқат бор – нодон дўстдан кўра ёлғизлик яхшироқ. Нодон одам дўст бўла туриб шундайин кунларни бошингга соладик, кейин душманларинг чангалидан мутлақо қутулиб чиқа олмайсан. Биз дўстни нодон деймиз, ҳолбуки, сўраб-суриштирамай ҳар қандай одам билан дўстлашиб унга кўнглидаги борини очиб ташлайдиган одамнинг ўзи нодон эмасми?

Тўғри ва соф одамлар дарров дўст бўлиб оладилар ва бу дўстлик узоққа чўзилади. Фитначи одамлар дарров дўстлаша олмайдилар, муносабатлари тез ва осон бузилади. Яхши ва олижаноб одамлар бир соатли-кўришиши ва бир кунли танишиши муддатда одамнинг кўнглини овлайдилар. Аммо кўндан бери танишиши ва дўст бўлиши орзусида юрган ичи қора одамлардан марҳамат ва лутф кўзлаб бўлмайди. Улар қўрқув ва гараз тўфайли дўст бўлишни истайдилар.

Албатта, бу ҳикматни рад этмаймиз. Аммо ҳаётда бунинг аксига кўпроқ дуч келамизки, бизнинг эътирозимиз ҳам айнан шунда. Тўғри ва соф одамлар, олимлар агар дўстлашсалар уларнинг биродарликлари арзимаган нарсага бузилмайди. Тўғри ва соф одамларни, олимларни биз «зукко, доно» каби сифатлар билан улуғлаймиз. Демак, улар яхшини ёмондан тез ажрата олиш қобилиятига эгалар. Бироқ, янги табишларини яхши одам эканини билиб турсалар ҳам у билан дўстлашишга шошилмайдилар. Нега? Эҳтиёткорликни бу қадар ошириб юборишлари ўринлими? Ёки атрофларидаги фитначиларнинг сўзларига қулоқ тутадиларми? Ахир фитначилар билан дўст бўлган кимса энг яхши одамлар ҳақида ҳам ёмон фикрда бўлади, вақт ўтганидан сўнг эса кўзлари мошдай очилади-ю, аммо пушаймон ёйишдан ўзга чораси қолмайди. Ариқ ва сой суви денгизга қўйилгунга қадар ширин бўлади. Қардошлик ва дўстлик муҳаббати разил одамлар орага тушгунга қадар мустаҳкам бўлади. Ачинарли жиҳати шундаки, разиллар айнан яхшилар орасига тушади. Яхшилар бир-бирларини англаб етгунларича разиллар бирлашиб оладилар. Ҳаётда кузатамизки, яхшилик мақсадидаги дўстликка мустаҳкам пойдевор қўйилгунга қадар разиллар ўз биродарликлари саройини қуриб бўладилар. Тўғри, уларнинг бу саройлари мустаҳкам эмас, тез орада бузилиб кетади. Бироқ, бузилгунга қадар яхши дўстлик иморати пойдеворини ҳам яқсон қилишга улгуради. Кўрамизки, айрим иқтидорли олимлар, баъзи қобилиятли шоирлар бир-бирлари билан тез дўстлаша олмайдилар. «Гадонинг душмани гадо бўладир», дейилганидек, бу доноларнинг ўзаро дўстлашувларига эҳтимол вужудларига эгалик қилаётган ҳасад ўти йўл қўймас? Разил ва хоин одамлар улардаги айнан шу хасталшқдан фойдаланишар? Разил ва хоин одамларнинг дўстлиги иллонин тарбия қилишдек бир нарса. Илон эгаси уни қанчалик яхши нарвариш эгса ҳам пайт келганда бир кун ўз эгасининг ёруғ кунини қоронғи кечага айлантиради, ўз

вафосизлигини намоён этади. Тонг шабадаси ҳам дўстликка ўхшайди. Агар у гулзор томондан эсса – хушбўй бўлади. Нажосат бор ердан эсса – бадбўй бўлади. Тарихда бунга мисоллар оз эмас. Ўтган асрдаги репрессияларда жон берганлар, азоб чекканлар дўстлик либосидаги айнан шундай разилликнинг қурбони бўлган эдилар. Донолар бир-бирларини ҳимоя қила олмадилар, демак, улар чин дўстлик мақомига ета олмаган эканлар. Алдамчи дўстликнинг фожиаси шунда.

Дўстлар орасидаги муҳаббат занжири қанчалик бақувват бўлмасин, уни уза оладиган куч топилади. Унутмаслик керакки муҳаббатли, чин дўстларнинг биродарлигини кўролмайдиган ҳасадгўйлар кўп учрайди. Улар шунчаки ҳасад қилиб юра қолишмайди, дўстлик занжирини узишга обдон уринишади, уза олишса, роҳатланишади. Булар «Фақат Аллоҳ учун бировни дўст тугиш ва фақат Аллоҳ учун душман тутиш Аллоҳ таоло ҳузурда севимли амаллардандир», дейилган ҳадиси шарифдан бехабар жоҳил инсонлардир.

***

Азизлар, эҳтимол кўнглингизда ўғлингиз ёки қизингизнинг бирон дўстига нисбатан норозилик бордир. Сиз уларни ажратиб юборишга киришишдан аввал ўйлаб кўринг: у йиғит (ёки қиз) сизнинг фарзандингизга дўст бўлишга полюйиқ экан. Хўш, ўзингизнинг фарзандингиз бошқаларга дўст бўлишга лойиқми? Сиз фарзандингиз дўстини узоқлаштириш чораларини ўйлаб ўтирганингизда қайсиқдир хонадон соҳиблари сизнинг фарзандингизни ноқобил дўст ҳисоблаб, ўз фарзандларидан нари қилишни ўйлашаётгандир? Икки дўстни ажратишдан аввал яна ўйлайлик: фарзандимиз бундан кейин яна шундай дўст топа олармикин? Эҳтимол биз ёмон деб тамға босаётган дўст даражасидаги бошқа одамга умр бўйи муҳтож бўлиб яшар? Албатта, фарзандларимизнинг дўст танлашларига эътиборсиз қарамаслигимиз керак. Уларнинг бу борада таж-

рибасиз эканини унутишга ҳаққимиз йўқ. Аммо биз билан ёшлар ўртасида йигирма-ўттиз йиллик фарқ борлигини ҳам унутмайлик. Замонлар ўзгарувчан эканини ҳам ҳисобдан чиқармайлик. «Менинг ёшлигимда дўстим шундай эди», деган гаплар бугунга тўғри келмай қолиши мумкин. Фарзандингиз сиздан «у ўртоғимни ёмон дедингиз, бунисини ялпоқ дедингиз, қанақа одам билан билан дўст бўлайин?» деб сўраб қолса, жавобга тайёرمىсиз?

***

Ҳақиқий дўстга хос фазилатларнинг барчасини бир сўз билан «иймон» деб атасак адашмаймиз. Яъни иймон эгасидагина шу фазилатлар жам бўлади. Демокчимизки, дўстни иймон эгалари сафидан қидиринг.

Иймон осмони остидаги покиза дўстликнинг энг юксак намунаси Аллоҳ ва банда орасидаги дўстликдир. Тилимизда «валий» атамаси бор. Бу «яқин» (дўст) демакдир. Кўплик маъносида «авлиё» бўлади. Киши ишқ, иймон ва тақвода юқори даражага эришса, Аллоҳ уни ўзига дўст тутади ва унга маълум кароматлар беради. Аллоҳга иймон келтирган, тақводор бўлган, яъни Аллоҳнинг айтганини қилиб, қайтарганидан қайтиб яшаган банда бу даражага етишади. Кимнинг иймонида заррача хато бўлса ёки Аллоҳнинг кўрсатмалари асосида эмас, ўзганинг йўлида ҳаёт кечирса ёхуд ўз-ўзига йўлланма тузиб олса, у одам Аллоҳга дўст бўлиш бахтидан маҳрумдир. Аллоҳга дўст бўлганларга эса икки дунё саодатининг хушхабари бор. Улар иймонлари ва тақволари туфайли, Аллоҳнинг инояти ила, аввало бу дунёда саодатли ҳаёт кечирадилар. Охиратда эса худди шу иймонлари ва тақволари сабабли жаннатга дохил бўладилар.

***

Тўкин дастурхон атрофидаги улфат йигирма йил аввалги воқсани эслади:

– Дарров йигирма йил бўлдими-я! – деди бири.

– Вақт шунчалик тез ўтди-я! – деди иккинчиси.

– Тез ўтгани йўқ, бу йиллар ичида бошга қанча ташвишлар тушди, – деди учинчиси синиқ оҳангда.

– Йигирма йил ичида бешта никоҳ тўйи, ўн икки марта ақиқа маросими қилдим, – деди бошқаси фахр билан.

Йигирма йил мобайнида бўлиб ўтган воқеалар шу тарзда эсланди. Шодлик ёки қайғу кунларини эслаб туриш яхши. Эслашда бир хайрли маъно ёки мақсад бўлса, янада яхши. “Бешта тўй қилдим, ҳар бирида юз килодан гуруч дамладим. Умумий ҳисоби – ярим тонна!” – деб гурурланишнинг фойдаси бормикин? Ақлли одам “шунча одамга яхшилик қилдим, мушкулини енгиллатдим”, дейди-ю, “яна ҳам кўпроқ яхшилик қилишим мумкин эди”, деб, фойдасиз ўтган кунлари учун афсусланади.

Давра аҳли ўтган йигирма йилнинг айрим воқеаларини эслапти. Ҳадемай, бутун умр сарҳисоб қилинажаги эса ҳасёлларига келмайди. Одамнинг ўтган умри Қиёмат кунини бу тарзда – маишат дастурхонини атрофида эсланмайди.

Қиёматга ишониш муҳим. Қиёматдаги ҳисобни унутмасдан яшаш муҳимроқдир. Афсус шуки, ишонамиз-у, унутамиз. Қиёматнинг ҳақ эканини тилда айтаётганимизда дил титрамайди. Дил титраганда эди, гуноҳлардан нари юрардик. Ғийбат қилаётган одам бу гуноҳи учун Қиёмат кунини азобга гирифтор бўлишини ўйлайдими? Чақимчи, ёлғончи, ҳасадгўй-чи?

Арзимас нарсаларни унутмаслик учун хотирамизга муҳрлаймиз. Муҳимларини эса унутиб, ўзимизга ўзимиз азоб тўрларини тўқиймиз.

***

Дерларким, Инсон учун энг улуғ дунёвий неъмат – унинг озод ва ҳурлигидир. Агар озодлик неъмат экан, озод инсоннинг бахтсиз бўлмоғи мумкин эмасдир. Агар бахтсиз инсонга дуч келсангиз, қайғу-ҳасратда ёнаётганига

гувоҳ бўлсангиз билингким, у озод эмасдир. У шубҳасиз ким ёки нима томонидан эзилгандир.

Агар озодлик неъмат экан, озод инсон аблаҳ бўла олмайдди. Агар бир одамнинг бошқалар олдида паст кетаётганини, лаганбардорлик қилаётганини кўрсангиз, билингким, у озод эмасдир. У бир қулдир. У бўйинини қуллик сиртмоғига тутиб, бунинг эвазига бир товоқ овқат ёки бирон мансаб, ёки шунга ўхшаш бир нима ундирмоқ истайдди. Ким озроқ манфаатга эришибди, демак, озроқ хушомад қилибди. Зўрроқ хушомад билан эса каттароқ бойликка эришилади.

Озод одам ҳеч бир тўсиқсиз эгалик қилиш мумкин бўлган нарсага эгадир. Ҳеч бир тўсиқсиз нимага эгалик қилиш мумкин? Фақат ЎЗ-ЎЗИГА! Агар сиз одамнинг ўз-ўзига эгалик қилмай, бошқаларга ҳам ҳукм ўтказмоққа жазм этганини кўрсангиз, билингким, у озод эмасдир. У бошқаларга ҳокимлик қилишни истадими, демак, у ўз истаги – нафси қулидир.

* * *

Нафсимиз бизларни ёмон нарсаларга буюради. Биз унга қулоқ солдикми, тамом, нафсимиз қулига айландик. Ҳақнинг қули эмас, нафсимизнинг қули бўлдик. Аллоҳ барчамизни шу қулликдан асрасин.

* * *

Муҳаббатсиз қалб – тош қалбдир. Тангрим тош қалбларга зинҳор назар солмас. Шунга кўра қалбимиз уйини Аллоҳга бўлган ишқимиз билан тuzатмоғимиз жоиз. Инсон вайрона қалбини фақат муҳаббат билангина обод этмоғи мумкин.

Мусо алайҳиссалом яйловда бир чўпонга дуч келибдилар. Чўпон бутун вужуди билан Тангрига сиғиниб, муножот қилиб дер эканким: «Эй Художон! Сен қасрдасан? Кел, сочларингни тарайин, чориқларингни тикиб берайин, наинки ўз жоним, балки қўйларим, фарзандла-

рим ҳам сенга фидо бўлсин. Қаердасан, бориб, дастёринг бўлсам, сут-қаймоғим билан қорнингни тўйдирсам. Бошинг оғриси бошингни силасам, юз-қўлингдан ўпсам, оёқларингни уқаласам...»

Мусо алайҳиссалом бу муножотни эшитиб, чўпонни койиб дедиларким: «Эй аҳмоқ, бу гапларни айтиб, сен энди кофир бўлдинг. Худонинг чориғи ҳам, тўни ҳам йўқ. У емайди. ичмайди. Уни ўзингга ўхшатма. У гўё қуёш, сен эса бир чивин...»

Шуларни айтишлари билан Парвардигордан у зотга ваҳий келадиким: «Эй Мусо! Нима қилдингки, бандамни мендан айирдинг. Қўй, айтаверсин. Сен бандаларнинг дилини Парвардигорга улаш учун юборилгансан, ажратиб ташлаш учун эмас. Биз ҳар одамга, ҳар бир элга ўз даражасида, ўз тилида муҳаббат изҳор этишга имкон бердик. Ҳиндларни ҳинд тилида, синдларни синд истилоҳида сўзлатдик...»

* * *

Қуръони Карим оятларини, шарафли ҳадисларни ўқиш қанчалар манфаатли бўлса, уларни англамоқ, қалбга муҳрламоқ – кишининг ҳаётда адашмай юрмоғи учун янада манфаатлироқдир. Шукурларким, улуғ муфассирлар ва муҳаддисларнинг, беназир уламоларнинг тафсиру шарҳлари бизга қадар етиб келди. Шулардан бири Жалолиддин Румий ҳазратларининг мсросларидир. Бир ҳадисни мавлоно шундай тафсир қилган эканлар:

«Пайғамбар саллолоҳу алайҳи васаллам буюрадиларким: «Олимларнинг ёмони амирларни зиёрат қилгани, амирларнинг яхшиси олимларни зиёрат этганидир. Фақирнинг эшигига келган амир нақадар хуш ва амирнинг эшигига борган фақир нақадар нохушир».

Халқ бу ҳадиснинг зоҳирий маъносинигина қабул қилган. Яъни бир олим ёмон олим бўлмаслик учун амирни йўқламаслиги лозим, амирни бориб кўриш унга муносиб эмас, деб билган. Аслида фикрнинг ҳақиқий маъноси халқ

ўйлагандай эмас, балки шундай: Олимларнинг ёмони амирдан ёрдам олгани ва улар воситасида ўз аҳволини яхшилагани, кучга кирганидир. Амирлар менга инъом берадилар, мени иззат-икром қиладилар ва бир яхши жой эҳсон этадилар, деган тушунча билан ва уларнинг қўрқуви остида ўқиган кимса олимларнинг энг ёмонидир. Шу ҳолида бу кимса амирлар тарафидан ислоҳ бўлган, билимсиликлардан биладиган аҳволга келгандир. Олим бўлганда ҳам амирлар қўрқувидан ва уларга ёмонлик қилмасликдан тарбия кўрган бир инсонга айлангандир. Энди у истаса-истамаса, ҳамма вақт бу йўлга уйғун тарзда ҳаракат этмоғи керак бўлади. Хуллас, бу вайдан зоҳиран хоҳ у амирни кўргани борсин, хоҳ амир унинг ҳузурига келсин, барибир, у зиёрат қилган, амир эса зиёрат қилинган бўлади.

Олим агар амирлар соясида олим бўлишни ўйламанса, унинг билими ибтидо ва интиҳода Аллоҳ учун қилинган бўлади. Унинг тутган йўли ва кўрсатган фалоияти савоблидир. Чунки яратилиши шундайдир, балиқ сувдан бошқа ерда яшай олмаганидек, у ҳам бундан ўзгани қилолмайди. Унинг қўлидан келгани шу. Бундай бир олим ҳаракатларини бошқариб йўлга солиб турган нарса – АҚЛдир. Ҳамма ундан кўрқати ва инсонлар баъзан билиб, баъзан билмасдан у таратган нурдан баҳра оладилар. Хуллас, бундай бир олим амир ҳузурига борса, зоҳиран у зиёрат қилган, амир эса зиёрат қилинган бўлади. Аммо амир олимдан ҳамма вақт юксалишга чорловчи бир қувват-ёрдам олади, олимнинг эса амирга эҳтиёжи йўқ, чунки у бадавлатдир, нур сочаётган қуёш кабидир. Иши таъмасиз кўмак бермоқ, эҳсон этмоқдир. У тошлардан лаъл ва ёқут қила олади. Таркиби тупроқдан иборат бўлган тоғлардан мис, олтин, кумуш ва темир маъданлар ясайди. Тупроқни тозалайди, ёшартиради. Дарахтларни турли-туман мевалар билан бойитади. Иш ва эрмаги – бағишламоқдир, ҳадя қилмоқдир.

Арабларнинг «Биз бермоқни ўргандик, олмоқни ўргана олмадик» мақолидаги сингари олим ҳам беради-ю, бировдан олмайди. Ниҳоят, бундай олимлар ҳақиқатда зиёрат этилган, амирлар эса зиёрат этган бўладилар».

* * *

Бахт ҳақида кўп сўрайдилар. Ҳар ким бахтни ўз кўзи билан кўради. Ўз қаричи билан ўлчайди. Менинг бахтим бошқа одам учун шунчаки арзимас бир нарса бўлиб туюлар. Қоғоз-қалам билан ўтган тунларим мен учун бахтли лаҳзалар, менга куюнгувчи дўстларим эса, «тирикчилик ваҳидан ухламайди, бечора», дейишади. Мен эсам, бошқаларга ачинаман. Менга бир нарса аниқ: бахт бевафо нарса – ксаверади, кетаверади... «Бахт қуши» деган таъбирнинг мавжудлиги бежиз эмас. Қуш ҳеч маҳал бир срда узоқ кўниб ўтирмайди. Бахт ҳам шу – кишига ҳамиша йўлдош бўлавермайди. Бахтиёрлик кўп ҳолларда кишини худбинликка, манманликка стаглаши мумкин. Ана шунда жар ёқасига келтиради-ю ўзи ғойиб бўлади. Киши «бахтим, қайдасан?» деб чапак чалиб қолаверади. Ҳаётдан маълумким, жарга қулаганлар ҳам учрайди. Эси бутун одамлар эса ўзини асраб қола олади. «Бахтингни кўлдан берма», деган гапни мен «манманликка берилма, худбин бўлма», деган маънода тушунаман.

Бахт зарралардан ташкил топади. Масалан: эрталаб дастурхонимда нон туриши – бахт. Уни емай, исроф қилишлик эса худбинлик. Ҳар тонг аҳли оиламни, кўни-кўшимни, қариндошу дўстларни соғ-омон кўрмоқлик – бахт. Улардан бирининг кўнглини оғритиш эса – худбинлик... Заргар тилла зарраларини тўплаб, бир ажиб узук ясаса-ю уни бир онда йўқотиб қўйса... Одам бахтини ана шундай машаққат билан топади, осонлик билан йўқотди. Бунга фақат ўзигина айбдор.

Ўзингизга ўзингиз «чинакам бахтли бўлиш учун қандай фазилатларга эришиш лозим?» – деб савол берганмисиз? Агар шу савол билан ўзингизни ўзингиз тез-тез тергаб турсангиз, сизни тарбия қилган устозингизга балли! Келинг, алҳол яна шу саволни ўртага қўяйлик-да, биргалашиб жавоб топайлик:

Чинакам бахтли бўлиш учун илмдан орттирилган фазилат керакми? Шубҳасиз, керак! Ақл туфайли ҳосил қилинган феъл-атвор зарурми? Албатта зарур! Молу мулкдан зиёда саломатлик-чи? Бегумон шарт! Ҳаё-чи? Муруват, садоқат, тавозе, меҳнат-чи? Саҳийлик, номус, омонатга вафо, ҳилм ва шижоат-чи? Керак! Булар ва булар каби яна ўнлаб фазилатлар ададсиз равишда керак!

Адоват, ҳасад, баҳиллик, такаббурлик, ёлғончилик, мунофиқлик, чақимчилик, хиёнат, жоҳиллик, ялқовлик ва булар каби яна ўнлаб иллатлар-чи? Улардан ҳеч бўлмаса бир ёки иккитаси лозимми? Алҳазар! Алҳазар! Аллоҳ сақласин! Буларнинг биттаси ҳам кўплик қилади, чунки булар – бадбахтликнинг ҳомийларидир!

Ҳамонки бадбахтликдан сўз очилди, бу зулумот салтанатига яна бир карра зийраклик билан қараб ўтайлик. Бахтга эриштирувчи фазилатларнинг зидди киши бахтини албатта қаро қилиши барчага маълум бўлса-да, бу иллатларни яна зикр этишдан эринмайлик, токи, бахтиқаролик булутни бизларга хавф солмасин.

Валий зот Тустарийдап сўрадилар:

– Бадбахтлик атомати қайсилар?

– Илмни бўлатуриб амал қилмаслик. Амал қила туриб ихлосли бўлмаслик. Аллоҳ таолонинг берганига рози бўлмасдан бошқа нарсалар ортидан қувмоқ. Ҳақ таоло дўстларни суҳбатига қўшилмаслик.

Ҳазрат айтган ҳикматнинг мағзини чақиш учун ўзимиздан сўраб кўрайлик:

Илм олишига рағбат қилишимизми ёки умримиз бекорчи ҳою ҳаваслар шамолида тўзиб ўтгачтимиз? Озми-кўпми

илмга эриша олган бўлсак, энди қандай амал қилишимиз? Илмда «ғийбат қилишмасин», дейилгани ҳолда кунда неча маротаба ўзимизни ғийбатдан тўхтата олдик? Баҳилликдан-чи? Фазабодан-чи? Хайрли амалимиз бўлса-ку, дуруст, аммо нима ниятда қилияпти бу амаллар? Биримиз Қуръони Каримни ёдладик, Аллоҳ рози бўлсин, аммо ёдламоқдан ният надир? Фақат Аллоҳнинг розилигимиз ёки эҳсон дастурхонлари тўрида ўтириб одамлардан иззат-иқром тама қилишимиз? Намоз ўқиймиз, Аллоҳ рози бўлсин, аммо саждага борганимизда хаёлимизни бозордаги тижоратимиз эгадлаб олмайдимиз? Намозни Аллоҳнинг розилиги учун ўқиямизми ёки Аллоҳдан фойдани кўнайтириб беришни истаб сажда қилиячимиз? Дўстимизга нима мақсадда яхшилик қилдик? Бу яхшилик ортида тамаъ борми ё холистик? Аллоҳ таоло бизга бошпана берди, фарзанд берди, дастурхонимизни тўкин қилди. Энди ибодатимизни мукамал қилмоқ ўрнига яна нималарнинг ортидан қуваямиз? Санокли социялар каби тез ўтиб кетувчи умримиз давомида неча марта Ҳақ таолонинг дўстлари – фозиллар, олимлар, уламолар сўҳбатига бўлдик? Дошимандларнинг ибрат сўҳбатига ажратган вақтимизни тарозининг бир палласига, чойхона, ресторан, тўю зиёфатларда ўтган умримизни эса иккинчи палласига қўйиб кўрайлик-чи? Қиёматда Аллоҳ ҳузурда уялиб қолмасмикамиз? Бугун кўчада бир фозил билан кўришидиг-у уч-тўрт қадам ёзма-ён юриш асносида кимдидир ғийбат қилган бўлди-да, сўнг чойхона кўчасига бўрилдик. Чунки у ерда бизни паловхонтўра кўтяпти! Қиёматда қайси кўчага буриллар эканмиз, бизни унда нималар кўтяпти? Бугун фозилнинг сўҳбати ўрнига маъқул кўрганамиз паловдаги сурғучлар саногидаси олов тоилари кутаётгани йўқми бизларини?! Ҳақиқий бадбахтлик айнан шудир!

Бадбахтликнинг яна бир нишонаси бор: киши ўзини бахтли ҳис қилгани-ю бирон одамнинг бахтсизлигидан лаззатланади. Кимда шундай иллат бор экан, тавба қил-

син-у бу хасталигини даволаш чорасини топсин. Чунки бахтсизликка учраш унинг қисматида ҳам бор. Бахтсизликка учраганида биров далда бермаса, аксинча кулса, лаззатланса, нақадар аянчли ҳолга тушаркин!

Бахтиёрлик – осойишта қалбга эга бўлиш билан вужудга келади. Қалб осойишталиги – Аллоҳни таниш билан вужудга келади. Биз алҳол «бахт» деб ўйлаётган бойлик, мансаб, ҳатто оила қувончи – барчаси ўткинчидир. Аллоҳни таний олган кишининг бахтигина боқийдир. Аллоҳни таниш бахтига етган одамнинг келгуси ишлари уни саодатга стақлайди.

***

Кўпчилик телевизор ёки радио орқали фарзандларини туғилган кунлари билан табрикламоқни одат қилди. Майли, бу ҳам кераксиз одатларнинг, бекорчи харажатларнинг бир кўриниши дейлик. Лекин масаланинг бошқа томони ҳам бор. Тўғри, ҳамма боласига бахт, узоқ умр тилайди. Биз бу тилакни инкор этмаймиз. Биз учун ажабки, ҳеч ким фарзанду аржумандига Аллоҳдан иймон, инсоф, виждон, ақл-идрок сўрамайди. Бола учун буларнинг зарурати йўқмикин? Ёки... иймонсиз одам бахтли бўла олармикин?

***

Китобларнинг киши руҳига таъсир кучи ҳар ҳил бўлади. Баъзи китобларни ўқиб тугатгач таъсирланасиз, айримларининг биринчи саҳифасини ўқибоқ, энг қадрдон ва доно дўстни топиб олгандай қувониб бағрингизга босиб оласиз. Мен йигирма йиллар муқаддам Ғаззолий ҳазратларининг асарларидан бир неча лавҳа ўқиганимда шундай ҳолга қелган эдим. Ҳазратнинг асарларини таржима қилиб, нашр этаётган биродарларимизга раҳмат. Улуғ алломанинг ҳар янги китоблари қалбимизга қувонч бағишлайдиган бўлиб қолди. Чунки ҳар бир асар бизнинг онгимизни янги-янги маънолар билан бойитади. Мен

бу асарларни ғафлат уйқусидаги бандаларни уйғотишга қаратилган, огоҳлантирувчи омил деб биламан. Ғофил бандалар ҳамма замонларда ҳам бўлганлар, барча замонларда яшаган олимлар уларни уйғотишга ҳаракат қилганлар. Ўнинчи асрда яшаган ғофил билан йигирма биринчи асрда яшаётган, қалб кўзлари юмуқ бандаларнинг фарқи борми? Бор, албатта. Ўтмишдагига нисбатан бугунгиларни уйғотиш қийинроқ. Чунки бугунгиларга куфр оламининг таъсири кучлироқ. Бу таъсир кучини енгил учун беш вақт намоз ўқишу, дуолар қилишнинг ўзи кифоя эмас. Ҳазрат Амир Темур “Агар ҳамма мушкулот фақат дуо билан ечилса эди, Бадр жанги бўлмас эди”, деган эканлар. Демакким, ҳар қандай мушкулотни ечишда дуога қувват берадиган омил – илм ва илм асосидаги ҳаракатдир. Ислондаги жуда кўп муаммолар фақат илм билан ечиб келинган. Жоҳиллик ботқоғида туриб дуо қилишнинг самарасини тарих ҳали кўрганни йўқ. Илмни эса бизларга олимларимиз ўргатадилар. Улар илмни ўзлари тўқиб чиқармаганлар, бизларга тақдим қилаётганлари бу илм Қуръонни Карим ва ҳадиси шарифлар асосидадир. Шунинг учун ҳам бу илм асрлар оша бизларга етиб келди ва бизларнинг ҳам қалбимиз кўзини очишга хизмат қиляпти.

***

Бир бадавлат одам ўғлини ўқишга берди. Ўғил етарли билим олиб уйига қайтгач, ота дедики:

– Ўғлим, энди тижорат билан ҳам шуғулланиб кўринг.

Ўғил карвонга қўшилиб йўлга чиқди. Чўлда кетаётганларида шернинг қўтосга чанг солиб йиқитганини кўрди. Шер ўлжасининг ҳаммасини ея олмади. Қорни тўйгач, нари кетди. Шунда пайт пойлаб турган қашқирлар ва қузғунлар ўлжанинг қолдигига ташландилар. Бу манзарани кўриб, ўғил ўйланди:

– Одам ҳам шер каби барча бойлигини еб адо қила олмайди. Отанинг бойлиги кўп бўлгани ҳолда менинг

тижорат йўлида сарсон юришимдан нима фойда. Ундан кўра отамнинг бойлигидан фойдаланиб, илм билан шуғулланганим дуруст эмасми?

Ўғил шу қарорга келиб изига қайтди ва мақсадини отасига айтди.

– Ўғлим, дуруст фикр қилмабсиз, – деди ота. – Мен сизнинг қолдиқларни суювчи қашқир ёки ўлаксахўр эмас, ўлжани қўлга киритувчи шер бўлишингизни истаб эдим. Токи, сиз қўлга киритган ўлжадан бошқалар ҳам наф кўрсин.

Бу ибрат ўғилга маъқул келди. Отасига боқиманда бўлмай, ўзи ҳаракат қилиб топди, ўзи сб-ичди, бошқалар ҳам ундан манфаатланди. Шунинг баробаринда илм билан шуғулланмоққа ҳам фурсат топди. Ўзи ҳам ўқиди, бошқаларни ҳам ўқитдиким, фазли-камоли юқори бўлди.

Бугунги ёшлар орасида буннинг аксини кўраимиз. Отасининг бойлигига маҳлиё бўлган ўғил-қизларда ҳаётда ўз ўрнини топишга рағбат стишмайди. Улар шер бўлишни исташмайди, қашқир ва қузғун бўлишдан ҳазар қилншмайди. Боқимандалик кўчасини тарк этишни истамовчи ўғил ёки қизнинг келажаги қандай бўларкин?

* * *

Бадавлат умр кечирган бир одам жон беришдан олдин фарзандларига дедик: “Худойимга шукур, мен оталик қарздан қутулдим. Қоринларингни оч қолдирмадим, энг сара таомларни муҳайё қилдим. Уст-бошларингиз бошқаларникидан аълороқ эди. Тўйларимнинг довуғи бутун шаҳарга тарқалди. Ҳар бирингизга алоҳида уй-жой курдирдим. Ҳар бирингизга автомашина олиб бердим. Энди қарзим қолмади...” Шундай деб хотиржам кўз юмди. Аммо у янглишди: зиммасидаги энг олий вазифани бажармади – фарзандларига Аллоҳни танитмади. Бу дунёни зиммасидаги шу қарз билан тарк этди.

Ариқдаги сувда оқиб келган олмадан бир тишлаб, сўнг ризолик сўраган йиғитнинг тарихини уламоларимизнинг мароқли суҳбатларида кўп эшитганмиз. Томоғимиздан ўтгувчи луқманнинг ҳалол бўлмоғи лозимлиги ҳақида ояти карималар, ҳадиси нарифлардан ташқари яна кўплаб ибратли ривоятлар мавжудким, буларни ҳам озми-кўпми эшитганмиз. Аммо, афсуским, айрим ҳолларда эшитиш билан кифояланиб қоламиз. Амал қилишга рағбат бўлмайди.

Каминна “Одамийлик мулки” деб аталмиш ахлоқ китобини ёзишга тайёргарлик кўриб юрган дамларда кутилмаган бир хайрли воқеа содир бўлдиким, ўқиганларга фойдаси тегар, деган мақсадда қоғозга туширмаққа жазм этдим.

Ўша кун ибрат жиҳатдан бир-бирига яқин икки ривоятни ўқидим. Шулардан бири:

Ҳазрати шайх Аҳмад Ҳарб (қуддиса сирруҳу) уйларига Нишонурнинг улуғлари келдилар. Шайхнинг бир ўғиллари бор эди. Сархуш бўлиб келиб, баланд овоз бериб, эшикдан кирди. Отасидан ва бу улуғлардан уялмади. Улуғларнинг ранглари ўзгарди. Шайх Аҳмад:

– Нечун маълум бўлдингиз? – деб сўрадилар.

– Ўғлингиз учун, – деб жавоб қилдилар меҳмонлар.

– Ул маъзурдур. Сабаби будирки, бир кеча кўшнидан таом келди, едик. Онаси билан суҳбат қилдик. Ўша кеча бу ўғлон она раҳмига тушди. Кейин мени шундоқ уйку босдикки, вазифам фавт бўлди. Тонг отганида сўраб билсак, бу таом бошқаларни талаб, зўрлик билан олинган ош экан. Бизга шундан берган эканлар...

Туншунган одам учун бу ривоятда улуғ ҳикмат бор: ҳалол луқма шайхнинг ихтиёридан нарида эди, яъни у зот билмаган эдилар. Шунга қарамасдан орадан йиллар ўтиб, ўғилнинг ҳуққида ўзининг хунук кўринишини берди. Бугун фарзандлардан нолиб кўядиган айрим биродарларимиз шу масалала ҳам бир ўйлаб кўрсалар чакки бўлмас.

Иккинчи ривоят: Ҳазрати Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) суюкли саҳобаларидан бўлмиш Абу Дардо (р.а.) барча намозларини Масжиди набавияда, Пайғамбаримиз (алай-ҳиссалом)нинг ортларида туриб ўқишга ҳаракат қилардилар. Шунинг учун масжидга эрта келиб, кеч қайтардилар. Расули акрамнинг (с.а.в.) намоздан кейинги суҳбатларини диққат билан тинглардилар. Бироқ, хурмо териш мавсуми бошланганида Абу Дардо аввалгидан намозга кечроқ келиб, эртароқ кетадиган бўлдилар. Бу ҳол Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) диққатларини тортди. Абу Дардони ёнларига чақириб, сўрадилар:

– Сенинг масжидга келиб-кетишингда бир ўзгариш кўряпман, нима бўлди?

Абу Дардо шундай жавоб қилдилар:

– Шу кунларда қўшнимизнинг хурмо дарахти меваларини тўка бошлади. Хурмолар бизнинг ҳовлига ҳам тушяпти. Болаларим қўшнимдан бесўроқ еб қўйишмасин, деган хавотирдаман. Бомдодга келишдан олдин тўкилган хурмоларни тўплаб, қўшнимнинг боғига ўтказиб қўяман. Шу сабаб масжидга кеч келяпман. Мен масжиддалигимда ҳам дарахтлардан хурмо тўкилади. Уларни йиғиб қўшнимникига қўйиш учун шошиламан. Шундай қилсам, болаларим ҳаром емайди, қўшнимга ҳам зарар етмайди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Абу Дардонинг бу сўзларидан мамнун бўлдилар ва унинг ҳаққига дуо қилдилар.

Шу ривоятлардан таъсирланиб, Жумъа намозига чиқдим. Ажабки, жумъа маърузаси ҳам шу мавзуда бўлди. Янада ажабланирлиси намоздан қайтишда бўлди. Бир неча дақиқа илгари ҳалол лўқма хусусида ваъз тинглаган биродарларимизнинг айримлари кўчадаги дарахтларнинг шоҳларини эгиб, мевасидан баҳраманд бўлиб борардилар. Биз болалардан ранжиймиз. Аслида болалардан эмас, уларга ҳалолликдан дарс бермаётган ва ёмон ўрнак кўрсатаётган катгалардан ранжишимиз керак.

Уйга қайтганимда менга нотаниш бир йигит кўнги-роқ қилиб, учрашиши зарурлигини билдирди. Уйга таклиф қилдим. Нотаниш йигит айтилган вақтда келдилар. Ўзларини таништириб муддаоларини айтдилар:

– Бир дўстимизнинг таклифлари билан амакиларнинг Чорвоқдаги боғига бордик. Калитни унутиб қолдирганлари учун сизнинг боғингиздаги шийпонда ҳордиқ чиқардик. Билишимизча, сизнинг эшигингиз доимо очиқ тураркан. Олхўрингиз фарқ пишган экан, мен ҳам ерга тўкилганларидан олиб едим. Келишимдан мақсад: ўша сйилган мевалар учун сиздан розилик сўраш. Уларни сйиш мен учун ҳалол эмасди.

Бу гапдан ҳайратга тушдим. Йигит мен учун замондош эмас, балки ўтмиш ривоятларидаги покиза дилли бир инсон бўлиб кўриндилар. Йигитни ҳижолатликдан чиқариш учун дедимки:

– Розилик сўраб келмаганингиз тақдирда ҳам у мевалар сиз учун ҳалол эди. Чунки “мевалардан ким сса ссин, розиман”, деб аввалдан айтиб қўйганман. Эшикнинг очиқ қолдиришим ҳам шундан. Боғдаги мевалар сотиш учун эмас, сйиш учун. Оиламиз учун ортиқчалик қилади. Ким еб лаззат олса, биз учун савобда, – дедим.

Йигит яна қайта-қайта розилик сўрадилар. Ҳар сафар розилигимни такрорладим. Сезиб турибманки, йигитнинг кўнгли равшанлашмаяпти. Шундан сўнг ҳалол луқма ҳақидаги ривоятлардан сўзлаб бердим, унинг ота-оналари ҳаққига дуо қилдим. Йигит уйига таклиф қилди. Бордим, дадалари билан танишдим.

Энди муддаога ўтсак, демоқчимизки, ҳамма ҳам кўчадаги меваларни узиб еб кетавермайди. Орамизда ҳалол-ҳаромни фарқига борадиганлар кўпким, бунинг учун ҳам Аллоҳга шукурлар қиламиз. Фақат шукурлар қилиб қолмай, шундай ҳалол йигитлардан аввало ўзимиз ўрнак олишимиз, фарзандларимизни, қариндошларимизни, қўшниларимизни ҳам шу йигит каби тарбия топишига ҳиссамизни қўшишимиз керак. Ҳалол луқма фақат ўзи-

мизга фойда эмас, балки жамиятнингнинг поклигига ҳам хизмат қилади. Шунини унутмасак бас.

***

Кимлардир, қачондир ўйлаб чиқарган ғалати-ғалати (“бемаъни” дейишга ҳижолат бўлягман) одатларимиз бор. “Пайғамбар оши” дегани шуларнинг бири. Қачон, ким бошлаб берган бу одатини – ҳеч ким билмайдди. Олтмиш уч ёшга тўлганлар элга ош берсин, деган фатво ҳам бўлмаса керак. Айрим уламоларимиз, имомларимиз бундай эҳсон туридан парҳез қиладилар. Айримлари эса давра тўртини эгаллаб, ош ошалайверадилар. Ажабланишли томони шуки, “пайғамбар оши” берувчиларнинг кўпчилиги шу ёшга киргунига қадар ҳам пешоналари жойна-мозга – саждага тегмаган. “Пайғамбар оши” муносабати билан зар чононлар киядилар, совғаларини оладилар-у, ammo бу ошдан кейин ҳам ибодатдан четда юраверадилар.

Мана бу манзарага диққат қилайлик: катта гўйхона иккинчи бўлинган. Бир бўлагига ҳос меҳмонлар, иккинчисида авом мартабасидадилар. Киши шу қадар фосиқ бўладими? Одамни лавозими, бойлигига қараб ажратсанг, дастурхонини ҳам шунга қараб безасанг авомни нимага тақлиф қилдинг? Хоёларнинг ўзини меҳмон қилавермайсанми? Меҳмондорчиликнинг номи – “Пайғамбар оши”! Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг муборак номларини тилга олган ҳолда суннатга ҳилоф иш қилишини – одамлар тоифаларга ажратилишини.

Энг даҳшатлиси – ҳос меҳмонлар учун шайтон ичимликлари – ароқ ва коньякларнинг сара турлари қўйилган. “Пайғамбар оши”да ичяптилар Аллоҳ ҳаром қилган ичимликни! Бу на қадар куфр! Бу ҳаромни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг муборак номлари билан нарда қилиб тўсмоқчи бўлсалар!?

Бу надир?

Ботқоқликми?

Унданда ёмон!

Ботқоқ лойлари кийимга ёпишса тозалаш мумкин. Бунинг гуноҳини ювиш мумкин бўлармикин?

Бу – тавбага боғлиқ. Аммо улар тавбага улгурармикинлар? “Пайғамбар оши” қисматда асқотармикин?

***

Шоирлар аёллар ҳақида кўп гапиришади. «Аёл – баҳор», «Аёл – севги» каби гапларни кўп эшитамиз. Лекин нима учундир ҳеч ким «Аёл – ИНСОН» демайди. Нима, аёл – инсон эмасми? Ёки бу таъбир қофияга яхши тушмасмикин?

* * *

Байрам томошаларида қизлар беқасам чопонни чапанчасига кийиб олиб, рақсга тушишади. Биз бу манзарани тез-тез кўриб, кўникиб қолганмиз. Лекин хорижликлар бу тамошаларни кўриб, «Ўзбекларнинг чопон кийишга ласқатли, белида белбоғи бор йигитлари қолмабди-да, а?» дейишмасмикин?

* * *

Бир одам Оврупога тақлид қилишни жуда яхши кўради. Таом сийшдан олдин бақбақасини кўтариб турган ёқасига сочиқ қистиради – немисларда шундай одат бор экан. Зиёфатларга борганда биринчи қиладиган иши – қўлини ароқ билан ювади – французлар микробга қарши шундай курашар эканлар. Ўйнаши билан ўпишишдан аввал оғзига атир пуркайди – италияликлар бекорга шундай қилишмас. Ҳаммомга тушса, отасидан хафа бўлиб кетади – отаси бечора овруполикларнинг суннат қилинмасликларини билмай шу бемазагарчиликни қилиб қўйган-да бир вақтлар. Унинг энг зўр одати – зиёфатларга голландияликлар каби керилиб келиб, инглизчасига индамай, бошқаларга сездирмай чиқиб кетарди. Инглизлар сб-ичиб, тўйишгач, ҳеч ким билан хайрлаш-

май, раҳмат ҳам демай, индамай жўнаб қолишаркан. Кетган одамни биров билиб, биров бплмай қоларкан.

Тақдирнинг ёзуғини қарангки, бу одамнинг оламини тарк этиши ҳам инглизчасига бўлди: оиласи билан розиризолик ҳам тилаша олмади. ўлиб, кўмилганини биров билди, биров билмай ҳам қолди.

Ўзбекчасига яшаб, ўзбекчасига ўлиш ҳам бир бахт экан-да, а?

* * *

Буткул замин у осмон уйқуга чўмган дамда, бўронлар тиниб, тўфонлар тўхтаган пайтда ҳам вақт зийрак туради. У ҳамиша уйғоқ.

Олтиндан қадрли, жавҳардан қимматли бир нарса бор бўлса, у ҳам – вақтдир. Вақт бизнинг ҳар турли ишни қилишга кучимиз етадиган фурсатдир. Бир соатнинг бекор ўтгани – ихтиёримизда бўлган фурсатнинг зос бўлгани демак. Ҳолбуки, шу фурсат ичида фойдали ишларга ихтиёримиз бор эди. Фурсатни ғанимат билган одам вақтдан унумли фойдалана олади. Вақт қадрини билган одам ҳавойи нафсдан тийила олади. Вақт қадрини билган одам буюк бўлишга ҳақлидир. Ақлсизларнинг энг ярамас кўриниши – вақтни бекорга ўтказишдир. Шоир айтганидек:

Гарчи пидамиз, гарчи отлиқмиз,

Ким яхши, ким эса ёмонотлиқмиз,

• *Қанчалар фурсатни ўтказдик зос,*

Ҳудоинг олдидо кўн уётлиқмиз.

Миқдори кўп нарса қадр-қийматини тез йўқотади. Аммо ақл эгаларп учун вақт сира қадрсизланмайди. Юз йил қанча қимматга эга бўлса, соат ёки дақиқанинг қадри ҳам шу кабидир. Вақт одамга қараб энг қиммат ёки энг арзон матоҳдир. Пайғамбаримиз алайҳиссалом дедилар: “Икки нарса борки, кўпчилик уларнинг қадрига етмай-

ди: бири – соғлик, иккинчиси – бўш вақт”. Киши умрининг ҳамма соатларини, ҳатто дақиқаларини фойдали ва соғлиққа мувофиқ машғулот билан тўлдириши керак, токи қайғу-алам бош суқадиган бўш жой қолмасин.

***

Одамларнинг ўзаро муомалаларида “бўш вақт” деган ибора тез-тез тилга олинади. Мана бу узрхоҳликларни сиз ҳам эшитгандирсиз?

“Узр, биродар, сизни йўқлаш кўнглимда бор-у, аммо сира бўш вақтим бўлмади”.

“Сиз айтган ишни бажариб қўйишга ҳеч бўш вақтим бўлмади, айбга буюрмайсиз”.

“Тонг отади... бир пасда кеч ҳам киради. Китобга қарай десам, бўш вақт йўқ...”

Вақтим йўқ, дегувчилар – вақтнинг қулидирлар. «Вақтим йўқ», дейиш бир баҳона. Бу баҳона билан одам бошқаларни эмас, аввало ўзини алдайди. Бир кеча-кундузда одам ихтиёрида йигирма тўрт соат вақт бор. Шундан саккиз соати уйқуга ажратилса, десмак, ўн олти соатга ўзгалар эмас, ўзимиз ҳукмронмиз. Ана шу йигирма тўрт соатни тақсимлаш учун Яратгучи томонидан ақл, фаросат, зеҳн... неъматлари ҳам берилган. Одам вақтга қул эмас, хожа бўлмоғи керак. Ўз вақтимизни қандай **совуриш** ўз ихтиёримизда. “Совуриш” сўзига атайин урғу бердик. Чунки айрим одамлар кўп вақтларини айнан совурадилар. Биз беҳуда ишларга кўп маҳлиё бўламизда, зарур юмушларга келганда «вақтимиз етишмайди», деб нолишни бошлаймиз. Ҳатто эрталабдан кечгача қарта ўйнаб ўтирувчилар ҳам шундай деб ҳасрат қиладилар. Қиёматда вақтимизни беҳуда сарф қилганимиз учун ҳам ҳисоб берсак керак, валлоҳи аълам?

Битта ноннинг ярминни сб, ярмини ташлаб юборсангиз – исроф. Бу қилпғингизни кўрган баъзи одамлар танбеҳ беради, баъзилари эса сиздан нафратланади, тўғрими?

Хўш, вақт-чи? Вақтнинг исрофи борми? Сиз ўзингизга шу саволни бериб кўрганмисиз?

Менимча, вақтнинг ҳам исрофи бор. Вақтнинг исрофи – умрнинг исрофи, демак. Умр беҳуда сарф бўлди, демак, одам яхши ишларни амалга ошира олмабди. Одамлар учун, жамият учун фойда бсрмабди. Вақтнинг исрофи – мевасиз дарахт каби умр кечирришдир.

Вақтдан фойдаланишни ҳамма ўзича белгилайди. Биров китоб ўқишни яхши кўрса, биров чойхонада шахмат ўйнашни хушлайди. Яна бошқаси спортдан баҳра олади. Шундай аёллар борки, кунда беш маҳал бешик тўйи бўлса, ҳаммасига иштирок этишга шошилади. Шундай эрлар бор-ки, ҳар ярим соатда бир тўй оши бўлса, барчасига боришга улгуради. Бугунни тўйларга сарфлаб, эртани тўй таассуротларини баён қилишга бағишлайди. Шубҳасизки, бу таассуротлар холпс эмас, ғийбат, ҳасад, ҳатто ифво билан тўйинтирилган бўлади. “Элакка чиққан хотиннинг эллик оғиз гапи бор”, деганларидай кўчада қўшнилари билан соатлаб валақлашадиганларни ҳам кўп учратамиз.

Мени бир нарса кўп маънос қилади. Ўн уч йил илгариги расмий тадқиқот натижаларига кўра, европалик бир одамнинг кунлик иш унумдорлиги етти соатдан кам бўлмас экан. Аммо бир мусулмон кишининг иш унумдорлиги бор-йўғи ўттиз дақиқа атрофида экан. Азизлар, инсоф билан айтайлик, аслида мусулмоннинг ҳаёти шундай бўлиши ва шундай ўтиши керакми?! Ўзини мусулмон ҳисоблаган киши мана шундай мазмунсиз ва самарасиз яшаши мумкинми?

Бугун кучлилар (АҚШ ва Европа давлатлари каби) уммонун фазоларга ҳар дақиқада эгаллик қилишга ошиқётган бир даврда биз – мусулмонлар ўзларимиз тушиб қолган ҳозирги даражаларимизга қониқиш қилиб яшашимиз дуруст эмас. Вақт мусулмонлар ҳаётида энг аҳамиятли масалалардан биридир. У Аллоҳ таоло томонидан инсонларга берилган буюк неъматлардан ҳисобланади.

Чунки у мусулмон ҳаётидаги муаммолардан бири бўлибгина қолмасдан, балки мана шу муаммолар ичидаги энг асосийсидир. Бинобарин, вақт – ҳаёт демак. Ўтаётган ҳар дақиқа-ю сония, кун инсон умрининг хатосиз ўлчовидир. Бироқ, афсусларки, Ислом динининг вақт исрофига нисбатан талаби билан бугунги мусулмонлар ҳаётида тутган ўрни ўртасида жуда катта фарқ бор. Ислом дини вақтга жуда катта аҳамият беради, унга бир неъмат сифатида қарашга даъват этади ва ундан унумли фойдаланишни уқтиради. Айримлар эса уни кўпинча фойдасиз совурадилар. Улар на дунё аҳлининг шаъни бўлмиш бу дунёларини обод қилиш учун ишлайдилар ва на дин аҳлининг шаъни бўлмиш охиратларини обод қилиш учун уринадилар. Бундайлар вақт неъматига эътиборсизликлари учун икки дунёларини ҳам барбод қилаётганларини билмайдилар. Натижада икки яхшиликдан – дунё ва охират нознеъматларидан маҳрум бўлмоқдалар. Агар буни тушуниб, қадрлаб ҳаққини адо этганларида эди, дунёлари учун гўё абадий яшаб қоладигандек, охиратлари учун эса эртага ўладигандек амал қилган бўлар эдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом дедилар: “Банда қиёмат кунини тўрт хислатидан сўралмагунча, бир қадам ҳам олдинга силжий олмайди: бу саволлардан биринчиси – умрини нима билан ўтказгани; иккинчиси – **ёшлик даврида нима билан машғул бўлгани**; учинчиси – мол-дунёни қай йўсинда (қай касб орқали) топгани ва нималарга сарфлагани; тўртинчиси – ўрганган илмига қандай амал қилгани сўралади”. Азиз фарзандларимиз, эътибор бердингизми, инсон умрининг ҳар бир давридан умумий равишда, ёшлик давридан эса ўзига хос шаклда сўралиши айтиляпти. Ёшлик – умрнинг бир бўлаги, лекин унинг бошқа даврлардан ажратиб турувчи ўзига хос қийматдор тарафи ҳам бор. Ёшлик ғайрату шижоатга, ўткинчи мақсадларга тўлган даврдир. Ҳамда икки заифлик – гўдаклик ва кексалик орасидаги қувватга тўлган йиллардир.

“Вақт тез ўтади” деймиз кўп ҳолларда. Хоҳ шод-хуррамлик ва қувонч билан ўтсин, хоҳ қийин, машаққатли бўлсин, у булут тезлигида юриб, шамол тезлигида ўтаверади. Бизга хурсандчилигимиз кунлари бирмунча тезроқ, қайғули кунларимиз секин ва оғир ўтаётгандек туюлади. Лекин инсоннинг ўзига шундай туюлади, холос.

Бу ёруғ дунёда инсон умри қанчалик узун бўлмасин, модомики ўлим ҳар тирикликнинг ниҳояси экан, бас, у қисқадир.

Ўлим пайтида ўзи яшаб ўтган йиллар ва бир-бирига боғлиқ воқсалар лаҳзада тез ёниб-сўнувчи чақмоқ каби қисқа туюлади инсонга. Ҳазрати Нух алайҳиссалом ҳақларида ривоят қилишларича, минг йилдан ортиқроқ умр кўрганларидан кейин, у кишининг жонларини олиш учун ўлим фариштаси келиб: “Э пайғамбарларнинг энг узун умр кўргани, сиз дунёни қандай тушундингиз?” – деб сўради. Шунда Нух алайҳиссалом деди: “Дунё гўё бир ҳовлининг икки эшиги бўлиб, уларнинг биридан кириб, бошқасидан чиқиб кетдим!”

Бу ривоят ҳаётий ҳақиқат учун бир ибратдир. Ундаги ҳақиқат инсон умрининг ўлим вақтигача аста-аста сўниб боришидир. Шунингдек, Қисмат бўлганида ҳам инсонга йўқотган ва бой берган нарсаси билдирилганида, у вақтнинг қанчалик тез ва қисқа ўтганини тушуниб етади. Туғилмоқ ва ўлмоқ дея аталмиш икки манзилнинг ўртасида сарсон қолган инсон идроки, дунёга тааллуқли ҳақиқий қонун-қоидалар билан бошқарилмаса, бу нисбий оламдан ҳақиқий Ватанга маънавий йўл топиб бўлмайди. Кишининг ҳар бир дақиқаси, ҳатто ҳар бир нафаси фазилатли амалларга бағишланиши керак. Таъбир жоиз бўлса, вақт намланган совунга ўхшайди. Уни қўлда тутиб туриш жуда қийин. Сирғалиб, тушиб кетавради.

Ўтган вақтнинг ортга қайтмаслиги ва ўрнига алмашмаслигини англамайдиган одам йўқ. Ҳар бир кун ўз якунини, ҳар бир соат ҳам ўз ниҳоясини топади. Кунни, со-

атни ҳатто лаҳзани қайтариш ёки бошқаси билан алмаштиришга ҳеч ким уриниб ҳам кўрмаган. Отилган ўқ изига қайтмаганидек, умр ҳам изига қайтмайди. Ўтган вақтнинг ўрнини келаётгани босмайди. Бой берилган вақти ўрнини тўлдириб, хотиржам яшаётган инсонни ким кўрган? Ортга қайтиш, вақт чизигидан илгарилаш ёки ўтмишга сасҳат қилиш фақат фантастик асарлардагина учрайди. Аслида эса бу ақлга сиғадиган нарса эмас. Ҳасан Басрийнинг ажойиб ҳикматлари бор: “Ҳар бир тонг ёришадиган кун борки, инсон боласига нидо қилади: “Мен янги яратилдим. Ишларингга шоҳидман, менадан фойдаланиб қол. Кестар эканман. Қийматга қадар қайтмайман”. Кўп кексаларни учратамиз, улар ёшлик даврларининг яна бир бора қайтишини орзу қиладилар. Лекин бу амалга ошмайдиган орзу холос. Бунақанги орзуларнинг озпо кўпи ҳеч нарсани ўзгартирмайди.

Вақт инсон эга бўлган нарсаларнинг энг нафиси эканини ўтмиш донишмандлари кўп таъкидлашган. Модомики, вақт тез ўтувчи ва ортга қайтмас экан ва уни бирон нима билан алмаштириб бўлмас экан, у инсон эга бўлган нарсаларнинг энг нафиси ва қийматлисидир. Вақтнинг нафислиги ҳар бир амал ва ишлаб чиқариш учун маъна, асос бўлишидир. У ҳаётда хоҳ шахс, хоҳ жамият бўлсин, инсон учун асл сармоя ҳисобланади.

Донолардан бири айтганидек: “У ҳаётдир. Инсон ҳаёти эса унинг туғилган онидан токи вафот онигача яшаб ўтадиган вақтидир”. Бу ҳусусда Ҳасан Басрий ҳазратлари яна дедиларки: “Э Одам боласи, сен ташкил топган кунлардан иборатсан. Сен учун бу куннинг кетиши умрининг бир қисми кетиши демакдир”.

Биз туғилган кунларимизни имкон борича дабдаба билан ўтказишга ҳаракат қиладиган бўлиб қолдик. Албатта, маълум бир ёшга етганимиз учун Яратганга шуқур қилишимиз керак. Бироқ, шуқур қилиш учун йилда бир марта туғилган кун келишини кутишимиз шарт эмас. Ҳар нафасимиз, ҳар кунимиз учун шуқур қилишимиз ло-

зим. Назаримда туғилган кун фақат шодиёнадан иборат эмас. Бу кун инсон умрининг бир йили ўтганига далилдир. Бошқачароқ айтсак, бу дунёдаги ҳаётимиз бир йилга қисқариб, боқий дунёга ўтишимиз яна бир йилга яқинлашди, демак. Абу Али Даққоқ айтганларидай, “ҳар бир кун менинг бир қисимини олиб, ўтиб кетади. Қалбда ҳасрат қолдириб, ўзи бедор кетади”... Шодликка, танганага ажратилган соатларнинг озгина қисмини фикрлашга ажратсак ёмон бўлмас эди. Фикрлаш чоғида Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) ҳазратларининг бу гапларига диққат қилишни тавсия этамиз: “Мен бир куннинг қуёши ботиб, ажалим билан орамиздаги масофа қисқариб, ўша кунлик яхши ишларим кўпаймаганига қилган пушаймонимдек қаттиқ пушаймон қилмадим!.. Агар кун ўтган ва мен ўзимни Аллоҳ таолога яқин қиладиган илмимни зиёда қилмаган бўлсам, шу куннинг чиққан қуёши мен учун баракали бўлмагандир”.

***

Инсон умри давомида кўп пушаймонлар ёйди. Айрим ҳолларда пушаймон туфайли тавба қилиб, тўғри йўлга тушиб олади. Лекин икки ҳолда унинг пушаймони асқотмайди. Биринчиси – жон бериш, охират остонасидан ўтиш пайтидаги пушаймони. Инсон охират сари юзланган маҳалда унга яна бир оз муҳлат берилишини ёки йўқотган нарсасини тўғрилаб, бузганини тузатиб олиш учун озгинагина вақтнинг ортга қайтарилишини орзу қилади. Лекин, бу иложсиз бир нарсая!

Иккинчиси – охират дидёрига кўчилганида ҳар бир жон амалига яраша мукофотланиб ёки жазоланиб, жаннатийлар жаннатга, дўзахийлар дўзахга киритилган бир пайтда дўзахийлар дунё ҳаётига яна бир бор қайтишни, ҳаётларини янгидан бошлаб, яхши амаллар қилишни хоҳлаб қоладилар. Бироқ улар нотаётган нарсая ҳақиқатдан нақадар узоқ! Чунки у вақтда муҳлат замони тугалланиб, ҳисоб бериш замони келган бўлади.

Аҳли дониш “Манфурликнинг аломати вақтни зое кетказишдир”, деб таъкидлашган. Ва яна: “Вақт бир қиличдир, гар сен уни кесмасанг, у сени кесади!” дейишган. Демак, бу қиличга ҳоким бўлиш учун моҳирлик талаб этилади. Бу қилични яхши ишлата билиш, аҳамиятли нарсаларни олиб, аҳамиятсизларини четда қолдириш лозим. Бу эса ҳақиқатни англаб етган ақл билан бўлади. Вақтни қадрлашнинг энг синалган йўли – яхши ишларни бажаришга интилиш ва шошилишдир.

Биз бу фазилатни эгаллашда вақтнинг қадрига ета олган олимлар ҳаётидан ўрнак олсак арзийди. Бундай олимлар ўзлари турган мавқедан яна ҳам гўзалроқ даражага интилганлар. Шу жиҳатдан уларнинг бугуни кечасидан, эртаси бугунидан афзалроқ бўлар эди. Бу хусусда улардан бири: “Кимнинг бугуни кечаги каби бўлса, у алдангандир ва кимнинг бугуни кечагисидан ёмон бўлса, у лаънатлангандир”, деган эди. Улар вақтларини манфатли илм таҳсия қилишга, фойдали ишларга ё нафе тарбияси ёки бошқаларга фойда келтиришга ишлатишларидан ташқари, бирор кунни ёки ярим кунни ва ё қисқа муддатни бўлсин, беҳуда сарф этишдан қизғанишар эди. Токи ўзлари сезмай қолиб, умрлари бўш ишларга сарф бўлиб, гарду ғуборга, кўппика айланиб кетмасин. Ўтаётган ҳар бир кунни ҳам ўзи учун ва ҳам атрофидагилар учун илм, маърифат, ғайбат ҳамда эзуликларни юксалтиришда фойдаланмасликни улар Аллоҳ таоло неъматига ношукурлик ва вақтга ҳурматсизлик бўлади, деб ҳисоблашар эди.

Фалак ва Ер тинмай айланар экан, инсонлар ҳолати ҳам снгиллик ва қийинчилик, бойлик ва камбағаллик, саломатлик ва хасталик, хурсандчилик ва маҳзунлик, машаққат ва роҳат орасида айланаверади. Булар ақли бор кимсаларга бир дарс, қалби борларга панду насиҳат, басират эгаларига ибратдир. Аммо ақл эгалари тафаккурдан, қалб эгалари шуурдан, басират эгалари ибрат назаридан маҳрум бўлсалар, улар учун кеча ва кун-

дузнинг алмашинуви ҳеч қандай маъно касб этмайди. Вақт – олий муаллимдир. Аммо, не кўргиликки, у барча ўқувчиларини ҳалок қилади. Ҳа, вақт чиндан ҳам кескир қиличдир, у ҳеч нарсага қарамай ўтади-кетди. Инсон эса вой-войлаганича қолаверади. Бизнинг “вақт ўтмоқда” деган ўйимизда андак хатолик бор, вақт эмас, ўзимиз ўтиб борапмиз.

Азизлар, агар бир одам вақтнинг шариф ва азиз бир нарса эканини ҳис эта олса, ишонингки, у одам умрини роҳат ва фароғатда кечиради. Вақт нақд олтиндир, уни зос этганларнинг бозор айланиб, бўш қўл билан қайтганлардан фарқлари йўқдир, бунга диққат қилиш шарт. “Могу пулинг кетса кетсин, бироқ, вақтинг зос кетмасин” дейдилар. Вақтнинг фойдали ишларга сарф этишни билган киши могу дунёсини ҳам керакли жойларга сарфлашни билди ва саодат йўлида унга тўсиқлар бўлмайди.

* * *

Бировнинг дилини оғритиш нақадар осон!
Бировнинг дилини оғритиш нақадар оғир!
Бировнинг дилини оғритиш нақадар гуноҳ!

Ҳар бир оғритилган дил эвазига Қисматда оловли тошлар тайёрланиб, дилозор дўзахда кутиб олинармикин? Аллоҳ билгувчидир...

***

Аллоҳ битта! Ҳақиқат ҳам битта. Фақат Аллоҳнинг мавжудлиги, қодирлиги... ҳақидаги тушунчалар ҳар хил. Дунё динлараро зиддиятдан эмас, тушунчалараро қарма-қаршилиқдан иборат. Инсоннинг адашишлари ҳам шундан келиб чиқади. Аслида дин янглиш тушунчаларни тузатиш учун нозил қилинган. Одамзотнинг янглиш ва хато тушунчаларни англаб етиши ниҳоятда оғир. Дунё ўшандай ўжар одамларнинг юкига чидай олмай тўлғонади.

***

Дунёда уч жумбоқ бор эмиш: бири – ўлим, иккинчиси осмон сирлари. Ечмоққа одам зотининг тиши ўтмайди-ган, тишни синдирадиган учинчи жумбоқ эса, аёл муҳаб-бати экан.

***

Ҳакимлардан бири ёш ва гўзал бир аёлни имтиҳон этиш учун бундай дебдилар:

– Сендай гўзал бир аёлнинг шундай хунук эри бўли-ши яхши эмас.

Бу гўзалнинг эри чиндан ҳам хунук, бу ҳам камлик қилгандай ҳамиша кир юрадиган, нохуш одам эди. Гўзал хотин уламонинг гапига бу гўзал жавобни берди:

– Эй Ҳаким! Сиз кўп янглиш сўзладингиз! Гапингиз тўғри эмас. Бундай сўзларни сиздай одамдан эшитиб кўп ранжидим. Чунки эримнинг Аллоҳ таоло олдида бир са-воби борлигидан бўлса керак, мени ул савобга нисбатан бир мукофот ўлароқ насиб этгандир. Балки мен бирор иш қилган бўлишим мумкин. Ҳақ таоло бу гуноҳимнинг жазоси сифатида мени унга бергандир. Жаноби Ҳақнинг берган тақдирига рози бўлиш керак.

Бу жавобдан мамнун бўлган ул олим гўзал аёлга дебди:

– Болажоним, мен сени диндор ва ақлли бир аёл экан-лигингни сезган эдим. Шунинг учун имтиҳон қилиб кўра-йин, деган эдим. Қизим, аёлларда жаннатга кириш учун энг буюк нишон – аломат эрларининг ёмон феълларига сабр қилмоқдир. Бу сабр уларни жаннатга олиб боради. Жаннатий солиҳа аёлнинг нишони ва аломати эрига итоат этмоғи, эрининг хотирини хуш тутиши, эри йўқлигида хайр-дуо этмоғи ва эрининг мол-мулкини сақлаб, эҳтиёт қилмоғи каби хусусиятлардан иборатдир. Менинг бу айт-ганларим солиҳа аёлнинг жаннатга кириши учун бир нишондир.

Бир куни ҳазрат Умарнинг (р.а.) ҳузурларига бир хотин эри билан бошлашиб келди-да, эрини кўрсатиб:

– Ё Амирал мўъминин! Бу киши менинг эрим бўлади-лар. У билан қурган турмушимизни ўйлаб кўрдим. Уч ойдирки, тотув яшаш учун кўп ҳаракатлар қилдим. Аммо эримда рағбат кўрмадим. Уч ой давомидаги турмушимиздан бир нарсага ақлим етди: биз бир-биримизни тушуна олмас эканмиз, шунинг учун ажрашамиз.

Ҳазрати Умар (р.а.) қаршисида индамай турган одамдан сўрадилар:

– Сен нима дейсан?

– Ё Амирал мўъминин! Менинг ҳеч қандай шикоятим йўқ. Мен ажралишни истамайман. – деди эр.

Ҳазрати Умар эрининг ранг-рўйин, кийим-бошига қараб аҳволни яхши тушундилар.

– Сен ҳозир уйингга кетгин-да, бир оздан кейин келгин. Унгача биз эринг билан суҳбатлашиб оламиз.

Хотин кетгач, ҳазрати Умар у одамини ҳаммомга олиб боришни, ювинтириб, тоза кийимлар кийинтиришни буюрдилар. Эркак покиза бир ҳолга келтирилди. Пича вақт ўтгач, хотин келиб башанг кийимдаги озода эрини кўриб, қувониб кетди. У ажралиш ҳақидаги аҳдини ҳам унутиб, эрини бошлаб уйига кетди. Мўъминларнинг халифаси ҳазрати Умар (р.а.) шу ерда ҳозир бўлганларга қараб дедилар:

– Сизлар оилаларингизнинг (аёлларингизнинг) яхши ва покиза кийиниб, сизни кутиб олишларини севганингиз каби, улар ҳам сизни яхши ва покиза кийинганингиздан завқ оладилар, сизларни ясанган бир ҳолда кўришни истайдилар.

«Кимнинг хотини дўст, меҳрибон ва уйи саранжом-сариншта бўлса, у киши ҳақиқатан бахтиёрдир. Агар хотиннинг ифбатли, номусли, очиқ юзли ва ширинсўзли бўлса, у хоҳ гўзал, хоҳ хунук бўлсин, барибир уни сев, яна ҳурмат қил. Бу сўзлар ёлғиз хотинларгагина эмас,

эркакларга ҳам маҳсуздир. Эр ва хотин ҳамжиҳат ва ҳамфикр бўлсалар, уларнинг кўзлаган ҳамма мурод ва мақсадлари ҳосил бўлди, демакдир», дейдилар. Машо-йиҳлар дерларким: «Хотин пок ниҳод (тоза табиатли) ва пок дил бўлсун: калбону (ишчан уй бекаси) эрига дўст бўлғай. Ҳаёлиғ, тақводор, тили қисқа, молни яхши сақлағувчи бўлсин. Дебдурларки, яхши хотин эрнинг ва умрнинг роҳати бўлур. Агар хотиннинг хўбрўй, меҳрибон ва мақбул бўлса ҳам ихтиёрингни унга буткул бермағил ва унинг ҳукми остиға кирмағил. Нединким, Искандарга дебдурлар: «Доронинг қизин нима учун олиб хотин қил-массан, бағоят хушрўйдир?» Искандар деди: «Жаҳон халқиға ғолибман, энди бир хотинга мағлуб бўлсам, кўп ёмон кўринур».

***

Эрининг сўзига қулоқ солган. Аллоҳ амрини адо этган хотин фақирни (камбағални) подшоҳ қилади. Кимнингки кўнгил ҳабнбаси бўлган асли, хонадонининг бекаси ўзига уйғун ва мос бўлса, ўша одам энг бахтиёр кимсадир. Ҳар куни тонг отгандан то оқшомгача ишда банд, узун тун бедорлик билан ўтса-ю аммо ёнингда кўнглингни овловчи, сенга тасалли берувчи, қийинчилик ва машаққатингга шерик, дардингни олувчи бир аёл – беканг бўлса, бу дунё ташвишларидан сира қўрқмасанг ҳам бўлавереди. Кимнингки уйи маъмур, ёстиқдоши уни жондан ссувчи экан, демак, Жаноби Ҳақ ўша қулига раҳмат назари билан қараяпти экан. У одам Аллоҳнинг лутфига эришган бахтиёрлардан экан. Диққат қиляпсизми, ҳаёт қонуни асли шу – Аллоҳни, Пайғамбарни таниган хотин эрга итоат этади, бундай хотин эрнинг бошига бахт тожини кийдирувчидир.

*Хуш ул зан билмаса беҳуда дерни,
Сучук лафзи билан шод этса эрни.*

Сўфи Оллоҳёр ҳазратлари демоқчиларким: яхши хотин беҳуда сўзларни айтишни билмас. Аммо ширин сўзлари билан эрини шод қилур.

*Агар ўн йил уйида бўлмаса ун,
Уни чиқмас, уни айтурга бир кун.*

Дейилмоқчимки: агар хотин яхши бўлса, эрининг уйида ўн йил давомида ун бўлмаса, бировга ҳеч вақт ун йўқ, деб ун (товуш) чиқармас, шикоят қилмас.

***

Ровийлар дерларким, фақир бир одам уйланиб, ўғил фарзанд кўрди. У ўғлини бағоят севар эди. Бола тиш чиқара бошлагач, ота нолиб қолди:

– Қара, тишлари чиқиб қолди. Энди овқат ейинини хоҳлайди. Энди мен унга овқатни қайдан топиб келаман?

Эрининг ақлини, дилини билган солиҳа хотин уни шундай деб юпатди:

– Эй менинг соддагинам, тушунчаси нуқсонли эргинам. Сиз кўпам васваса қилаверманг. Фарзандимизга тишни Аллоҳ берган, унга овқатни ҳам Ўзи беради. Бутун оламга ризқ берган Жаноби Ҳақ қодирдир. Гўдаклар, чақалоқларнинг ҳам ризқини беради. Сиз ташвини қилманг!

Чиндан ҳам чақалоқларга она қорнида сураг ва шакл берган Аллоҳ уларнинг ризқларини, умрларини ҳам берадир. Агар аёл солиҳа эмас, бу ҳақиқатдан узоқ бўлганида эди шаддолик ёки кўполлик билан «Сиз отасиз, топиб келиш бурчингиз», деб дилини хира қилиши тайин эди.

***

Чўпоннинг солиҳа, фаросатли хотинига ҳамма ҳавас қиларди. Ҳамма шу чўпонни «энг бахтли одам» деб таърифларди. Қишлоқда кимки хотини билан келишолмай

қолса: «Бор, чўпоннинг хотинидан ибрат олиб кел», деди. Бир куни хотини билан жанжаллашиб қолган қишлоқ оғаси ҳам шундай деди. Хотин «Мен кимману чўпоннинг хотини ким! Ундан нимани ўрганардим!» деди. Кейин «бу хотинни ҳамма мақтайдн бир бориб кўрайинчи», деб қизиқиб йўлга чиқди. Борса, чўпон хотини ҳовлидаги идишда турган сувдан олиб ичаётган экан. Қишлоқ оғасининг хотини чанқаган эди. «шу сувдан ичайин», деб сўради. «Хўп, – деди чўпон хотини, – сизга ҳозир ичкаридан муздай сув олиб чиқаман, бу илиб қолган».

– Ичкарида муздай сув бўлса, ўзингиз нима учун бу илиган сувдан ичяпсиз? – деб ажабланди оғанинг хотини.

– Хоним, эрим бу онларда далада, жазирамада юрибдилар. Мешларидagi сув қуёш нурида илиб қолгандир. Эрим у ёқда илиган сув ичсалар-у мен бу ерда муздек роҳатбаш сув ичам. меҳрибон хотинлигим қаерда қолди!

Бундай фаросат оғасини ҳар бир эр орзу қилади. Бу бахтиёрликдир. Бундай бахт мол-мулк, бойлик, давлат-мандлик, хонлик, беклик ёки ўқинган, катта мартаба соҳиби бўлиш билан қўлга киритиладиган давлат эмас. Баъзан икки карра иккинчи тўртлигини билмайдиган одам илмли, фаросатли, оқила аёлга эр бўлади. Худди шу ҳиноядаги чўпон каби! Инсон мол-мулк топа олади. Қўлидан ҳар нарса келади. Аммо яхши аёл қўлда ясаб оладиган неъмат эмас. Аллоҳ кимга солиҳа бир хотин берган бўлса, ул одамга, ул қулига барча эзуликларни, хайрли нарсаларни ўзида мужассам қилган неъматни бергандир. Агар кимгадир кўнглидаги бир аёлни бермаган экан, у қанчалик бадавлат бўлмасин, қандай мартабага эришмасин ва мақсадига етмасин, бу одам барибир фақир ва заволидир. Чунки унинг кўнглидаги хоними йўқдир. Демокчимизким, яхши хотинни нотаган эр аввало Аллоҳ ҳузурда бу неъматга арзийдиган солиҳ банда мартабасига етсин. Оддий ҳақиқатни ўйлаб кўрайлик: ёмонликларни туфайли дўзахга лойиқ бандасига Аллоҳ бу дунёнинг жаннатини раво кўрармикин?

Яхши хотинга эга биродарларимизнинг айримлари баъзан хотинларини бирон бир даврада мақтаб кўядилар. Билмайдиларки, хотинни мақташ одобдан эмас, чунки одатда сотилгувчи нарса мақталади. Бир янги уйланган йигит тақдиридан қувониб, мақтанибди:

– Амаки, келинингиз шундай назокатли, фаросатлики, сиз билмайсиз.

Амакиси жиянига насиҳат қилиб ўтирмай, оқшомда меҳмон бўлиб боришни тайинлабди.

Жияни ташриф буюргач, амаки хотинига тарвуз олиб келишни буюрибди. Хотин олиб келибди. Амаки тарвузни кўриб: «Буниси яхши эмас, бошқасини олиб кел», дебди. Хотин итоат билан иккинчисини олиб келибди. Шу тарзда эрнинг хоҳишига қараб ўн марта бошқа тарвузга қатнабди. Аммо лом-мим дсмабди. Жияннинг таклифи билан эртасига амаки меҳмонга борибди. Жиян ҳам хотинига тарвуз келтиришни буюрибди. Биринчи тарвузни кўриб: «Бу яхши чиқмайди, бошқасини олиб кел», дебди. Жувон итоат билан иккинчи тарвузни олиб келибди. Жиян бундан мамнун бўлиб, амакисига «кўрдингизми!» дегандай кулиб қарабди-да, «бу ҳам бўлмайди, бошқасини олиб кел», дебди. Учинчи тарвузни ҳам бўлмайдига чиқариб қайтармоқчи бўлганида жувон:

– Нима, бир арава тарвуз тушириб кўйганмисиз, ҳали унисини, ҳали бунисини олиб кел, деяверасиз. Бор-йўғи учта тарвуз бор уйда, ёқмаса тулинг-да, яхшисини ўзингиз танлаб олинг. Мен танлашни билмайман! – деб норозилигини баён қилибди.

Шунда амаки жиянига деган экан:

– Кўрдингми, болагинам, сен кўпам мақтанавермагин. Менинг уйимда бир донагина тарвуз бор эди. Хотиним яхши феълли, фаросатли бўлгани учун менга эътироз билдирмай ўша битта тарвузни ўн марта олиб келди. Лекин бирон марта итоатсизлик билан гап қайтармади, лабни ҳам бурмади.

*Сирин фош айламас, гар гамда бўлсун,
Агар танг бўлса, айтур: «Бўлса – бўлсун».*

Сўфи Оллоҳёр ҳазратлари демоқчиларким: яхши хотин ўзи аламда бўлса ҳам, эрнинг сирин асло фош айламас. Агар рўзғори тангликда қолганини биров айтса, эслатса ҳам «бўлса бўлар, эртага Худо бериб қолар», дейишдан ўзга сўз айтмас.

*Агар зашнинг мунингдек бўлса хишти,
Ани дегил бу дунёнинг беҳишти.*

Дейилмоқчимки: агар хотиннинг сифати юқорида баён қилинганидек бўлса, ул хотинни бу дунёнинг жаннати бил.

*Иликка тушса мундоғ нозанин гул,
Дегил бу сандадур бўсанда, ман – қул.*

Дейилмоқчимки: Аллоҳ таоло насиб айлаб, шундай хотин қўлингга тушса, ниманки сиринг бўлса, яширмай айтишининг мумкин ва уни қучиб, бўса олиб «қулингман сенинг» десанг ҳам арзийди.

Бундай фазилятли аёллар ҳар бир эрнинг орзусидир. Айни чоқда яхши фазилятли эрлар ҳар қандай аёлнинг орзусидир. Яъни, ақлли хотинни орзу қилиши эрнинг ўзи ҳам ақлли бўлмоғи шарт. Вафони талаб қилувчи эрнинг ўзи аввало вафоли бўлсин. Аллоҳ ҳар бир эркакка ўзига яраша қизни насиб этади. Диққат қилайлик: ақлли одамга камдан-кам ҳолларда аҳмоқ хотин дуч келади. Чунки, ақлли йингит дуч келган қизга уйланавермайди. Фақат қош-кўзларига эмас, гап-сўзларига, одоб-ахлоқига эътибор беради. Эр-хотиннинг ақл-заковати, феъли, зеҳни-фаросати орасида кескин фарқ бўлмаса, уларнинг турмушлари яхши кечади. Бир-бирларини тушунишлари осон бўлади. Улуғлардан шундай панд-насиҳат бор: «Хо-

тин олсанг улуғ салоҳлиғ (яхши) хонадондин хотин талаб қилғил. Ҳар турлик авбошнинг қизин олмағил. нединким, хотинни уйнинг кадбонлиғи учун олулар, шаҳват учун олмаслар. Хотин камолга етғон, оқида бўлғон, онасининг кадбонлиғин (сариштали уй бекаси эканлигини), отасининг кадхудолиғин (оила хўжаси эканини) кўрғон ва билғон бўлсун. Агар бундай нозанин қўлингга тушса, уни асло қўлдин чиқармағил ва жаҳд қилиб уни олғил».

Бир йигит гўзал ва оқида қизга ошиқ бўлиб қолди. Қизнинг ҳам унда кўнгли бор эди, унаштириб қўйилдилар. Аммо тўйдан аввал қиз хасталикка чалинди, юзларига чечакка ўхшаган нимадир тошиб кетди, табиблар унинг чорасини қила олмадилар. Оқибатда қиз аввалги гўзаллигини йўқотди ва йигитга турмушга чиқиш аҳдидан қайтди, ўзини дунёдан ёлғиз ўтишга ҳукм қилди. Иттифоқо йигит ҳам касалликка чалиниб, бир неча кун қимирламай ётди. Кейин оёққа турди-ю, бироқ кўзлари ожиз бўлиб қолди. Йигит қизга уйланиш аҳдидан қайтмади. Қиз ҳам ноилож кўнди. Икковлари шу гарзда анча йил бахтиёр умр кўрдилар. Вақти-соати келиб, аёл вафот этди. Унинг жанозасидан кейин эрнинг кўзлари кўр эмаслиғи маълум бўлди. Бу ривоятдан мурод – оила бахти учун эр ҳам фидойи бўлмоғи керак.

* * *

У адолатни талаб қилди. Ундан пора талаб қилинди. Мураккаб бўлмаган дунёнинг мураккаб бўлмаган аламли фалсафаси шу эрур.

***

Одамнинг ҳақ йўлда бўлиши унча мураккаб масала эмас. Ҳақ йўлда эканига бошқаларни ниқонтира олиши мушкулроқ.

***

Бошқача айтганда, ҳақиқатни англаш, билиш, тушуниб етиш қийин эмас, Ҳақиқатни бошқаларга тушунтириш, англитиш қийинроқ.

***

Виждон билан муроса қилиш мумкинми? Ёки виждонга шак-шубҳасиз итоат этиш шартми? Виждоннинг даражалари борми? Виждон мутлақ покми? Виждон ифлос бўлиши мумкинми? Ифлосликни виждон дейиш мумкинми?

Булар саволлар, мулоҳазалар эмас. Бу саволлар тўғри жавобларга муҳтож.

***

Ақл билан юрак бир хил иш билан машғул бўлса, вақт ўтгани билинмайди, иссиқ, оч-наҳорлик, ташналик таъсир қилмайди. Донишманд дебдиким: «Ақлинг билан қара, кўз хоиндур, қалбинг билан эшит, қулоқ ёлғончидир!» Фикр ақлнинг кўзгусидир. Ақл билан иш кўрувчи одамни «ақлли» деб шарафлаймиз. Бунинг муқобилидагини баъзан «аҳмоқ», баъзан юмшоқроқ тарзда «ақлсиз» ёки «эси паст» ёки «эси йўқ» деб қўямиз. Аҳмоқ билан ақлсизнинг (эси паст, эси йўқнинг) мавқеи бирми? Йўқ. Ақлсиз, эси паст, эси йўқ – одамнинг табиий камчилиги. Айб ҳам, гуноҳ ҳам эмас. У табиатан ақлсиз яралган. Одамнинг жисмоний қуввати турлича бўлганидек, ақл қуввати ҳам ҳар хилдир. Агар бир одам ақлсизлиги туфайли бирон айб иш қилса, айтайлик бировни сўкса, унинг бу иши узрли. Агар ақли бутун бўла туриб айнан шу ишни қилса, уни «аҳмоқ» деймиз.

Инсонни бутун ҳайвонлардан юқори қўйган, уни дунёнинг бутун сирларидан воқиф этган тўрт нарса “Калила ва Димна”да ҳикмат, ақл, қаноат ва адолат, деб белгиланган. Илм таҳсил этмоқ, савод чиқармоқ ва ҳар нарсани атрофлича тушуна билмоқ – ҳикматга: тадбир, сабр,

назокат, марҳамат – ақлга; ҳас, олижаноблик, ўзини қўлга олмоқ ва ўзининг ҳақ-ҳуқуқини билмоқ – қаноатга: тўғрилиқ, ваъдага вафо, эзгу ишлар қилмоқ ва яхши хосиятли бўлмоқ – адолатга тегишли. Бу сифатларнинг бариси бир одамда мужассам бўлса, дунёдаги энг буюк мавқеъ ҳам уни гангитиб қўймайди. Энг катта кулфат ҳам уни саросимага сола билмайди. Бундай одам атрофида ўзини қувонтирмайдиган нарсаларнинг борлигидан ғам смайди, ўзида мавжуд нарсалардан маҳрум бўлса, ранжимайди. Бошига фалокат келса, ўзини йўқотиб қўймайди. Ҳикмат – битмас, туганмас хазинадир. Харжлаганинг билан у камаймайди. Асраганинг билан унга нуқсон етмайди. Ҳикмат шундай либоски, кийганинг билан эскирмайди.

Ақл эса саховат эшиклари ва саодат хазиналарининг калитидир. Фоний дунёнинг азобу уқубатларидан халос бўлиш, боқий дунёнинг ноз-неъматларига етишиш ақл ва идрокка боғлиқдир. Инсонга ҳамшиша ақли ҳукмронлик қилиши керак. Ақлнинг йўқотган куни ўзини фалокатга отган бўлади. Ақлсиз бошнинг азобини эса вужуд тортади. Истеъдод, ақл-идрок икки хилдир: бири – табиий, онадан туғма бўлади; иккинчиси – касбий, яъни тажриба воситасида эришилади. Инсонларда бўлган табиий истеъдод ёғочдаги ёниш хусусиятига ўхшайди. Ёғочга ўт қўйилмаса ёнмайди. Шунга ўхшаш, табиий истеъдод ва ақл ҳам тажриба бўлмаса, ўзини кўрсата олмайди. Олимлар тажриба инсон ақл-идроқини камолга етказди, деганлар.

Ҳақиқий ақллилик илоҳий амрга итоат қилиш бўлиб, асл истиқбол айнан шу итоатдадир. Бу айни замонда абдий ҳаётга жиддий ҳозирлик кўриш ҳамдир. Инсон ақли турли кўринишларда намоён бўлади: назокатли ва мулойим муомалада; ўзи ким эканлигини билиб, шунга риоя қилишда; одил шоҳларга риоя қилиб, уларнинг орзу-истакларини амалга оширишда; ўз сирларини дўстга билдириш ёки билдирмасликни билишда, яъниким, ақлсиз-

нинг сири бўлмайди, ҳар нарчаси тилида туради; ўзининг ва бошқаларнинг сирини сақлашда; шоҳлар саройида эҳтиёт бўлиб, сарой аҳлига ширин тил билан муомала қила билишда; тилини тийиб, ортиқча сўзламасликда; мажлисларда жим ўтиришни одат қилиб, сўралмаган нарсаларни айтмаслик ва пушаймонлик келтирадиган сўзларни тилга олишдан сақланишда.

Ақлли одам қиладиган ишининг охири нима билан ва қандай тугашини олдиндан кўз ўнгига келтириши керак. Қасрга боражагини йўлга чиқишдан аввал билиши шарт. Аке ҳолда у йўлнинг ярмида сарсон бўлиб қолади. Фалокатдан бошқасига йўлқмайди. Бемаъни ҳиссиётларни жиловлаш учун ҳам одамга ақл берилган, шундай эмасми? Куч – ақлда. Ақлсиз бош – бамисоли шамсиз шамдон, дейдилар. Инсон жасадидаги ақл дарахтга ўхшаркан. Дарахт соғлом ва серҳосил бўлса, ундан самара умид қилиш мумкин. Унга пажмурдалик ва хазон етса, ўтин қилиб ёқишдан бошқа нарсага арзитайди.

***

Биламизким, инсоннинг бошида кўз, қулоқ, оғиз, бурун каби қийматли аъзолар жойлашган. Лекин инсонийлик моҳияти гўзал кўз ёки бежирим қулоқ билан эмас, балки ақлу заковат, маънавият ва қувват ҳофиза билан юзага чиқади. Бу эса миядан ўрин олган бир жавҳар бўлиб, Аллоҳнинг инсонга тақдим этган буюк неъматидир. Миядаги кичкина бир иллат туфайли киши телбага айланади, ҳайвонлар қилмаган ишларни қилади. Инсоният ҳануз бу сирнинг тағига етолгани йўқ. Ҳаётини йўқдан бор қилган Холиқи Зулжалол ҳамма нарсани гўзал интизом билан яратган. Бунинг қадр қийматини англамаган кимса нодондир. Аллоҳ таолонинг куч-қудратини ҳар бир одам ақли ва қалби билан танимоғи ва босғилаб берган ҳудудларидан четга чиқмаслиги лозимлигини бир нафас ҳам унутмаслик даркор!

Ҳазрат Навоий ақлни гавҳарга қиёслаганлар ва деганлар-ки:

«Гавҳар балчиққа тушгани билан қиймати камаймас. Эшакмунчоқ тожга таққан билан феруза ўрнини тутмас ва ҳеч ким унинг баҳоси пастлигини унутмас.

*Зевар била шакли хўб бўлмас,
Ҳар қизки эрур йамон лиқолиғ.
Ҳар неча қоронғу бўлса ҳужра,
Шамъ анда бўлур фузун зиёлиғ».*

Дейилмоқчимиз: қиз агар хунук бўлса, безак билан чирой топа олмайди. Ҳужра ҳар қанча қоронғи бўлса ҳам, шамнинг равшан нурини бўға олмайди, аксинча, қоронғи ҳужрада шамнинг нури қадрлироқ бўлади.

Инсонлар ақл билан мумтоздирлар. Ақл туфайли яхшилик ва ёмонликни идрок эта оламиз. Шунинг учун ихтиёримизни хайрга сарф этиш – ақлимиз қўлидадир. Киши молсизликдан қашшоқ бўлса-да, ақлдан бой бўлишга тинмай интилиши керак. Чунки мол билан бой бўлгандан ақлан бой бўлган афзалроқдир. Ақл билан мол тўпласа бўлади, мол билан ақл тўплаб бўлмайди.

***

Оқил киши ўз умрини озгина мол билан ҳуррам ва шодликда ўтказди. Нодон киши ҳисобсиз молу давлат билан доимо ғам-алам тортиб, сарғардонлик билан кун кечиради. Барча нарсанинг кўнгилдагидек тугаши ақлга боғлиқ. Шунинг учун оқил киши барчадан улуғ ва муҳтарамдир. Ақл – нафснинг зиндони, ҳою ҳавас эса оромгоҳи ҳисобланади. Ҳою ҳавас турли хил иштиёқ ва орзуларни нафс олдига туҳфа қилиб олиб келади. Аммо бу бехуда ҳавасларни АҚЛ ман қилади. Демак, кишининг нафси ҳою ҳавасга мойил, ақлдан эса узоқдир. Шунинг учун оқил инсон нафс кўйига кирмай, ақл садосига қулоқ солади. Ишнинг оқибатини ўйлайди. Киши

бахт-саодатга нафс орқали эмас, балки ақл орқали эришажагини тарих беҳисоб тарзда исбот этганки, бу ҳам бизлар учун ибратдир. Алломаларнинг бу гўзал фикрига диққат қилинг-а:

Бадан – нафс ўлкаси ва шаҳридир. Қалб шу ўлканинг қоқ марказидир, қолган аъзолар унинг хизматкорлари, ботиний қувват эса, ўлканинг ёритувчи фонусидир. Ақл – уни тўғри йўлга бошловчи вазир. Истак ва орзу хизматкорларнинг ризқини мувофиқлаштирувчи восита. Жаҳд ва ғазаб шу ўлканинг миршабларидир. Ғазаб инсонга тўғри йўлни кўрсатаётгандек туюладиган, аслида эса, ёмонлик ва тузоқ ҳозирлаб қўйган қулдир. У аввал насихат қилиб туради, кейин ўлдиради. Қалбни оққўнгиб вазирга қарши қайрайди. Ақлнинг олди қисмидаги ҳаё кўриқчи мисолдир. Ақл ўртасида эса, фикрлаш қуввати мавжуд. Эслаб қолиш қуввати эса, ақлнинг орқа қисмида жойлашган. Тил таржимон, беш сезги аъзолари эса унинг жосуи ва хабарчиларидир. Уларнинг ҳар бирига муайян вазифа топширилган. Кўз ранглар оламида, қулоқ овозлар оламида, бошқа аъзолар ҳам тегишли вазифаларни бажаришади. Уларнинг ҳар бири ўзига хос хабар манбаидир. Улар ўзлари билган нарсани нафсга етказадиган эшикбон сингаридирлар. Подшоҳ мартабасидаги Қалб дуруст бўлса, қўл остидагилар ҳам дуруст, аксинча, бетавфиқ бўлса, қўл остидагилар ҳам шундай бўлади. Қалб кин, ғазаб, сабрсизлик, ҳирс, ортиқча орзу ва тақдирдан рози бўлмаслик каби ботиний хасталиклардан фориғ бўлсагина нажот топиб, ҳаловатга эришади.

Ақл – Аллоҳ берган энг буюк инъом. У бизни эҳтиросларимиз ва нуқсонларимиздан баланд тутибгина қолмай, фазилатларимиз, истеъдод ва эзгуликларимиздан мақсадга мувофиқ фойдаланишда ёрдам беради. Зеро, ақлни бўлишнинг ўзи кифоя эмас, муҳими – бор ақлни ишлага билиш керак. Донолар орасида: «айримларда ақл зўриқини туфайли барбод бўлади. Аксарият инсонларда эса ишлатилмаганидан моғорлаб кетади», деган гап ҳам

бор. Ҳаётда чарчаш туфайли барбод бўлишни кам учратамиз, аксинча, ақлнинг моғорлаб кетгани кўп учрайди. Баъзи одамларда ақл бутун умри давомида ташландиқ ер каби қаровсиз қолаверади. Ҳолбуки, ақл мулоҳаза юритиш, англаш хусусиятига, яъни сабаб ва оқибатни узвий боғлаш, «нима учун?» деган саволга жавоб бериш, тасодифларни аниқлаш, қонуниятларни очиш, кутилмаган ҳолатларнинг янги шароитларга мослигини белгилаш, воқсалар занжирининг боши ва ниҳоясини топиш қудратига эга. Шу туфайли инсон танасидаги соғлом ақл энг кичик вужудда жамулжам бўлган бемиқдс буюклик саналади.

* * *

Абадийлик надир? Бир, ўн, минг йилми ёки минг қара минг йилми? Ёки чексизликми?

Донишманддан «айтинг, абадият нимадир?» деб сўрашибди. У зоти бобаракот шундай жавоб қилган эканлар: «Мен мангуликни билмайман, аммо бир опини тасаввур қила оламан. Агар сиз ҳам тасаввур этмоқни истасангиз, ана, Ойни кўряпсизми, турган ерингиздан то ўша Ойга қадар бир олмос устун бунёд этинг. Сўнг тасаввур этингким, бир қуш ҳар кунни учиб келиб тумшуғини шу олмос устунга артяпти. Шу артишни билан устунни у билинар билинмас бўлса-да, емиради. Шундай тарзда қушнинг олмос устунни емириб битиришига кетган вақт абадиятнинг бир лаҳзаси бўлади».

* * *

Агар биз учун иш биринчи даражали, иш ҳақи эса иккинчи даражали бўлса, у ҳолда бизнинг жанобимиз меҳнат ва бу меҳнатни яратувчиси – Худодир. Агарчи иш биз учун иккинчи даражали, иш ҳақи эса ундан муҳимроқ бўлса, у ҳолда биз иш ҳақи қулидирмиз. Иш ҳақининг яратувчиси эса Худо эмас, шайтон алайҳилаънадир. Шайтонларнинг ҳам энг тубанидир.

Донишманд дебдики: ҳар қандай яхши қонуннинг муқаддимаси, шунингдек, хотимаси ҳам шундан иборатким. Ҳар бир инсон бир бурда нонини яхши меҳнати билан топа олсин ва айни чоқда меҳнатига лойиқ яхши нон ола олсин.

Ҳикматларнинг мағзини англашга интилсак, англаганларимизга амал қилсак, ҳаётимиз янада гўзаллашади. “Яхши ният – ярим мол”. деган мақол кўпчиликка маълум. Хўп, қолган ярми нима? Шубҳасиз – меҳнат. Агар ният билан меҳнат қовушмас экан, турмуш роҳати туғилмайди. Ҳар бир иш хайрли ният билан бошланмоғи керак. Ният қилинимиз. энди унинг хайрли оқибати учун ғайрат қилиниши керак. Ялқовлик билан ҳеч нимага эришиб бўлмайди.

Бир ялқов иккинчисига: “Фил бўлгим келяпти, фил хартуми билан овқатни олиб, шошилмай сйди, хартумини қаёққа узатса ҳам стади”, деса, униси эътироз билдирибди: “Нимани орзу қилишни ҳам билмайсан, иллон бўлган яхши. Иллон ётганича овқат еяверади...”

Катгалар ёшлардан норози бўлганларида уларни кўпроқ дангасаликда айблайдилар. Оддий ҳақиқат шуки, ялқов қурувчи қандай бино қуриши мумкин? Ялқов ёшлар кўркам оила саройини қандай қурайдилар? Таъбир жоиз бўлса, ялқов, ишқмаслар икки фарзанд орттирайдилар: зорлик ва бадбахтлик. Эринчоқлик дунёдаги мавжуд ҳамма нарсанинг душманидир. Танбаллик, ғайратсизлик, журъатсизлик, камбағаллик каби балоларнинг ҳаммаси эринчоқликдан келиб чиқади. Кайковуснинг: “Ялқовлик – танни ишдан чиқаришдир. Мажбур этиш билан ўз танингни итоатли қилдир ва уни мақсадга мувофиқ қилиб бўйсунитиши ўргат” деган ҳикматини Муҳаммад Заҳирий Самарқандийнинг бу фикри қувватлайди: “Модомики, беғамлик ва ношудлик кўрсатилар экан, қулай фурсат

қўлдан бериб қўйилади. Вақт ўтганидан кейин афсусланиш бемаъни ва бесфойдадир”.

Икки ялқов ётган жойга ўт тушди. Ўринларидан туриб қочишга ҳам эриндилар. Олов тили оёқларига етганида бири “Э. Худо!” деб зорланиб қўйди. Иккинчиси шундай дейишга ҳам эриниб, шеригидан илтимос қилди: “Мен учун ҳам “Худо” деб қўйгин...”

Бу латифалардаги воқсаларни ҳаётда учратмаймизми? Бундан баттарларига ҳам дуч келамиз. Афсуски, ардоқли ёшларимиз замон ялқов одамларнинг беомон душмани эканини старли тушунмайдилар. Танбаллик ва фаоллик икки йўлдир, унинг бири эл нафратига дучор қилади, иккинчиси эл ҳурматига сазовор этади. Набий муҳтарам дедилар: “Танбаллик, дангасалик қалбни тош қотиради, қаттиқ қилади, қорайтиради”. “Камбағаллик айб эмас”, деган мақол бор. Агар бу камбағаллик дангасалик оқибатида бўлса, ғоят улуғ айбдир. Мирзо Бедил ҳазратлари ёздилар: “ишсизлик хирмонидан бошоқ териб юрганлар, яъни ялқовликлари, дангасаликлари туфайли тиланиб юрганлар, албатта, хўрлик чекдилар. Булар тиришмоқликдан кечгани, дангасаликлари кучайгани сайин ҳирслари ортиб, ҳасадлари тобора ўса борадир”.

Фақат ўз ҳузур-ҳаловатини ўйлаш, ялқовлик – муваффақият қувватини кесувчи бир касалликдир. Ҳа, бу касаллик танбалликнинг ҳосилдир. Хасталикнинг оқибати нима бўлиши эса маълум: агар ўхшатиш қўпол туюлмаса – танбаллик ўлимнинг бир туридир. Инсон бу ўлим туфайли ҳамма нарсани йўқотади. Ялқовлик – эркисизликдир. Киши инсонларга юк бўлган кун эркини йўқотади. Инсоннинг саодатдан маҳрум бўлиб, маъносиз яшаши шу ялқовлик, ғайратсизлик натижасидир. Ҳақиқат шуки, ҳали ҳеч ким муваффақият нарвонига қўлини чўнтагига суқиб чиқмаган. Танбаллик ҳеч бир одамга фазилат эмас, лекин олим ва илм толибни дангасалик қилса янада хунук.

Одамлари танбал, дапгаса бўлган, илму фан ривожланмаган, қонун топталган юрт сира ривож топмайди. Халқи ўзгаларга қарам бўлади, душманлар бу юртни истаганларича талайдилар, топтайдилар. Натижада халқ улкан моддий ва маънавий зарар кўради. Фақат Ватани эмас, жондан ҳам маҳрум бўлади. Роҳати, тинчлиги, эрки, ҳурмати, осойишталиги бир тийинга ҳам арзимас бўлади.

* * *

Билмоқлик ва билимини кўз-кўз қилиб кибранмаслик – маънавий юксакликдир. Кам билмоқлик ва ўзни билимдон қилиб кўрсатмоқлик – хасталиқдир. Бу хасталиқни англасаккина ундан қутула олмағимиз мумкин.

«Қутадғу билиг»да баён қилинишича, Кунтуғди Элиг Ўгдулмишдан сўради:

– Киши онасидан доно бўлиб туғиладими ёки муайян бир ёшга етганидан кейин заковатли бўладими?

Ўгдулмиш унга жавоб айтди:

– Эй Элиг! Бу санъатнинг номи – билим ва уқувдир. Одамзот онасидан билимсиз туғилади. Аммо у билиб, ўрганиб, тўрга чиқади. Уқув ва зеҳн эса киши табиатида бўлади. Билим – кўн ўқиш ва ўрганиш маҳсулидир... Уқув-идрок киши миёсига жо этилган. Бошнинг азизлиги шундан.

*Болам тутсин десанг дополик йўлиш,
Кичикликдан тегиз билимга қўлиш.*

Агар бола кичикликдан билим ўрганса, унинг идроки ҳам яхши бўлади. Заковати ортади. Уқув-идрок киши учун кишандай гап. У ёмон ва ярамас ишларга яқин йўлатмайди. Уқувли тирикдир, уқувсиз – ўлик. Киши уйга, оддий эмас, қоронғи уйга ўхшайди. Уқув-идрок эса машъал каби унга нур сочади. Шу уйни ёритади. Яъни кишини равшанликка элтади. Тугун тутган ҳар бир иш у туфайли ечилади.

Масъудликка кўникмайлик ва маҳлиё бўлмайлик. чунки у ўткинчидир. боқий эмасдир. «Ким масъуддир – ундан ажралмоқликни ўргансин. ким бахтлидир – қайғурмоқликни ўргансин», деган эканлар.

Анжумандаги бир киши маърузасида доволик билан дебди:

– Агар хасталансангиз албатта табибга боринг. чунки табибнинг ҳам тирикчилиги бор. Табиб сизга дори буюради. сиз бу дорини албатта сотиб олинг. чунки дорифурушнинг ҳам тирикчилиги бор. Аммо сотиб олган бу дорингизни зинҳор ича кўрманг. чунки ўзингизнинг ҳам тирикчилигингиз бор.

Иттифоқо, шу мажлисида гўрков ҳам ўтирган экан. воизнинг кейинги гаплари унга ёқмай шарт ўридан туриб дебди:

– Ўша табиб ёзиб берган. дорифурушдан сотиб олган дорингизни албатта ичинг. чунки менинг ҳам тирикчилигим бор.

Алқисса, бу дунёда ҳамманинг тирикчилиги бор. Тирикчилик деб ўзимизни ҳар томонга урамиз. тегирмон тошлари орасидан ўтишдан ҳам тоймаймиз. Кўп ҳолатларда унутамизким. биз таъбир қилувчи тирикчилик ризқ ўлчови билан белгилаб қўйилган. Бу белги чегарасидан ўтиш ҳали ҳеч кимга насонб этмаган. Қудеий ҳақида марҳамат қилинадиким: «Ой Одам фарзанди. агар сенга ажратиб қўйилган ризққа қаноат қилсанг. ризқинг ўзи келадн ва менидан ҳам мақтов олсан. Бордию бу тақсимга қаноат қилмасанг. дунёни сенинг устинга султон ва сени унга хизматкор қилиб қўяман. Дунё учун чўлдаги ваҳший ҳайвонлар каби югурасан. аммо сенга тақсимлаб қўйган ризқимдан ортинг келмайди ва ўзини ҳам менинг олдимда хижолат бўлиб қоласан».

Дунёда хижолат бўлиб қолаётганларни кўриб туриб-
миз.

Аслида одамзотнинг яшамоғи учун жуда оз нарса кер-
рак.

***

Хорун ар-Рашиддан сўрабдиларким: «Эй подшоҳим, тасаввур қилгилким, саҳрода ёлғиз қолиб ташналикдан азоб чекапсан. Сенга бир қултум сув инъом этдилар, эвазига нима берар эдинг?» Хорун ар-Рашид жавоб қилдики: «Хазинамнинг ярмисини берардим». Яна сўрадиларким: «Эй подшоҳим, ичга кирган бу бир қултум сувнинг чиқиб кетмоғи ҳам бор. Чиқиб кетмоғи учун нимани бағишлар эдинг?» Хорун ар-Рашид жавоб қилдики: «Хазинамнинг қолган ярмини бахш этгум». Шунда донолар дедиларким: «У ҳолда барча бойлигининг қиммати бир қултум сувча экан». Ҳайлаб кўрилса, бу оддий ривоят ва фалсафа эмас. Менга айтиб беришган эди: бир киши оғир хасталикка чалинибди. Яқинларини чақириб темир жавонидаги пулларни, тиллаларни олиб ўртага тўкибди-ю, «нима қилсаларинг ҳам мени олиб қолларинг», дебди.

Кишининг ризқи адо бўлгач, тиллалар ёрдам бера олар эканми?

Биз пул топиб, бойиётганимиздан қувонамиз. Билмай-мизки, бу бойлик ўзимизга насиб қиларми экан? Муборак Қудсий ҳадисда зикр қилинурким: «Эй Одам фарзанди, билгилки, бу дунёда тўплаган бойлигинг меросхўрларга қолади. Ундан ёмоқ ва ҳузурини кўрмоқ кўпинча бошқаларга насиб бошқаларга насиб бўлур. Унинг ҳисоб-китоби ва надомати эса сенинг бўйинингга тушгай. Қабрда сенга фақат ҳаётлик вақтингда қилган яхши амалларинггина ёрдам бергай».

Шу ўринда икки ривоятни эсламоқ ҳолати сезилди:

Ривоятнинг биринчиси: Хасис бой кам сб, кам ичиб, ҳатто оиласи ризқини ҳам қирқиб катта хазина тўплабди. Ўзининг мўлжалича бойлиги старли миқдорга етгач

«Ана энди кайфу сафо қилиб яшайман», деб хазиналаридан бирининг эшигини очмоқчи бўлибди – очолмабди. Иккинчиси, учинчисининг эшиги ҳам очилмабди. Шунда у ғазабланиб, сўкинаётганда биринчи хазинадан овоз келибди.

– Сен нега эшикни очмоқчи бўляпсан, нега ғазабланияпсан?

– Бу менинг хазинам, очиб, кўнглим истаганча фойдаланмоқчиман. – дебди бой.

– Агар бу бойликлар сеники бўлса не учун шу пайтга қадар фойдаланмадинг? Оилангни ҳам муҳтожликда сақладинг? Энди бу бойликлар сенга тегишли эмас, булар бағдодлик дурадгор Назарга аталган. Истасанг, синаб кўр. – деган овоз билан эшиклар очилибди.

Бой «Агар менга насиб қилмаса бошқа ҳеч кимга буюрмайди», деган қарор билан йўғон-йўғон ходалар харид қилиб, уларнинг ичини ғовак тарзда тешдириб, бойликларини жойлабди-да, дарёга ташлаттирибди. Ўзи эса «нима бўларкин?» деган фикрда дарёда оқиб бораётган ходаларга эргашибди. Бу дарё Бағдод шаҳридан оқиб ўтаркан. Бу шаҳарда чиндан ҳам Назар деган дурадгор бор экан. У ҳар тонг дарё лабига чиқиб оқиб келаётган ёғочларни тутиб, четга чиқараркан. Ўша тонг қараса бир қанча ходалар оқиб келяпти-ю, аммо эгаси йўқ эмиш. У сузувчилар кўмагида ходаларни соҳилга чиқариб олгач, бой келиб:

– Сен кимсан? – деб сўрабди.

– Мен Назар дурадгорман.

– У ҳолда, – дебди бой. – ходаларни уйингга олиб борда, орасини ёр.

Дурадгор унинг айтганини қилиб ҳангу манг бўлиб турганида бой унга дебдиким:

– Маълуминг бўлсинким, бу ходаларнинг барчаси шу ҳолда жавоҳиру олтинлар билан тўлдирилган ва булар бу онга қадар менга тегишли эди. Аммо Худо буларни мендан олиб сенга беришни ихтиёр қилди.

Шунда дурадгор:

– Гуноҳингиз бўлса тавба қилинг. Аллоҳ раҳм қил-
ғувчидир. Бойликларингизни қайтариб олинг. – дебди.

Бой эса «Мен Аллоҳнинг измига қарши бормайман»,
деб кўнмабди. Ярмини. ҳатто бир миққолини ҳам олишни
истамабди. Ялинишлари зое кетган дурадгор: «Ҳеч
бўлмаса учтагина нон олинг, йўлингизга ҳамроҳ бўлсин»,
дегач, бой рози бўлибди. Дурадгорнинг хотини хамир
қориб учта катта-катта нон ясабди-да, орасига жавҳар-
лардан солибди.

Бой жавҳарли нонларни олиб йўлга тушибди. Шаҳар-
дан бир оз узоқлашгач, чўл ўртасида харобгина чайла-
ни кўрибди. Бориб билсаки, бир чўпоннинг аҳли аёли
дунёга келган боласини бағрига босиб ўтирибди. Чўпон
ночор. Қавми қариндошлари чўлнинг бошқа ерларига
кўчиб кетишган. Унинг сярға нони, чақалоғини ўрашга
бир парча матоси йўқ. Буни кўрган бой унга ҳалиги учта
нонни берибди:

– Сен шу нонларни Назар дурадгорга олиб борсанг,
мендан салом етказганингни билади ва сенга керакли
нарсаларни беради. – дебди бой.

Шундай қилиб нон орасига жойланган жавоҳир ҳам
бойга насиб этмабди, яна дурадгорнинг ўзига қайтиб
борибди.

Мазкур ривоятга бирон гап қўшмак ёки таҳлил этмак
ортиқча юмуш бўлса-да, бир кичик ривоятни илова
қилишни истадик:

Дарё соҳилида ўтирган бир одам кўлидаги ғалвирни
сувга ботираётган эканда:

– Худо берса шундай беради. – деркан. Сўнг ғалвир-
ни сувдан кўтариб айтарканким: «Худо олса шундай ола-
ди».

Бирданига бойиб ўзини билмай қолаётган, сўнг тижор-
ратдами ёки бошқа ишдами «синиб» хонавайрон бўлиб,
уйни, бор бисотини сотиб маҳзун юрганлар шу ривоятни
балки эшитмагандирлар?

Энди иккинчи ривоятни эслаш фурсати етди:

Басралик савдогар Чин мамлақати томон сафарга тайёргарлик кўраётганида бир мўйсафид унинг кемасига яқинлашиб илтимос қилди: «Эй, хожа, мен ҳузурингга ҳожатталаб бўлиб келдим. Мана бу қопдаги қалайини денгиз ўртасига етганинда сувга ташлаб юборсанг, зора назирим қабул этилса». Савдогар мўйсафиднинг кимлигини суриштириб билгач, молни олиб қолди. Аммо кемаси денгиз ўртасига етганида тўфон кўтарилиб, мўйсафиднинг илтимосини унутди. Чинга бориб савдо қилаётганда унга бир йигит яқинлашиб «Басрада сифатли қалайи бўларди, олиб келмадингизми?» деб сўради. Шунда савдогар мўйсафидни, унинг омонатини эслаб «Энди буни сотиб пулига мол олиб эгасига топширганим маъқул кўринадир», деган қарорда қалайи тўла қопни йигитга сотди.

Басрага қайтгач, мўйсафид яшаган маҳаллага бориб билса-ки, у вафот этибди. Унга яна бир нарса маълум бўлибдики: мўйсафиднинг жияни бор экан. Мўйсафид укасидан ёдгорлик бўлмиш бу йигитни чиқиштирмас экан. «Сен менинг ўлимимни кутиб юрибсан», деб ранжитавергани сабабли йигит шаҳардан бош олиб кетган экан.

Савдогар бирор ворис чиқиб қолар, деган ниятда Чиндан олиб келган молни етти юз динорга сотиб, пулини асраб қўйдн. Орадан кўп ўтмай Чин мамлақатида ундан қалайи сотиб олган йигит келиб деднки: «Мен қалайини уйга олиб бориб синдириб кўрсам, орасидан олтин чиқдн. Мен сиздан олтин эмас, қалайи сотиб олган эдим, бу олтинлар мен учун ҳаромдир, деб изма-из етиб келдим, токи олтинларни ўзингизга топширгайман».

Шунда савдогар қалайи воқеасини гапириб берган экан, йигит кулиб дебдики: «У мўйсафид менинг ягона амаким эдилар. Бойликни сувга фарқ қилишдан мақсад – мени меросдан маҳрум қилиш эди. Аммо Аллоҳ, мазкур бойликни менга насиб қилган экан, турли восита ва василалар билан менга етказди».

Йиғитнинг чиндан ҳам мўйсафидга жиян экани тасдиқлангач, савдогар унга етти юз динорни ҳам бериб: «Сен ҳаромдан парҳез қилдинг, Аллоҳ сенга ҳалол бойликни ато қилди», деган экан.

Кишининг ризқи, ризқнинг ҳар бир кишининг ўзига насиб этмоғи хусусида яна икки балки икки юз, балки икки минг ривоят бордир валлоҳи аълам. Фикр юритиб турмоқ учун ҳозирча шу иккиси ҳам кифоядир.

* * *

Ўтган асрда бир кекса киши дўстига афсус билан дебди:

– Биз-ку, қариб қолдик, коммунизмни кўролмастимиз аниқ, аммо набираларимга ачинаман, улар стиб боришса-я!

* * *

Шоирлар ўтган асрда коммунизмга мадҳия ёзиб, «ана, уфқда кўринаётир», деб ҳайқиришарди. Умуман шоирлар тўғри ёзишган. Чунки... уфқда кўринган нарсага стиб бўлмайди. Сиз уфққа қараб бораверасиз, уфқ эса сиздан қочиб, чекинаверади. Ер юзини эллик минг марта айланиб чиқсангиз ҳам уфққа столмайсиз. Коммунизм эса айнан ўша ерда экан.

* * *

Ўтган асрдаги колхознинг умуммажлисига иккита масала қўйилган экан:

биринчиси: янги молхона қуриш,

иккинчиси: коммунизм қуришни тезлаштириш.

Фишт билан тахта топиш мумкин бўлмаётгани сабабли биринчи масаланинг муҳокамаси кейинга қолдирилиб, иккинчи масалага ўтилди.

МУНДАРИЖА

МУАЛЛИФ ЭҲТИРОМИ	3
ШУДРИНГ ТОМЧИЛАРИ	5
СИЗ – АЗИЗ ДЎСТИМ, БИРОДАРИМСИЗ	55

Адабий-бадиий шир

**ТОҲИР МАЛИК
НАФС КИШАНЛАРИ**

Мухаррир
Наврўз БЕКМУРОДОВ

Техник муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Мусахҳиҳ
Зокир ЗАМОНОВ

Балний муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 18.05.2011 й.да рухсат эрилди. Бичими 84x108 1/32.
Босма тобоғи 10.625. Шартли босма тобоғи 17.85.
Гарнитура «LexTimes Cyp+Uzb». Офсет қоғоз.
Адади 2000 нусха. Буюртма № 144.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
Лицензия рақами: А1 № 081
«Ёшлар магбуоти» босмахонасида босилди.
100113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 273-62-71; Маркетинг бўлими – 128-78-43
факс — 273-00-14;
web-сайтими: www.ibook.uz
e-mail: yangiasr@ibook.uz; yangiasravlod@mail.ru

“ЯНГИ АСР АВЛОДИ” ТАҚДИМ ЭТАДИ:

Тоҳир Малик **“ВОЙ, ОНАЖОНИМ...”**

Инсон ҳаётини нимага менгаш мумкин? Сокин оқаётган дарёгами ёхуд ур-сур, талотўй дунёгами? Молдунёга ҳирс кўйиб. Ўйламасдан қалам босаётганлар қанча! Улар халқимизга хос меҳр-мурувватни, яқинларини унутадилар. Оқибатда бундан бошқалар ҳам азият чекадилар, ғам-андухга мубтало бўладилар. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Маликнинг янги ҳикоялари жамланган мазкур китоб сизни ўйлашга, чуқур мушоҳада юри-тишга, инсонийликни унутмасликка ундайин...

Тоҳир Малик **ҲАЛОЛ НИМА-Ю... ҲАРОМ НИМА?**

Бу китобни ўқиш асосида ботинингизда нимадир ёмирилаб қолади. Билмаганларингиз дунё қалар эканлигини англасангиз ҳам ажаб эмас. Қандай яшаётганингизга тийрак кўз билан қарай бошлайсиз. Кимни алдадингиз, нийбат қилдингиз, кимларга озор бердингиз... ҳамма-ҳаммаси ёдингизга кела бошлайди. Шояд, мардлик, олижаноблик фазилатларингиз ортса, одамлар қадрига етсангиз... Зотан, мазкур китоб муаллифи, халқимизнинг севимли ёзувчиси Тоҳир Маликнинг ҳам муалласи шу.

Тоҳир Малик **“ТОШ ҚАЛБЛАРГА ЗИНҲОР НАЗАР СОЛИНАС”**

Бу китобга жамланган фалсафий фикрларнинг айримлари билан азиз мухлислар аввалроқ нашр этилган тўпламлар орқали танишган бўлишлари мумкин. Муҳтарам китобхонлар диққатинга ҳавола этилаётган мазкур китоб олдингиларининг қайта нашри эмас. Ёзувчи ҳаёт фалсафасига доир кузатишлари, фикрларини тўлдирган ушбу тўплам ҳам ўқувчини бефарқ қолдирмайди, деб ўйлаймиз.

Тоҳир Малик
“АЁВСИЗ ИЛОН”

“Мерседес” талашган дўстлар... Фордаги бир хази-на... Оқибатсиз одамлар... Улар ёнимизда, орамизда... Мазкур тўпلامга Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Маликнинг маърифий суҳбатлари жамланган. Ахлоқ китобидан жой олган айрим суҳбатларга қайта тартиб берилган, шунингдек, янги мавзулардаги суҳбатлар ҳам қўшилган.

Владимир Икскул, “Номус ва ажал”.
Мутаржим: Тоҳир Малик

Муҳаббатнинг оғир сновлари ҳақида ҳикоя қилувчи ушбу қисса ҳар қандай ёш йигит-қизнинг қалбини ларзага солади. Золийхоп ва Урусхоннинг муҳаббати, тақдир китобхонни хаёллар гирдобига улоқтиради. Мутолаа давомда севишганлар тақдирини яна бир карра ўйлаб кўриш имконияти пайдо бўлади. Айниқса, халқимизнинг “Билмайин босдим тиканни, тортадирман жабрини, билсам эрдим, босмас эрдим, тортмас эрдим ул тиканнинг жабрини” матали уларнинг хатти-ҳаракатларини баҳолашга қўл келади.

Владимир Икскул, “Номус ва қасос”.
Мутаржим: Тоҳир Малик

Муаллиф В.Икскулнинг муҳаббат тугёни жўш урган ёшлар севгисидан ҳикоя қилувчи навбатдаги қисса. Жумладан, аввалги – “Номус ва ажал” қаҳрамонларининг тақдир китобхонларни бефарқ қолдирмаган. Навбатдаги қисса қаҳрамонлари Габо ва Куара ўз муҳаббати йўлида учраган ҳар қандай муаммони олиб ташлашга қодир. Қисса билан танишиб, ҳулосага асос бўлувчи фикр ва мулоҳазаларни ўз ҳукмингизга топширамыз.

Мурожаат учун маъзил:

100113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Телефон: 273-56-45; 128-78-43.

web-сайтими: www.ibook.uz, e-mail: yangiasr@ibook.uz;
yangiasravlodi@mail.ru